

Подано статті, у яких розглядаються актуальні питання функціонування і розвитку мови різних типів дискурсу в сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики і граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства та літературознавства.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів і студентів

Present edition contains a number of articles, which span actual problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language unit's in revelance to major principles of communication.

For teachers, researches, post graduate students and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Чередниченко, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д. Белова, д-р філол. наук, проф.; В.Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф.; Л.В. Клименко, канд. філол. наук (відп. секр.); Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Сахарчук, д-р філол. наук, проф.; О.М. Старикова, д-р філол. наук, проф.; І.В. Смушинська, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, Київ, 6-р Т. Шевченка, 14, факультет іноземної філології ☎ (38044) 221 02 02
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 27.09.10 року (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 06.10.10
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 16695-52673 від 09.04.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Бурбело В. Здобутки та перспективи мовознавства XX–XXI ст.: у пошуках комплексності, динаміки, інтеграції.....	4
---	---

РОМАНСЬКІ МОВИ

Крючков Г. Теоретичні засади французького письма.....	9
Чередниченко О. Проблеми еволюції французької літературної норми.....	17
Орличенко О. Лінгвокультурні аспекти латиноамериканської топоніміки.....	20
Лучканин С. Натуралістичний (біологічний) і молодограматичний напрямки в румунському мовознавстві другої половини XIX ст.	23
Афанасьєва О. Мовленнєві акти в структурі сучасного дискурсу суспільно-політичних наук	26
Крижановська М. Етноспецифічні особливості об'єктивації концепту amicizia в кооперативному спілкуванні в італійській лінгвокультурі	29

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Малікова О. Когнітивний стиль як прояв мовної особистості богослова.....	32
Марченко Н. Мовно-соціальна концепція поповнення лексичного складу німецької мови у XX ст. (сто найпопулярніших слів XX ст.)	33
Слухай А. Репрезентація концептів "Слава" і "Благо" засобами колоративних та нумеративних образів у давньоанглійському епосі.....	34
Лемішка О. Синтез типів дискурсу у висвітлення пандемії грипу 2009 в Україні англomовними ЗМІ.....	39
Тирон І. Веб-коментар як жанр сучасного медійного дискурсу.....	42
Бондаренко М. Проблема ідентичності єдиної німеччини у сучасних рекламних текстах	45

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Дворніков А. Переклади Миколи Лукаша у світлі постколоніальних досліджень.....	47
Фокін С. Герундіальні перифрази як стилістичний ресурс іспанських перекладів української художньої прози	50
Шиянова І. Зміна порядку слів як засіб відтворення функціональної перспективи речення у перекладі	53
Пономаренко О. Вербалізація італійських етноспецифічних концептів. В політичному та дипломатичному дискурсі.....	56

CONTENTS

LINGUISTICS

Bourbelo V. Achievements and Perspectives Of Linguistics in XX-XXI Centuries: in Search of Complexity, Dynamics, Integration.	4
---	---

ROMANCE LANGUAGES

Kryuchkov G. The Theoretical Basis of the French Writing System	9
Tcherednychenko O. Problems of the Contemporary French Standardization	16
Orlychenko O. Linguocultural Aspects of Latin American Toponyms	17
Luchkanin S. The Naturalistic (Biological) and Neogrammarian Approaches in the History of the Romanian Linguistics in the Late 19th Century	20
Afanasieva O. Speech Acts in the Structure of Modern Discourse Of Social and Political Sciences	23
Kryzhanovska M. Ethnocultural Specifics in Objectivizing the Concept Amicizia in Cooperative Communication in Italian Linguoculture	26

GERMANIC LANGUAGES

Malikova O. Cognitive Style as Manifestation of Language Personality of Theologist	29
Marchenko N. Linguo_Social Conception of Enreaching the German Language Stock in the XX th Century (the Hundred Popular words in Germany in the XX Century)	32
Slukhay A. Representing the Concepts 'Glor' and 'Good' by Coloristic and Numeric Images in Old English Epos	34
Lemishka O. Merge of Discourse Types in Coverage of Flu Pandemic 2009 in Ukraine English Speaking Media	39
Tyron I. Web Comment as a Genre of Contemporary Media Discourse	42
Bondarenko M. Issues of Identification of Unified Germany in Contemporary Advertising Texts	45

TRANSLATION STUDIES

Dvornikov A. Mykola Lukash's Translations in the Light of Postcolonial Studies	47
Fokin S. The Gerund Periphrasis as a Stylistic Resource of Spanish Translations of Ukrainian Fiction	50
Shyyanova I. Changing the Word Order as a Means of Reproducing the Functional Sentence Perspective in Translation	53
Ponomarenko O. V. Verbalization of the Italian Ethnospecific Concepts in the Political and in the Diplomatic Discourse	56

ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОВОЗНАВСТВА XX–XXI СТ.: У ПОШУКАХ КОМПЛЕКСНОСТІ, ДИНАМІКИ, ІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено розгляду нових наукових напрямків у лінгвістиці XX – XXI ст. та дослідженню інтеграційних процесів і прагмалінгвістичних операцій у формуванні нових складно-динамічних одиниць дискурсологічного аналізу.

Ключові слова: дискурсологія, комплексність, динаміка, інтеграція, операція.

Статья посвящена рассмотрению новых научных направлений в лингвистике XX–XXI ст. и исследованию интеграционных процессов и прагмалингвистических операций в формировании новых сложно-динамических единиц дискурсологического анализа.

Ключевые слова: дискурсология, сложность, динамика, интеграция, операция.

The article deals with new scientific trends in linguistics of XX–XXI centuries, as well as with integration processes and pragmalinguistic operations to form new complex and dynamic unities of discourse analysis.

Key words: discourse analysis, complexity, dynamics, integration, operation.

Бурхливий розвиток мовознавчої думки XX–XXI ст. поставив питання про перегляд усталених підходів до вивчення мови, швидка зміна наукових парадигм, розвиток нових методологічних засад виявили багатогранність мови та її функціонування, філософські підходи постмодерну зумовили "лінгвістичний і дискурсивний переворот" в широкій царині суспільних наук. Численні мовознавчі школи XX ст., дійшовши висновку про всеосяжність мови, сконцентрували увагу на пошуку та вивченні нових об'єктів дослідження, які об'єднують передусім ознаки *діяльничої динаміки, складності, інтеграційності*, що вивело до міждисциплінарної перспективи пошуку. Становлення цих методологічних віх спрямувало мовознавчі дослідження до нових динамічно-складних об'єктів, окреслило актуальні та нові перспективи наукового пошуку та виявило значущі для сучасного суспільного розвитку галузі їх практичного застосування (теорія та практика комунікативної діяльності, теорія дискурсу та аналіз конкретних дискурсивних практик тощо). Окреслення цих нових тенденцій розвитку мовознавства та аналіз становлення їх методологічного апарату і є головною метою даної розвідки.

Підхід до мови як *динамічного* явища, звернення до її мовленнєвого виміру закладено ще в працях В. фон Гумбольдта, з погляду якого "за своєю дійсною сутністю мова є дещо постійне і разом із тим у кожний даний момент минуще. (...) Мова не є продуктом діяльності (Ergon), а діяльністю (Energeia)" і "в справжньому і дійсному значенні під мовою можна розуміти лише всю сукупність актів мовленнєвої діяльності" [7, с. 70]. До діяльничої сутності мовлення звертається багато дослідників XX ст. Так, виокремлення мовленнєвої діяльності дало поштовх розвитку основних теретичних засад сучасної лінгвістики, викладених у концепціях Ф. де Сосюра, Ш.Баллі, учених – структуралістів, Празького лінгвістичного гуртка та інших. Концепція мови Ф. де Сосюра, виявляючи, з одного боку, крайній прояв тенденції до систематизації, структурного упорядкування мови, разом із тим спрямувала увагу до проблеми вивчення глибинного механізму актуалізації мовних потенцій у мовленні, функціонування мовних одиниць різних рівнів в процесі комунікації, перегляду усталених мовних категорій, розуміння складності їхньої взаємодії. Учений будує свою концепцію на опозиції мови як системно організованої сутності і мовлення, як її реалізації. "На нашу думку, – пише він, – поняття мови не збігається з поняттям мовної діяльності: мова – це лише певна її частина, щоправда, найважливіша. Вона є водночас і суспільним продуктом, і сукупністю необхідних умовностей, прийнятих у суспільстві для забезпечення реалізації мовної здатності індивідами. В цілому мовна діяльність різноманіт-

на й різнородна. Тісно пов'язана з багатьма галузями, вона є водночас і фізичною, і фізіологічною, і психічною; крім того, вона належить до царини індивідуального та царини суспільного. Її не можна віднести цілком до жодної з категорій людського буття, адже невідомо, яким чином тоді всьому цьому можна надати єдності. Мова ж, навпаки, являє собою цілісність "у собі" та становить початкову основу класифікації" [15, с. 20].

Дихотомія мови і мовлення, встановлена Ф. де Сосюром, нерідко надавала в подальших дослідженнях поняттю мови свого роду технічно-допоміжного, "інструментального" забарвлення. Так, наприклад А.Мартіне визначає мову як "інструмент комунікації, за яким аналізується людський досвід, по-різному в кожній спільноті, в одиницях наділених семантичним змістом і фонічним вираженням, монемах; це фонічне вираження артикулюється в свою чергу в розпізнавальних і послідовних одиницях, фонемах, представлених у певній кількості в кожній мові, сутність і взаємовідносини яких також відрізняються від однієї мови до іншої" [26, с. 20]. Водночас повернення до розуміння мови як "організму, що вічно себе породжує, в якому закон породження визначені, але обсяг і певною мірою також спосіб породження залишаються цілком довільними" [7, с. 78], спрямовувало думку дослідників до пошуку механізмів мовленнєвого функціонування.

Звернення до діяльничого виміру широко розповсюджено серед сучасних дослідників, які вивчають проблеми мовленнєвого спілкування, комунікації у широкому соціо-дискурсивному плані [20]. Поєднання системного і функціонального підходів до вивчення мови знаходимо в Тезах Празького лінгвістичного гуртка, де зазначається, що "до лінгвістичного аналізу необхідно підходити з функціональної точки зору. З цієї точки зору мова є системою засобів вираження, яка служить певній меті. Жодне явище в мові не можна зрозуміти без урахування системи, до якої воно належить" [12, с. 17]. Сучасні дослідники доходять висновку, що системно-діяльничне вивчення мови переконливо свідчить про те, що системність сутнісним чином характеризує як процес мовленнєвої комунікації в цілому, так і його основні компоненти – комунікативну діяльність і текст. Тому мовлення цілком обґрунтовано можна назвати системою [14, с. 126]. З іншого боку, розвиток прагмалінгвістики, логіко-філософські засади якої було закладено у працях філософів аналітичної школи (Б.Рассел, Г.Фреге, В.Куайн), теорії мовленнєвих актів (Д.Остін, Д.Серль), філософії комунікативної етики (Ю.Габермас, К.-О.Аппель), сформував основу діяльничо-прагматичної парадигми мовлення.

Розробка Е.Бенвеністом, Р.Якобсоном, Д.Берло, Г.Д.Лассвеллом, Ч. Осгудом, Н.Вінером, У.Шрамом,

К.Шенноном, У.Уівером та ін. моделей комунікації, аналіз комунікативної ситуації, її структури і складових зумовили включення до галузі лінгвістичного аналізу чинників і елементів, які традиційно вважалися немовними. Комунікативна лінгвістика як нова мовознавча галузь почала активно розвиватися у таких напрямках та наукових школах, як конверсаційний аналіз (Г.Сакс, Е.Шеглофф, Д.Джефферсон), етнологія комунікації та етнометодологія (Д.Гамперц, Д.Хаймс, Е.Гофман, Г.Гарфінкель), дослідження вербальних інтеракцій (К.Кербра-Ореїони), постулати конверсаційної взаємодії (Г.П.Грайс), теорії релевантності (Д.Шпербер і Д.Вілсон), ввічливості (П.Браун і С.Левінсон), тощо.

Розуміння складності та багатоаспектності феномену мови і мовленнєвої діяльності спрямовує дослідження у широку міждисциплінарну перспективу. З погляду В. фон Гумбольдта, мова – не лише зовнішній засіб спілкування людей, підтримання суспільних зв'язків, але її закладено в самій природі людини як необхідну для розвитку її духовних сил і формування світогляду [7, с. 51]. А.Мейє визначає мову як систему асоціацій, яка, з одного боку, є приналежністю окремих осіб, з іншого – нав'язується їм, і завдяки цьому вона є реальністю не лише фізіологічною і психічною, але передусім соціальною [10, с. 52]. Як вважає Р.Барт, "мова – це галузь, якій ніщо не позаположе" [4, с. 522]. У такій перспективі мова стає об'єктом психологічних, соціальних, логіко-філософських, антропологічних, культурологічних, прагмалінгвістичних досліджень, спрямованих до визначення онтологічних, когнітивних, перцептивних моделей людської свідомості, принципів таксономічної будови та структури відношень світосприйняття особистості і соціуму. Так, Е.Бенвеніст стверджуючи нероздільність людини, культури і мови, зазначає: "Культура визначається як досить складний комплекс уявлень, організованих у кодекс відношень і цінностей: традицій, релігії, законів, політики, етики, мистецтва – всього того, чим людина, де б вона не народилася, просякнута до самих глибин своєї свідомості і що направляє її поведінку в усіх формах діяльності. Що це як не світ символів, об'єднаних у специфічну структуру, яку мова виявляє у зовнішніх формах і передає? Через мову людина засвоює культуру, зміцнює її чи перетворює. І як кожна мова, так і кожна культура використовує специфічний апарат символів, завдяки якому упізнається відповідне суспільство... У кінцевому підсумку саме символ встановлює цей живий зв'язок між людиною, мовою і культурою" [5, с. 310–327].

Дослідження семіотичного виміру мови як знакової системи та мовленнєвої діяльності як процесу семіозису необхідно вивело на чільне місце зв'язок із соціальними та когнітивно-психологічними аспектами життєдіяльності людини і суспільства, зокрема формування системи уявлень, картини світу, та зумовило інтерпретацію мови як необхідної умови соціалізації індивіда, базової складової людської особистості, адже, як вважає Е.Бенвеніст, "саме в мові і завдяки мові людина конститується як суб'єкт, бо тільки мова надає реальності, своєї реальності, яка є властивістю *бути*, – поняттю "Его" – "моє я" [там само, с. 293] (див. також праці Р.Барта, У.Еко, А.-Ж.Греймаса, С.Московічі, А.Буайє та ін., зокрема про проблему смислу у [22]). Таким чином, розвиток системно-функціонального, комунікативного, прагмалінгвістичного напрямків мовознавчих досліджень закладає підвалини вивчення мовленнєвої діяльності як безперервного процесу становлення, де вибудовуються і фіксуються певні конфігурації складних мовленнєвих утворень. Вивчення мовленнєвої діяльності в її процесуально-результативній ціліс-

ності зумовило введення таких об'єктів дослідження та операційних одиниць комплексного аналізу мовлення як *висловлення / висловлювання, мовленнєвий акт*, а також дослідження мовленнєвих єдностей вищого рівня: *тексту, мовленнєвого жанру, дискурсу*.

Визначення останнього, який став одним із найуживаніших термінів не лише в сучасному мовознавстві, а і широкому колі гуманітарних і навіть природничих і точних наук, філософських дослідженнях, варіюється в залежності від загальної перспективи пошуку, епістемічної домінанти. Таке надзвичайно широке і часте вживання поняття "дискурс" як в сучасному мовознавстві, так і в різних галузях культури та науки пов'язано з суттєвими змінами в інтерпретації ролі мови в житті суспільства.

Термін "дискурс" вживається в значенні "мовне висловлення в акті функціонування" вже в мовознавчих та філософських працях XVII – XIX ст. [18, с. 23]. Поняття дискурсу досить широко використовується в працях Ф. де Сосюра. Видатний учений інтерпретує його в різних аспектах дослідження мови: у перспективі її загальної характеристики, характеристики абстрактних мовних одиниць, асоціативних зв'язків, механізмів мовної еволюції. Він ставить питання про сутність дискурсу, зазначаючи, що "мову створено лише в перспективі дискурсу, але що ж відділяє дискурс від мови або що саме у певний момент дозволяє сказати, що мова *починає діяти як дискурс?*", і намагається визначити її через механізм перетворення мовного значення *in absentia* в мовленнєве значення *in praesentia* [там само, с. 29].

Як зазначає Д.Менгено, у наш час поняття дискурсу досить часто трактується по-різному, про що свідчить вживання цього терміна для позначення будь-якого обмеженого вживання мовних засобів ("ісламістський дискурс", "політичний дискурс", "молодіжний дискурс"), системи, яка дозволяє продукування певного корпусу текстів, і самого цього корпусу текстів ("комуністичний дискурс"). З іншого боку, у практиці викладання нерідко звертаються до протиставлення, введення свого часу Е.Бенвеністом, між дискурсом та оповіддю [25, с. 37–38]. П.Серіо наводить вісім визначень поняття дискурсу в сучасному мовознавстві [9, с. 25–27]. Таке розмаїття у тлумаченні нового об'єкта дослідження викликано передусім його динамічним, складним і багатогалузевим характером та активним пошуком власних категорій, складових, типологічних ознак. Водночас усе більше дослідників доходить висновку про те, що визначальною ознакою дискурсу є його прив'язаність до певної галузі людської діяльності. При цьому дискурсологія як нова мовознавча дисципліна зосереджується передусім на пошуку методологічних засад, принципів дискурсивного аналізу, нерідко виокремлює як основний об'єкт дослідження певну складову дискурсу, зокрема ідеологічну у таких напрямках, як французька школа автоматичного аналізу дискурсу М.Пеше, критичний дискурс-аналіз (Т. ван Дейк, Р.Водак, Н.Феаклу та ін.).

Одним із головних питань постає в цій перспективі визначення основних ознак дискурсу як складно-динамічного утворення. Так, сучасні французькі дослідники цілком слушно відносять до основних ознак дискурсу його надфразову організацію, часово-просторове та цільове спрямування, діяльнісний та інтерактивний характер, контекстовість, відповідальність мовця, відповідність певним нормам, включення до інтердискурсивної єдності [25, с. 37–40]. На цих дискурсивних параметрах в цілому, в тих чи інших їх ракурсах наголошують і дискурсологи, які належать до інших наукових шкіл, виділяючи при цьому, відповідно до специфіки об'єкта та предмета дослідження, а також методів аналізу, певну характеристику аналізованого явища чи сукупність ознак.

З нашого погляду, вихідною характеристикою дискурсу і в його прототиповому аспекті, і як певного історично та суспільно обумовленого типу, є **структура інтеграційних відношень та зв'язків**, які, з одного боку, забезпечують його структурну та смислову цілісність (категорії когезії та когерентності), а з іншого – включення даного дискурсу до суспільних практик та загальної системи дискурсів певного соціуму, історичної доби, формування системи інтердискурсивних відношень. Інтеграційна основа дискурсу зумовлює його системний характер, а саме взаємозумовленість елементів, одиниць різних мовних рівнів, семіотичних систем, позамовних практик, їх структурування в цілісне функціонально-смислове утворення, яке має ознаки соціокомунікативної складно-динамічної єдності. **Інтегратором** дискурсотвірних потенцій виступає сукупність операцій, які забезпечують формування та продукування дискурсу як функціонально-смислової єдності. До основних дискурсотвірних операцій слід віднести операції *цілеспрямування, валоризації, обмеження, закріплення та повторення, центрування та фокусування, смислового розгортання*.

Інтеграційну сутність дискурсу визначає передусім **цілеспрямування** мовленнєвої діяльності, пов'язаної з суспільними практиками, яка таким чином набуває дискурсивних обрисів, формується у певну комунікативно-смислову єдність. Це цілеспрямування має власну складну динаміку, комунікативним осередком якої є принцип взаєморозуміння, який спрямовується у загальнодіяльнісну площину до позамовної мети кооперації, співпраці у відповідних галузях діяльності, тобто до мети стратегічної за Ю.Хабермасом. "Типи інтеракції, – пише він, – відрізняються насамперед механізмом координації діяльності, зокрема тим, чи вживається природна мова лише як медіум передавання інформації, чи також як джерело соціальної інтеграції. У першому випадку йдеться про стратегічну дію, в другому – про комунікативну дію. Тимчасом як тут дієвим для координації діяльності є зусилля до мовного *взаєморозуміння*, тобто поєднуючи енергію мови як такої, там досягнена координація залишається залежною від впливу суб'єктів діяльності на ситуацію й одного на одного, що відбувається в межах немовної діяльності" [6, с. 293].

Комунікативно-діяльнісне цілеспрямування до взаєморозуміння → співпраці запускає в дію операційний механізм **валоризації**, який полягає у виборі та виокремленні, на засадах доцільності та значущості, серед мовних та позамовних можливостей означення та спілкування, серед розмаїття складових, чинників та ознак людського буття те необхідне, значуще, цінне, що забезпечує успіх у спілкуванні та діяльності в даній сфері, даному етнокультурному соціумі. Дискурсивна валоризація – це процес і результат співвіднесення з певною реальністю, аспектом дійсності, системою суспільних уявлень та цінностей у дискурсі, який не лише відбиває їх, але є водночас простором їх формування та функціонування, змін та перетворень. Так, відбувається валоризація:

- *соціокомунікативної функції, суспільного статусу* даного типу дискурсу, інтегрованого до певної суспільної, культурної сфери. До таких сфер можуть належати, наприклад, різні галузі виробництва, науки, суспільні інституції з їхньою організаційною структурою, соціо професійними відносинами тощо. На цьому макродискурсивному рівні виявляється його загальні тематика та проблематика, які зумовлюють валоризацію інших дискурсивних компонентів, зокрема,

- *відповідної структури актантно-рольових відношень* дискурсивних акторів як комунікантів, соціальних та професійних діячів, людські особистості;

- концептуально-семантичних осередків, які визначають структуру дискурсивної семантизації даної галузі діяльності;

- *відповідних типів комунікативних ситуацій та комунікативних відношень*. Пошук механізмів словесної взаємодії проводить дослідників до розширення вже традиційних рамок контрастивного дослідження діалогічного та монологічного мовлення. Так, К.Кербра-Ореккіоні вважає можливим виділення типологічних ознак у різноманітні вербальних інтеракцій та конверсаційних різновидів, розглядаючи їх як структуровані сегменти, які є осередком розгортання певних ритуалів, конструювання ідентичності та встановлення статусу учасників [23, с. 277–278];

- *взаємодії в організації і продукуванні дискурсу* різних семіотичних систем. Розробляючи інтерактивний підхід до проблем комунікації, розвиваючи ідею багатоканального обміну та аналізуючи систему словесних інтеракцій і структуру конверсаційної організації, учені наголошують на великій ролі немовних компонентів в акті висловлювання. К.Кербра-Ореккіоні вважає їх необхідними складовими вербальних інтеракцій, зазначаючи, що референційна, металінгвістична та метакомунікативна функції забезпечуються передусім словесним компонентом, у той час як експресивна та фатична – невербальними та паравербальними засобами [там само, с. 151].

- *когнітивно-праксісних принципів, схем, структур*, які організують дану галузь діяльності і визначають відповідні принципи структурування та функціонування дискурсу.

Поняття валоризації співвідноситься з поняттям мовленнєвої *актуалізації* мовних потенцій, розробку якого започаткував Ш.Баллі. На думку швейцарського мовознавця, актуалізувати поняття значить ототожнити його з реальним уявленням мовця, отже, індивідуалізувати поняття значить одночасно локалізувати його і визначити кількісно [3, с. 87–89]. У цьому плані комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, прагматика, як науки, що вивчають мову в її відношенні до тих, хто її використовує, звертаються до аналізу засад соціальної та індивідуальної детермінованості мовленнєвого функціонування. Р.Ромметвейт зазначає, що актуалізація референційних, асоціативних і емоційних потенційних можливостей значення відбувається у висловленні, яке включено до комунікативного оточення [13, с. 72]. "Питання, яке ставить аналіз мови щодо певного мовленнєвого акту, – зауважує М.Фуко, – є завжди таким: за якими правилами побудовано те чи інше висловлення і, отже, за якими правилами інші подібні висловлення можуть бути побудовані? Опис явищ дискурсу ставить зовсім інше питання: як сталося, що з'явилося саме це висловлення, а не інше замість нього?" [21, с. 39]. Ж.Брес розглядає актуалізацію як когнітивну конкретну операцію, вписану в оперативний мислительний час мовленнєвого акту, за який мовець проходить простір від наміру до його здійснення через різні програми: праксемічну, параксемічну, фрастичну, текстову [19, с. 22–23]. Отже, на мовленнєвому рівні валоризація виявляється як вибір та актуалізація відповідних мовних та інших засобів семіотизації.

Іншою складовою валоризації є *аксіологізація*, а саме формування і реалізація системи ціннісних відношень в даному соціумі, певному типі дискурсу. Система цінностей по суті є проекцією структури відношень до предмета чи явища, а також до їх взаємодії як події чи ситуації. Це означає, що в уявленні про предмет утворюється певна оцінно-інтерпретаційна перспектива, а категорія цінності визначає модусний простір поняття, який заповнюється оцінним, модальним, виражальним значенням від системного до дискурсивного рівня.

Категорія цінності не лише виражається в мові, але й виявляється в її таксономічній будові, в основі якої лежить і структура цінності. Ця структура є сукупністю принципів організації оцінних значень та побудови відповідних смислів на дискурсивному рівні. Остаточну актуалізацію системи цінностей здійснює мовець як соціо-дискурсивний актор в рамках дискурсивно зумовленої комунікативної інтеракції.

Таким чином, механізм валоризації зумовлює **накладання певних рамок, обмежень** щодо того, що може бути сказано, ким, кому, як, за яких обставин, тощо. Сучасні дослідники дискурсу наголошують на визначальній ролі обмежень у розбудові дискурсу чи дискурсивної формації. Так, М.Фуко шукає системний характер дискурсу в спільності умов дискурсивного формування, визначаючи висловлення як основну одиницю дискурсу: "Дискурсом можна назвати єдність висловлень наскільки вони відносяться до спільного дискурсивного формування; він не утворює динамічної чи формальної єдності, яка здатна до нескінченного повторювання, появу і використання якої ... можна було б віднайти в історії; він складається з обмеженої кількості висловлень, для яких можна визначити низку умов існування. Дискурс у такому розумінні не є ідеальною і позачасовою формою, яка мала б до того ж певну історію...; він наскрізь історичний, – фрагмент історії, єдність і переривчастість в самій історії, що ставить проблему своєї власної межі, своїх вилучень, своїх трансформацій, специфічних видів темпоральності скоріше, ніж своєї раптової появи серед спільників у часі" [21, с. 153].

Накладання обмежень зумовлено передусім галузеводяльнісним типом дискурсу, що визначає, зокрема, специфіку його структури. *Структурування* дискурсу відбувається на основі актуалізації пропозиційних та надфразових моделей із застосуванням відповідних жанрових норм та конверсаційних правил, які мають на меті забезпечення категорійних вимог когезії та когерентності, і перетворюють синтаксичні мовні моделі на *висловлення*, що організуються в свою чергу у *мовленнєві жанри*. Так, Ц.Тодоров розкриває концепт дискурсу через поняття висловлення, комунікативної ситуації, мовленнєвого акту: "Дискурс складається не з речень, а з висловлених речень, або, коротше, висловлень. А інтерпретація висловлення визначається, з одного боку, реченням, яке виголошується; і, з іншого боку, самим його висловлюванням. Це висловлювання включає мовця, який висловлюється, адресата, до якого звертаються, час і місце, попередній і наступний дискурси; коротше кажучи, контекст висловлювання. Іншими словами, дискурс завжди й обов'язково є мовленнєвим актом" [29, с. 32]. З погляду ученого, будь яка словесна властивість, факультативна всередині мови, може стати обов'язковою в дискурсі; вибір здійснений суспільством між усіма можливими кодифікаціями дискурсу визначає те, що можна назвати системою жанрів [там само, с. 23–25].

Поняття висловлення як корелята системної моделі речення по-різному трактується в сучасному мовознавстві. У мовознавчій концепції М.Бахтіна мовленнєві утворення вищого рівня інтерпретуються в поняттях висловлення та мовленнєвого жанру. Учений надає поняттю висловлення широкого значення, вважаючи його реальною одиницею мовленнєвого спілкування. На думку вченого, складні за своєю будовою і спеціалізовані твори різноманітних наукових і художніх жанрів, при всій відмінності від реплік діалогу, за своєю природою є такими ж одиницями мовленнєвого спілкування: вони так само чітко відмежовані зміною мовленнєвих суб'єктів [2, с. 310–311]. За визначенням М.Фуко, "висловлення – це завжди подія, яку ні мова, ні зміст не

можуть остаточно вичерпати. Подія дивна, це точно: по-перше, тому що її пов'язано, з одного боку, з жестом написання чи усної артикуляції, але, з іншого боку, вона відкриває сама для себе залишкове існування в полі пам'яті чи матеріальності рукопису, книжок чи будь-якої форми фіксації; далі, тому що вона єдина як і будь-яка подія, але придатна до повторення, зміни, відновлення; зрештою, тому що її пов'язано не лише з ситуаціями, які її викликають, і наслідками, які вона породжує, але водночас і за зовсім іншими правилами з висловленнями, які їй передують і слідує за нею" [21, с. 40–41]. Дослідник намагається виявити системні ознаки, інваріантні основи у мінливій, динамічній, надзвичайно розмаїтій царині висловлення. Описати висловлення, з його погляду, не означає ізолювати й охарактеризувати якийсь горизонтальний сегмент, але визначити умови, в яких здійснюється функція, яка надає низці знаків специфічного існування. Ця функція є відношенням до певної області об'єктів, грою можливих позицій для суб'єкта, елементом в полі співіснування, повторюваною матеріальністю. Опис висловлень звертається до умов існування різних значущих єдностей. "Висловлення, – робить висновок М.Фуко, – є одночасно невидимим і несхованим" [там само, с. 142–143].

Плідною спробою виявлення динамічно-складної сутності висловлення є звернення до його діяльності складової – мовленнєвого акту, класифікації мовленнєвих актів та аналізу їх структури. Так, Д.Л.Остін розрізняє акти локутивні, іллокутивні, перформативні, фатичні, ретичні і наголошує на існуванні певних правил, конвенційних процедур, які приводять до породження саме цього конкретного висловлення, а не іншого [11, с. 40]. Виділяючи в мовленнєвому акті передусім акт іллокутивний, який визначається п'ятьма головними категоріями і має дванадцять вимірів, Д.Серль розрізняє акти прямі і непрямі [27, с. 32, 40]. Розвиваючи теорію Остіна – Серля, сучасні дослідники наголошують на додержанні учасниками комунікативного обміну відповідних правил мовленнєвої поведінки. Мовленнєвий акт розглядається у такій перспективі як процес, за допомогою якого двоє чи декілька актантів, які мають спільний інтерес, проходячи етапи відповідно спрямованої до певної мети поведінки, обмінюються взаємообумовленою інформацією завдяки певному розташуванню багатоканальних знаків [23, с. 150]. Таким чином, конвенційні рамки мовленнєвого акту накладаються на намір мовця [16, с. 130–150], певним чином зумовлюють цілеспрямованість та адресність акту [8, с. 171] в обмеженій часом і простором, суспільними, особистісними навіть фізичними параметрами ситуації спілкування, яка виступає основним обмежувальним контекстом мовленнєвої діяльності.

Яскравим прикладом принципу накладання рамок є теорія мовленнєвих жанрів М.Бахтіна. На думку вченого, "кожне окреме висловлення, звичайно, індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої *відносно стійкі типи* таких висловлень, які ми і називаємо *мовленнєвими жанрами*" [1, с. 237]. Мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт є необхідною складовою суспільних ритуалів (Е.Гоффман), заснованих на обмежувальній системі правил та конвенцій (наприклад, конверсаційні максими Г.П.Грайса), які організують та структурують суспільне життя. Ритуалізацію та кодифікацію соціо-комунікативних практик, їх конвенційний і символічний характер пов'язано з **закріпленням, повторюваністю** семантичних, структурних, комунікативних ознак, когнітивних схем тощо. Так, запропонований М.Бахтіним поділ мовленнєвих жанрів на первинні і вторинні засновується на операції "окультуреного" закріплення побутової мовленнєвої діяльності. "Вторинні

(складні) мовленнєві жанри, – пише дослідник, – романи, драми, наукові дослідження всякого роду, великі публіцистичні жанри і т.п. – виникають в умовах більш складного і відносно високорозвиненого й організованого культурного спілкування (переважно письмового) – художнього, наукового, суспільно-політичного і т.п. У процесі свого формування вони вбирають у себе і переробляють різні первинні (прості) жанри, які склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування. Ці первинні жанри, що входять до складу складних, трансформуються в них і набувають особливого характеру..." [там само, с. 239].

Повторюваність та закріплення є однією з основних умов формування концептуально-семантичних дискурсивних осередків, які функціонують як суспільні уявлення, набувають форми стереотипів, кліше і виявляються у формах універсалізації суспільного досвіду (паремії) або історично та суспільно обумовленої ідеологізації чи комерціалізації системи уявлень, зокрема у формі слоганів (політичних, рекламних, тощо). Таким чином, структура дискурсивних обмежень зумовлює та спрямовує **концептуально-семантичне центрування** (формування концептуально-семантичних осередків) **та інтерпретаційне фокусування** того чи іншого типу дискурсу. Так, наприклад, домінуючу роль відіграють концепти права, законності в юридичному дискурсі, процедури чи регламентації в адміністративному, влади в політичному. При цьому у кожному з цих типів дискурсу формується та діє власний інтерпретаційний фокус, через який відбувається надання цим концептам спеціалізованих смислів. Ця операція лежить в основі формування так званих референційно зумовлених (за М.Фуко) чи трансверсальних (за Д.Менгено) дискурсів або дискурсивних формацій, об'єднаних навколо певного концепту. До таких дискурсовизначальних концептів можна віднести так звані "ключові слова" певної доби, роль яких зумовлено значущістю певних явищ, подій, понять для суспільних практик, наукової рефлексії, філософської думки, літературної творчості даного періоду. Наприклад, такими сучасними дискурсотвірними концептами є концепти катастрофи та ризику, які набули особливої суспільної значущості та активно переосмислюються у ХХ–ХХІ ст.

Організація концептуально-семантичних осередків та інтерпретаційних фокусів лежать в основі **формування дискурсивних смислів**, яке можна представити як певним чином орієнтовану перспективу, у якій відбувається процес **сміслового розгортання**. Сміслові розгортання дискурсу засновано передусім на реалізації дискурсивних стратегій, які забезпечують процес смислотворення. Смісл розбудовується у кожній складовій, на кожному етапі комунікативного акту, утворюючи пучок можливих перспектив свого розгортання. Взаємоспрямовані дії мовців накладаються, розходяться, змінюють "смісловий напрям", розгалужуються і, в разі успішного обміну, призводять до вироблення спільного смислу, смислу, який поділяють усі учасники спілкування. Смісл є завжди величиною відносною – він є смислом для когось відносно чогось у певній часово-просторовій локалізації, – але для того, щоб він міг стати спільним, є необхідним пошук певного моменту рівноваги у цій відносності. Цей пошук смислової рівноваги завжди зумовлено інтеграційними процесами; він виявляється у наданні значущості як окремим компонентам комунікативного акту, так і цьому акту в цілому у певному дискурсивному просторі. Дискурсивні стратегії, які реалізують валоризаційні настанови даного типу дискурсу, спрямовано на актуалізацію та аксіологізацію концептуально-семантичних осередків дискурсу в його цільовій перспективі. Саме у цьому розгортанні відбу-

вається надання семантичному простору дискурсу мовно-комунікативного спрямування, закріплюються та/або трансформуються його семантичні домінуючі, відбувається символізація чи навіть міфологізація певних елементів дискурсу, як це нерідко відбувається у суспільно-політичних дискурсах різних епох (див., наприклад, дослідження цього феномену у працях Р. Барта).

Процес смислотворення поєднує формування смислу, властивого лише даному типу чи різновиду дискурсу, та надання даному дискурсу знакового характеру у певному соціумі, культурній, суспільно-історичній спільноті, формування загального семіотичного виміру дискурсу. Семіотичні дослідження мови, які останнім часом набули великого поширення, були спрямовані на вивчення глибокого механізму породження смислу як нескінченного процесу семіотизації. Згідно такого підходу, знаковість мови не є чимось сталим, закріпленим у фонологічній, лексичній, граматичній її будові. Механізм означення засновано на глибокому процесі комунікації, тобто спілкування як обміну, пізнання, указування, учасниками якого є людина, світ речей, світ абстракцій і уявлень, суспільних інституцій тощо. З погляду М.Хайдеггера, "мова не просто передає у словах і реченнях все очевидне і все сховане як те, що розуміється так-то і так-то, але вперше приводить до просторів розвертого суще як таке-то суще" [17, с. 306]. Означення розглядається як загальний принцип мовленнєвої діяльності, причому виявляється воно власне в процесі комунікації, у висловленні, дискурсі. "Те, що ми познаємо як *надання смислу* (*significance*), – зазначає Ю.Кристева, – є саме це безмежне і ніколи не завершене породження, це безперервне функціонування пульсацій до мовлення, до нього і через нього, до обміну та його протагоністів, до них і через них: до суб'єкта та його установ" [24, с. 15]. Цікавими є пошуки у такій дослідницькій перспективі нової інтеграційної складно-динамічної одиниці смислу, зокрема заміна сучасними мовознавцями – праксематиками поняття *знака* та *лексеми* поняттям *праксеми*. Праксема виступає, з їх погляду, засобом продукування смислу як конфліктний процес між безмежністю і соціальним регламентуванням [19, с. 22]. Таким чином, формування смислу зумовлено різними праксами: маніпуляційними і технічними, суспільними та абстрактно концептуальними [28, с. 26]. Вважаємо, що смислова розбудова дискурсу є **проблемо-центричною** за своєю сутністю, адже саме розв'язання певної суспільно значущої проблеми, чи проблеми, актуальної для певної соціопрфесійної, етнічної групи, тощо, визначає основні параметри дискурсивної діяльності, ключові концепти, виступає інтеграційним стрижнем організації дискурсу та його продукування.

Наведені вище міркування та результати аналізу основних дискурсотвірних операцій, які забезпечують функціонально-сміслову єдність дискурсу та його конфігурацій, дозволяють зробити висновок про те, що ці операції утворюють організовану сукупність, систему функцій, яку ми позначили як дискурсотвірний інтегратор. Таке функціональне об'єднання цих операцій та забезпечення можливостей їх застосування засновано на інтеграційно спрямованих відношеннях *взаємозалежності* (які можна описати у термінах взаємообумовленості, взаємооберненості, інтеракції), *управління* (як керованості, спрямування, адресності мовленнєвої діяльності), *узгодження* (яке може виявлятися як ієрархічності, накладання, доповнення, тощо) як однопорядкових та однорівневих, так і різнопорядкових та різнорівневих компонентів дискурсу.

Таким чином, вибудовується перспектива дискурсологічних досліджень, зцентрована на вивченні принци-

пів, механізмів та форм інтеграції діяльнісно-прагматичних, семіотичних, власне мовних параметрів, які визначають структуру, системні ознаки, принципи функціонування складно-динамічних одиниць та їх конфігурацій в інтра-дискурсивній перспективі, а також у вимірах інтер- та екстрадискурсивному, останній з яких виводить дискурс до простору суспільних практик. Серед таких напрямків значний інтерес становить, на нашу думку, аналіз про-блемоцентричності дискурсу.

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Искусство, 1979. 2. Бахтин М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. – С. 308–317. 3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Издательство иностранной литературы, 1955. 4. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М.: Прогресс, 1989. 5. Бенвенист Э. Общая лингвистика. / Эмиль Бенвенист – М.: Прогресс, 1974. 6. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Юрген Габермас. – у кн.: Ермоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С.287–325. 7. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. 8. Исследование речевого мышления в психолингвистике. – М.: Наука, 1985. 9. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса. – М.: Прогресс, 2002. 10. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / Антуан Мейе. – М.-Л.: Соцэкгиз, 1938. 11. Остин Дж.Л. Слово как действие / Джон Лэнгшо Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.17. – М.: Радуга, 1986. – С.22–129. 12. Пражский лингвистический кружок: Сб. статей. – М.: Прогресс, 1967. 13. Ромметвейт Р. Слова, значения и сообщения /

Рagnar Ромметвейт // Психолингвистика за рубежом. – М.: Наука, 1972. – С. 53–87. 14. Сидоров Е.В. Проблемы речевой системности / Евгений Владимирович Сидоров. – М.: Наука, 1987. 15. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Сосюр. – К.: Основи, 1998. 16. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция в речевых актах / Питер Фредерик Стросон // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Радуга, 1986. – Вып. 17. – С. 130–150. 17. Хайдеггер М. Исток художественного творения / Мартин Хайдеггер // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX - XX вв. Тракаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 264–312. 18. Bouquet S. Y a-t-il une théorie saussurienne de l'interprétation ? / Simon Bouquet // Cahier de praxématique. – № 33. Sémantique de l'intertexte. – 1999. – P. 17–40. 19. Bres J. Brève introduction à la praxématique / Jacques Bres // L'information grammaticale. – P. , 1998. – № 77. – P. 22–23. 20. Bronckart J.-P. Activité langagière, textes et discours. Pour un interactionisme socio-discursif / Jean-Paul Bronckart. – Lausanne – P. : Delachaux et Niestlé, 1996. 21. Foucault M. L'archéologie du savoir / Michel Foucault. – P.: Gallimard, 1969. 22. Greimas A.-J. Du sens / Algirdas Julien Greimas. – P. : Editions du Seuil, 1970. 23. Kerbrat-Orecchioni C. Les interactions verbales. T. 1. Approche interactionnelle et structures de conversation / Catherine Kerbrat-Orecchioni. – P. : Armand Colin, 1998. 24. Kristeva J. La révolution du langage poétique Julia Kristeva. – P.: Editions du Seuil, 1974. 25. Maingueneau D. Analyser les textes de communication / Dominique Maingueneau. – P.: Nathan, 2000. 26. Martinet A. Eléments de linguistique générale / André Martinet. – P.: Armand Colin, 1976. 27. Searle J.R. Sens et expression. Etudes de théorie des actes de langage / John Rogers Searl. – P., Editions de Minuit, 1982. 28. Siblöt P. Signification du praxème nominal / Paul Siblöt // L'information grammaticale. – P., 1998. – № 77. – P. 24–27. 29. Todorov T. La notion de la littérature et autres essais / Tzvetan Todorov. – P.: Editions du Seuil, 1987.

Надійшла до редколегії 27.09.11

РОМАНСЬКІ МОВИ

Г. Крючков, д-р філол. наук, проф.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА

У статті висвітлено теорію французького письма з точки зору існування зв'язків між літерними та нелітерними знаками. Визначено, що теоретичні засади французького письма ґрунтуються на трьох взаємозалежних теоріях (теорія алфавіту, графеміка, орфографіка), кожна з яких має свій об'єкт дослідження та свою структурну одиницю: алфавіт – літера, графіка – графема, орфографія – орфограма.

Ключові слова: французьке письмо, теорія алфавіту, літера, графеміка, графема, орфографіка, орфограма.

В статті теорія французького письма досліджена з точки зрення існування зв'язків між літерними та нелітерними знаками. Визначено, що теоретичні засади французького письма ґрунтуються на трьох взаємозалежних теоріях (теорія алфавіту, графеміка, орфографіка), кожна з яких має свій об'єкт дослідження та свою структурну одиницю: алфавіт – буква, графіка – графема, орфографія – орфограма.

Ключевые слова: французское письмо, теория алфавита, буква, графемика, графема, орфография, орфограмма.

The paper discusses the theory of the French writing system in light of the correlation that exists between alphabetic and non-alphabetic characters. Moreover, we determined that the theoretical background of the French writing system is based on three interrelated theories (the alphabet theory, graphemics, orthography). Specifically, every theory has its research object and a structural unit: alphabet – letter, graphemics – grapheme, orthography – orthogram.

Key words: French writing system, the alphabet theory, letter, graphemics, grapheme, orthography, orthogram.

Як відомо, теоретичні засади алфавітного письма базуються на відповідних рівнях організації його системи. Вперше існування трьохрівневої організації системи письма – алфавіту, графіки, орфографії – було визначено понад сто років тому І.О. Бодуеном де Куртене [2], але в сучасному мовознавстві не припиняються дискусії щодо кількості рівней та їх якісного розрізнення. Саме цим пояснюється інтерес мовознавців до графічної форми мови та поява наприкінці минулого століття двох нових розділів лінгвістики: графеміки та орфографіки [3; 4].

Найменше суперечок виникає при визначенні алфавіту, його теорії та базової одиниці. Вже чітко розроблено теорію російського алфавіту [5]. У будь-якій дефініції звуко-літерного алфавіта простежується його основна одиниця – літера. Сучасна французька мова використовує літери латинського алфавіту. Це не суперечить системам графік на латинській основі, а також міжнародній фонетичній транскрипції. Ця обставина сприяє оволодінню як письмовою, так і усною формами французької мови та забезпечує таким чином практичну потребу великої кількості людей, які вивчають іноземну мову.

Літери французького алфавіту з часом зазнали певних змін у написанні складових елементів. Сучасну конструкцію всіх знаків французького алфавіту на прикладі великих літер прямолінійного шрифту можна представити за допомогою невеликої кількості графів. Термін "граф" позначає конструктивний елемент літери, а також основної структурної одиниці графіки – графеми. Превалює кількість літер будується за допомогою лише трьох графів: древка, тобто великої вертикалі (B, D, E, F, H, I, J, K, L, M, N, P, R, T, U), великої діагоналі (A, N, V, W, X, Y, Z) та великої горизонталі (A, E, F, H, L, T, Z). Решта графів використовується у невеликій кількості літер: великий зімкнутий овал (O, Q), великий незімкнутий овал (C, D, G), малий зімкнутий овал (B, P, R), малий незімкнутий овал (J, S, U), мала горизонталь (E, F, G), седій (Q, Ç). Акценти не вживаються, як правило, над великими літерами французького алфавіту. Однак, навіть інколи вжиті вони завершують опис літери-графеми. До акцентів належать такі знаки: крапка (i), дві крапки – трема (ä, ë, ï, ö, ü, ÿ), акут (é), гравіс (è, à, ù), циркумфлекс (â, ê, î, ô, û), тильда (ã, ñ). Інакше кажучи, акцент може виконувати функцію графа,

тобто конституючого елемента літери, як наприклад, при зображенні літери *i*. В окремих випадках граф стає графемою, за допомогою якої можна диференціювати значення різних слів. Порівняйте: *tache – tâche*, *mur – mûr*, *des – dés*, *ça – çà*, *ou – où*, *mais – maïs*.

Значно складніше формулюється різниця між графікою та орфографією. Якщо термін "письмо" використовується в широкому значенні, що охоплює алфавіт, графіку та орфографію, визначення графічного та орфографічного рівнів організації системи письма та його складових потребує уточнень і ґрунтовних досліджень. Уживання низки майже синонімічних термінів у цій сфері, а саме, графематика, графологія, графономія, графетика, графемологія, параграфеміка, сутність яких ґрунтовно проаналізовано у працях Т.О. Амирової, ускладнює аналіз графічного рівня мови [1; 3].

Незважаючи на фундаментальні дослідження останніх трьох десятиліть і розвиток графічної лінгвістики, появу нової лінгвістичної науки – графеміки – багато вчених, зокрема французьких, ототожнюють графіку, орфографію та графологію. У таких дослідників як К. Бланш-Бенвеніст, А. Шервель, Н.Каташ та інших, орфографія постає як нова лінгвістична дисципліна, яка базується на фонологічному методі. Це призводить до ототожнення таких розділів графічної лінгвістики, як палеографія, графіка, орфографія, графеміка [1]. Спроба Н. Каташ відокремити графіку від орфографії також не мала успіху.

З іншого боку, змішання графічного та орфографічного рівнів письма переважно відомі терміни "графіка" та "орфографія" та перешкоджає всебічному теоретичному дослідженню кожного з них.

Термін "графіка" вживається у двох значеннях: 1) як сукупність усіх засобів письменності та 2) сукупність письмових знаків, засобів, можливостей, способів і правил для позначення фонем мови та звуків у мовленні. Існує також варіант вживання цього терміну у значенні співвідношення системи письмових знаків із фонетичною системою мови, тобто графічних і акустичних елементів [1].

Графіка встановлює звукові значення окремих літер або як читаються ті чи інші букви. Л.В.Щерба розрізняв правила алфавіту, тобто способи зображення фонем мови, незалежно від того, як пишуться конкретні слова [5]. До правил графіки належать такі відповідності, що є обов'язковими або можливими для з'ясування у системі письма окремих графем або їх комбінацій зі звуковими, фонологічно суттєвими одиницями мови (фонемами, складами і т.д.). В.Г. Гак відокремлював графічну систему, яка вивчає мовні засоби для позначення звуків. Інколи, як це має місце у французькій мові, ці засоби можуть виконувати інші функції, наприклад, передавати граматичні категорії [3].

Аналогічну спробу виокремити графіку при дослідженні французької мови було зроблено Н.Каташ, яка визначала графіку як спосіб запису звуків або слів без урахування норм або системи мови, однак такий підхід не поширився серед дослідників. Тому дослідниця користувалася у подальшому терміном "орфографія" для позначення графіки, але при цьому вживала похідні "графічний", "графічно" і т.д. [4].

Графічна система сучасної французької мови має численні засоби для позначення на письмі її фонемного складу, внаслідок чого один і той же звук можна записати за правилами графіки різноманітними способами. Московська фонологічна школа дотримується думки, що для теорії письма важливою є лише орфографія, бо існує тільки один комплекс правил отримання правильного літерного запису, однак існують два різних типи умов,

що обумовлюють вибір букви для фонем. Ці умови названо фонологічними та морфологічними.

Т.О. Амирова вважає, що специфіка графіки полягає в тому, що її проблеми стосуються лише співвідношення графічних і фонічних елементів, не торкаючись при цьому інших питань [1, с. 60]. Одночасно надано теоретичне обґрунтування появи нової лінгвістичної науки – графеміки. "Графеміка може визначатися як розділ графічної лінгвістики, як наука про графічні конститутивні елементи письмової мови, їх функції і властивості, а також їх система організації. Графеміка займається перш за все дослідженням функціональних властивостей виокремлених нею графічних елементів" [1, с. 53]. Таким чином, графеміка надає системно-функціональний опис письмової мови. У той же час орфографія є вихідним матеріалом для систематики, що реалізується графемікою.

Графеміка займається функціональним навантаженням основних структурних одиниць цього розділу графічної лінгвістики – графем. Ще на початку ХХ століття Бодуен де Куртене визначив найпростіші елементи письма – "графемі", характерною ознакою яких є їх неподільність... Визначена графема стає буквою так само, як і фонема, що стає звуком" [2, с. 213–214]. При цьому, однак, слід уникати вживання термінів із одної сфери мовного мислення в іншій. Наприклад, некоректно визначати "глухі" та "німі" букви, бо ці терміни належать до акустичних, а не оптичних [2, с. 219]. Таким чином, елементарна структурна одиниця графічного рівня – це графема.

У наш час термін "графема" ще не має чіткого визначення. При цьому, існують такі основні підходи. Графема може розглядатися як мінімальна одиниця письма, яке є автономним по відношенню до усної форми мови. Графема для письмової форми є такою ж одиницею, як фонема для усної форми. У той же час графема не є репрезентантом фонем на графічному рівні.

Суттєвим моментом при такому підході є те, що одна фонема може мати на письмі послідовну низку графем і навпаки – одна графема може відповідати кільком фонемам. Графемі зіставляються за вихідними елементами, до яких належить малюнок кожної графемі. Першочергове значення при визначенні мінімальної одиниці графіки має її суто графічна характеристика. Інакше кажучи, найменші одиниці письма – графемі – утворюють власну систему, подібну до фонологічної, але незалежну від останньої. Такий підхід до визначення графемі як мінімальної одиниці автономного графічного рівня має багато прихильників: А.Аврам, Т.О. Амирова, Ж.Артюр, Й.Вахек, А.О.Леонтьєв, Т.М.Николаєва, О.О. Реформакий, Р.Стетсон, Х.Ж.Улдалл, В.Хаас, Г.Хаммарстрем та інші [4].

Основні тенденції при такому підході до визначення графемі базуються на специфіці суто графічних явищ. Наприклад, мінімальна структурна одиниця письмового мовлення – графема – слугує для семантичного або формально-граматичного розрізнення слів, виходячи з двох різних норм мови (усної та письмової), їх структурних особливостей, тобто системи лінгвістичних одиниць і побудови повідомлення. Графічний тип визначається за великою кількістю літер, що можна об'єднати завдяки спільній ознаці перцептуального враження.

Розмежування одиниць усної мови (фонем) та одиниць письма (графем), дослідження їх як автономних, незалежних один від других призводить у подальшому зіставленні до асиметрії. Фонологічні та графічні явища мають свою власну специфіку. Існуюча опозиція глухих і дзвінких приголосних [p] – [b] тощо, не має відповідного еквіваленту на рівні графем. Порівняйте, наприклад, такі слова: *obéir – obscur*. З іншого боку, опозицію графічних варіантів фонемі [e] не відображено у фонологічній системі: *nez, et, été, je parlerai*. Ці аргументи свідчать про

необхідність на певному етапі дослідження проводити окремо аналіз фонем і графем.

Визначаючи розрізнявальні графічні елементи письма, Т.О.Амирова пропонує власну методику виокремлення графеми. Графемі властива системно-функціональна сутність, зумовлена онтологією письмової мови як імманентної знакової системи. Ось чому не слід оперувати поняттями, що належать до одиниць іншої знакової системи – звукової мови. Графему визначено як поняття теоретичної лінгвістики, а не як об'єкт, що конкретно спостерігається, як одиницю письма з умовним значенням [1, с. 92], як конструктивний і розрізнявальний елемент значимих мовних одиниць [1, с. 252].

Такий підхід до визначення графем має суттєві переваги. Структурна графічна одиниця завжди буде мінімальною, достатньою для розрізнення морфем, слів, словосполучень, речень. Найменшою графемою у французькому письмі є крапка. Для науковця крапка є абстрактним концептом, який з точністю позначає місце зустрічі, перетинання. З точки зору графічної термінології крапка – це матеріальна площа, яка ідентифікується людиною, тобто вона презентує найменшу одиницю графіки і виконує функцію атома будь-якого фігуративного вираження. [6, р. 17]. У взаємодії з іншими графічними елементами крапка надає значення графемам. Наприклад, вертикальна риска, над якою стоїть крапка, перетворюється на літеру і. Якщо додати другу крапку над вертикальною рисою, з'явиться нова графема, яка виконуватиме розрізнявальну функцію, але зовсім іншу, ніж та, що існує в усній формі слова. Порівняйте: *mais – maïs*.

Інший підхід до ідентифікації графем полягає у врахуванні залежності письмової форми мови від усного мовлення. У цьому випадку графема визначається фонемою. Тлумачення графем у письмових формах мов, алфавіт яких побудовано на буквенному принципі, базується на взаємозалежності письмової та усної форм мови, при цьому письмо має бути фонетичним. Тоді сукупність графем, виокремлених у залежності від фонем, складає графіку мови. Такий підхід призводить найчастіше до об'єднання графіки та орфографії, заперечення наявності двох незалежних рівнів – рівня фонем та рівня графеми. Але він також має багато прихильників: В.І. Балинська, К.Бланш-Бенвеніст, А.Шервель, В.Г.Гак, Н.Каташ, Т.Аларкос Льорак, Р.В.Макарова, Ю.С. Маслов, В. Мотш, В.Хоржейши та інші [4].

Графему можна трактувати як певний сегмент письмового тексту, що використовується у мові для передачі звуків смислорозрізнявальних одиниць – фонем. Інакше кажучи, графема розглядається як літерне вираження фонем. Наявність значної кількості умовних фонетичних написань, за допомогою яких забезпечується запис слова на слух після обов'язкового ознайомлення з правилами графіки, вимагає створення на кожну фонему особливої таблиці – фонографемографа. Такий фонографемограф дозволяє встановлювати реально існуючі умовно-фонетичні написання слів. Кожне написання є абстрактним, якщо воно вжито на графічному рівні мови, але й одночасно воно буде конкретним, якщо враховано реальну орфографію слова. У такому випадку до графем слід віднести монографи, диграфи, триграфи, інші поліграфи, які на орфографічному рівні будуть відповідно монограмами, диграмами, триграмами, тетраграмами, пентаграмами тощо. Літера стає у такій концепції цілою графемою або лише частиною графеми, а графема повинна передавати одну фонему, а не послідовність фонем.

Якщо графема визначається як абстрактна одиниця (сутність), що має своє місце в алфавіті та відповідник у фонологічній системі, є ризик створення безмежного алфавіту або графічного інвентаря мови. Різницю між графемою та літерою можна тоді трактувати подібно опозиції фонем та звука, а літера буде реалізацією фонем на графічному рівні. Лінгвістичний аналіз письма без урахування усного мовлення дозволяє виокремити два типи графічних одиниць: розрізнявальні (дистинктивні) одиниці – графеми та значущі (сигніфікативні) одиниці – письмові слова, складені на базі графем. Однак, у французькій мові знову постає проблема появи проміжної між розрізнявальною та значущою одиницею – диграми. З одного боку, диграма – це вже не графема, бо вона складається з двох графем, а з іншого – це ще не графічне слово.

Графеми можуть також визначатися як графічні елементи, що складають письмову послідовність. За своїм складом графеми поділяються на прості, тобто утворені однією літерою, та складні, що об'єднують кілька графічних елементів, які позначають одну фонему. За функціями графеми розподілені на моновалентні, тобто такі, що позначають ту саму фонему, та полівалентні, які відповідають різним фонемам.

Поділ письмових слів на графеми зводиться в принципі до визначення графематичної значимості груп букв [4].

Запропонований графічний інвентар французької мови нараховує 111 графем (43 однолітерних, 66 дволітерних, 2 трилітерних):

а) однолітерні графеми – a, à, â, æ, b, c, ç, d, e, é, è, ê, ë, f, g, h, i, î, ï, j, k, l, m, n, ñ, o, ô, õ, œ, p, q, r, s, t, u, û, ü, v, w, x, y, z;

б) дволітерні графеми – aa, ai, aï, am, an, ao, au, aw, ay, bb, cc, ch, ck, cq, cz, dd, ea, ee, ei, ef, em, en, eu, eü, ew, ey, ff, gg, gh, gn, il, im, in, îñ, ïñ, kh, le, lh, ll, mm, ng, nn, oi, oï, om, on, oo, ou, oü, ow, oy, ph, pp, rr, sc, sh, ss, tt, ue, um, un, yi, ym, yn, zz;

в) трилітерні графеми – aon, ill.

Кожна графема розглядається у взаємозв'язку з відповідною фонемою. Графематичний аналіз зводиться до встановлення сукупності характеристик відносин звуків/написань і написань/звуків, не торкаючись понять функції або опозиції у зв'язку з комунікацією. Пара графеми і звуку називається графемоною. Кількість графемонем залежить від кількості відповідників фонем і графем конкретної мови. Тобто для французької мови кількість графемонем не обмежено. Фонематична графемна пара – це одиниця усної форми мови, яка відповідає якій-небудь графемі її письмової форми. У фонологічному плані ця одиниця може відповідати якій-небудь фонемі, групі фонем або фонетичному нулю. Кожна графема може мати кілька фонематичних пар і навпаки. Графемонемі можуть розрізняватися графічно та фонічно або лише графічною чи фонічною частиною.

Такий підхід дозволяє виокремити три групи графемонем: група графемонем – гетерографів і гетерофонів, які розрізняються одночасно як графічною, так і фонічною частинами;

група графемонем – омофонів і гетерографів, які розрізняються лише графічними частинами;

група графемонем – омографів і гетерофонів, які розрізняються лише фонічними частинами [4].

Така концепція ідеально підходить до системи письма, що базується на фонетичному принципі. Однак, дефініція графеми в залежності від її фонетичних еквівалентів не забезпечує основну вимогу графіки – визначити елементарну, мінімальну, неподільну, розрізнявальну одиницю.

Ось чому слід повернутися до питання розмежування орфографії та графіки як діалектичного протиставлення абстрактного, формального (графіка) та конкретного, значущого (орфографія). Будь-яке орфографічне написання неможливе без графіки, як і графічний аналіз неможливий поза орфографією. На відміну від орфографії, яка займається написанням конкретних мовних одиниць, що мають позначене, графіка – це рівень організації письма, який стосується абстрактних, елементарних графічних елементів, що безпосередньо співвідносяться з фонемами, морфемами, семемами.

Основна вимога до мінімальної структурної одиниці графічної системи є її неподільність. Виходячи з цього, проаналізуємо графічну систему французької мови з оглядом її відповідності трьом вимогам раціональної побудови наукової графіки.

По-перше, кожна літера має позначати звук, тобто графічна система не повинна мати букви без фонетичного еквівалента. Французький алфавіт не є ідеальним з цієї точки зору, бо в ньому присутня буква *h*, яка практично не позначає звук за винятком кількох запозичених слів. Аналіз графічного складу французьких слів свідчить, що у 99 % випадків вони мають так звані "німі" літери, без звукового аналога. На 303855 слів і словформ снує лише 3166 лексичних одиниць без літер, що не позначають звуки. Інакше кажучи, лише 1 % французьких слів відповідає вимогам раціональної графіки, а решта 99 % можуть повноцінно аналізуватися лише на орфографічному рівні [4].

По-друге, кожна буква має позначати лише один звук, а не два чи більшу послідовність звуків. Літери французького алфавіту *x*, *i*, *g*, *j* можуть позначати звукосполучення, а саме [ks], [gz], [ij], [dʒ]. Крім цього, на графічному рівні існують буквосполучення типу *oi*, *oip*, які відповідають комбінаціям звуків, що не мають літерних еквівалентів на рівні алфавіту.

По-третє, кожна літера в усіх уживаннях має позначати один і той самий звук, а не різні звуки. У французькій мові практично не існує літер, які б задовольняли цю вимогу. Переважна більшість букв має два-три, а деякі – сім-вісім фонетичних еквівалентів. Більш того, французька фонетична система не має жодного звуку з одним єдиним графічним відповідником. Так, звук [k] тільки на рівні алфавіту має п'ять графічних аналогів (*c*, *g*, *q*, *x*), а з врахуванням різних буквосполучень ще вісім: *cc*, *ch*, *ck*, *cq*, *kg*, *kh*, *qq*, *qu*.

Така запутаність фонетико-графічних і графіко-фонетичних відносин у французькій мові обумовлює специфічний підхід при визначенні понять "графема" та "графеміка".

Для визначення мінімальної структурної одиниці порівняймо графічні форми таких слів: *la* – *là*, *du* – *dû*, *ça* – *sa*, *au* – *eau*, *rap* – *raon*, *tan* – *taon*.

У перших словах, які складаються з простих літер або літер із діакритичними знаками, кожна з яких позначає однаковий звук, усі літери є графемами. Крім цього, одна з літер кожної пари має надрядковий знак, який достатньо розрізняє на графічному рівні слова, тобто може вважатися графемою. У другій серії слів різним фонемам відповідають різні букви або однієї фонемі відповідають різні графічні еквіваленти. Для кожної пари слів визначено елементарний графічний знак – букву, яка розрізняє слова. Ця буква виконує функцію графеміки.

Фонема і графема є в цих випадках мінімальними, елементарними, неподільними одиницями. На відміну від фонемі, яка характеризується довготою звучання, тобто часовими параметрами, графема має лінійність, довжину в просторі. Лінійна довжина однієї графемі відповідає одному інтервалу друкованого тексту, тобто простору, який займає одна літера.

Отже, французькі графемі підрозділяються на такі:

- нуклеографемі (звичайні букви, дефіс, апостроф, знаки пунктуації);
- супраграфемі (надрядкові знаки);
- субграфемі (підрядкові знаки).

Основна структурна одиниця письмової форми французької мови – графема – може відповідати фонемі, сполученню фонем, нулю звука, в тому числі у складі буквосполучення, нелітерному знаку. А визначення графемі можна запропонувати таке:

Графема – мінімальний, елементарний, смислорозрізняльний знак письма з певним фіксованим набором конструктивних елементів (графів), який певною мірою може співвідноситись із фонемою. Графемі утворюють графіку французької мови, а функціональним навантаженням графем як розрізняльних елементів займається графеміка – розділ мовознавства, який вивчає закономірності та правила зображення фонем на письмі [4].

Значно ширший діапазон значень у терміна "орфографія". По-перше, орфографія у найбільш широкому значення слова є синонімом терміна "письмо", тобто це сукупність правил використання всіх графічних засобів мови, включаючи пунктуацію. По-друге, орфографія – це сукупність правил використання графічних знаків, позначаючих звуки, для написання конкретних слів, інших мовних одиниць, що мають позначене. По-третє, орфографія – це зв'язок, співвідношення системи графічних знаків не тільки з фонетичною системою, але також із граматикую і семантикою. По-четверте, орфографія це фактичне написання слова. Нарешті, по-п'яте, орфографія розглядається як соціальний інститут, норма, яка віддзеркалює певний бік суспільно-мовної діяльності [3].

Функціонування багаторівневої системи французького письма забезпечується розгалуженим інвентарем літер, графем і орфограм, необхідних для відтворення великої кількості слів і словформ, середня довжина яких не перевищує трьох-чотирьох літер.

Основною структурною одиницею орфографічного рівня є орфограма – мінімальна значуща одиниця письма, якій властиві графо-фонетико-граматико-семантичні відносини. На відміну від графемі, яка виконує суто розрізняльну функцію, орфограма може мати просторову низку графічних знаків: від однієї літери – до мультиграфічної піктограми, відповідником якої у межах існуючої термінології є текст. Таким чином, орфограма має прямий зв'язок із позначеним і визначає нормований стан позначення на письмі.

Порівняймо орфограми в таких словах: *balade* (прогулянка) – *ballade* (балада), *basaga* (сорт кришталю) – *baccara* (гра), *baptiste* (баптист) – *batiste* (батист), *bau* (бімс) – *beau* (гарний), *rap* (пола) – *raon* (павич), *tan* (дубильна кора) – *taon* (гедзь). Можна виокремити такі орфограми: *l* – *ll*, *c* – *cc*, *p* – *[-]*, *au* – *eau*, *an* – *aon*.

Для слів *la* – *là*, *ou* – *où*, *mug* – *mûr* орфограмами є *a* – *à*, *ou* – *où*, *u* – *û*, тоді як графемами у цих словах будуть гравіс і циркумфлекс.

Аналіз однолітерних і багатолітерних французьких фіналей засвідчує їх поліфункціональність і можливість виконання ними різноманітних фонетичних, граматичних і семантичних функцій. Здатність фіналі кумулювати різні функції можна констатувати на прикладі орфограмі *s*:

- фонетична інформація, тобто вплив на звуковий аналог попередньої літери в односкладових словах (порівняйте: *le* – *les*, *ce* – *ces*, *de* – *des*);
- граматична інформація, коли фіналь *s* указує на конкретну особу чи час дієслівної форми (наприклад, перша та друга особи однини дієслів другої групи, орфографія яких відрізняється від третьої особи: *je* (tu) *finis* – *il finit*, *je* (tu) *choisis* – *il choisit*);

• семантична інформація, якщо орфограма-фіналь *s* визначає значення конкретного слова (порівняйте: pois (горох) – роix (смола), де саме фіналь *s* є визначальною орфограмою слова "горох").

У словах і слововформах багатолітерні фіналі можуть визначати значення слів: (il) doit – doit (літера *g* є графемою, а орфограма *gt* визначає значення).

Французька орфографія постійно відчуває контрудари тенденції мови до простого слова, що призводить до появи написань з власним обличчям, тобто слів, які миттєво сприймаються як єдиний знак із своїм графічним позначенням і позначеним. Інакше кажучи, слово, яке складається з літер, наближається до слова-ідеограми завдяки розгалуженій системі графічних елементів.

Візуальний образ слова може асоціюватись із його значенням. Наприклад, французьке слово *lys* (лілея) привабливіше за *lis* тому, що літера "y" начебто зображує стебло квітки, яка "розквітає" між двох приголосних. У слові *toit* (дах) кінцеве "t" начебто завершує архітектуру будівлі. Орфографія слова *locomotive* дозволяє уявити трубу "l" та колеса паровоза. З погляду теорії ці факти цікаві тим, що в даному випадку ідеограма є кінцевим феноменом, тоді як саме з неї починається історія писемності [3].

Чим довше слово, тим ближче його орфографія до фонетичної форми (*mascarade*, *pupitre*, *dictature*). Щодо коротких слів, то їхня орфографія, як правило, є складнішою (*taon*, *temps*, *saint*, *seing*). Можна відзначити, що чим сильніша тенденція мови до моносилабізму, тим складніша орфографія слів, які набувають цілісний, індивідуальний образ: *port* (порт) – *porc* (свиня) – *porc* (пора). Гіперболізація цієї тенденції призводить до пошуку залежності між орфографією слова та його значенням, тобто до перетворення звичайного слова в ідеограму [3].

Інакше кажучи, прямий перехід від акустичного позначення до візуального можливі лише на абстрактному рівні, коли низка довільно використаних графічних знаків не гарантує адекватного зображення на письмі певного поняття, а також дотримання орфографічної норми. А відтак, перехід від одного позначення (акустичної форми) до другого (графічної форми) можливий лише через позначене.

Французька мова має розгалужену систему орфограм, необхідних для відтворення перш за все великої кількості слів, довжина яких дорівнює одній, двом, трьом, чотирьом літерам. Становлення системи французького письма пов'язане з діалектикою співвідношень значень усної та письмової форм мови. Її орфографія поступово будувалась на базі літер латинського алфавіту з наступним залученням іншомовних елементів і нелітерних знаків. Для вивчення функціонального навантаження орфограм і системи орфографії було створено новий напрям лінгвістики – орфографіку. На відміну від існуючих розділів мовознавства, орфографіка визначає значущі орфографічні елементи письма, їхню структуру, відношення, функції, підсистеми. Орфографіка утворює теоретичне підґрунтя формулювань правил переходу від усних висловлювань до письмових і навпаки.

У сучасному французькому письмі вживається понад 140 лише літерних фонограм, серед яких знаходимо 48 монограм:

По-перше, до фонограм належать 48 монограм:
 a – *para*, *camarade*, *carnaval*, *mascarade*; *baby*, *hall*; *football*, *cake*, *ale*, *ace*;
 à – *là*, *voilà*, *ça*;
 â – *tâche*, *pâte*;
 ā – *nāga*, *nirvāna*, *serdāb*;

ã – *sertão*;
 ä – *tjåle*, *Länder* ;
 æ – *ægosome*, *æthuse*, *nævus*, *æschne*;
 b – *banane*, *bac*, *baobab*, *abri*, *barbe*, *absent* ;
 c – *car*, *clair*, *décorer*, *muscle*, *sac*, *lac*; *ceci*, *cerise*, *cil*, *cycle*; *second*; *ciao*, *dolce*; *Wace*;
 ç – *ça*, *leçon*, *commençons*, *reçu*; *çivaïsme* ;
 d – *date*, *dispute*, *adorer*, *malade*, *sud*, *médecin* ;
 e – *est*, *mer*, *rester*, *sec*; *et*, *mes*, *assez*; *probablement*; *speaker*;
 è – *mère*, *mystère*, *après* ;
 é – *été*, *fée*, *parlé*, *pré*, *éternité*; *céleri*, *médecin* ;
 ê – *fête*, *tête*, *rêne*; *fêter*, *têtu*, *boulê*, *korê*;
 ë – *Noël*, *maërl*, *naëgite*; *canoë*;
 f – *fortune*, *réforme*, *tarif*; *neuf heures*, *neuf ans*;
 g – *gris*, *organe*, *zigzag*; *gérondif*, *giselle*, *gymnastique*; *gangster*, *long usage*; *gin*, *manager*;
 h – *marihuana*, *dehors*, *hiver*, *bah*;
 i – *il*, *inutile*, *livre*, *midi*, *iode*, *pierre*, *cahier*; *crier*, *ouvrier*; *pipeline*, *time*; *flirt* ;
 î – *île*, *abîmer*;
 ĩ – *haïr*, *naïf*, *maïs*, *égoïste*; *l'ambe*, *faïence*, *haïe*;
 ĩ – *hadidh* ;
 j – *journal*, *adjectif*, *déjà*; *jeep*, *jazz*; *projeter*; *fjord*, *junker*, *jota* ;
 k – *képi*, *kilogramme*, *anorak* ;
 l – *limite*, *parole*, *péril*;
 m – *manifeste*, *marmite*, *islam* ;
 n – *nord*, *punir*, *badminton*; *flamenco*; *junker*; *Granby* ;
 ñ – *señorita*, *doña* ;
 o – *orner*, *pomme*, *porter*; *rose*, *pot*, *ciao* ;
 œ – *œil*, *œillet*; *œrsted*; *œsophage*, *coeliaque*; *œstre*, *grœnendal* , *lœss*, *Cœdès* ;
 p – *petit*, *groupe*, *cap*, *partir*, *stop*, *pipe* ;
 q – *quartier*, *tranquille*, *cinq*; *aqueduc*, *paquebot* ;
 r – *racine*, *écrire*, *amer*, *crime*, *semestre*, *dire*, *cour* ;
 s – *salade*, *rester*, *cosinus*; *rose*, *subsister*; *gestaltisme*, *rösti* ;
 t – *tasse*, *porter*, *direct*, *net*; *conversation*, *démocratie*, *nationale*; *football* ;
 u – *union*, *but*, *du*; *nuit*, *huit*; *aquarelle*, *équateur*; *bluff*, *club*; *business*; *bulldozer*, *guru*;
 ù – *où*, *d'où* (вживається в диграмах);
 û – *mûr*, *sûr*, *dû* ;
 ü – *crapaüter*, *volapük*; *Haüy*, *Vogüé*; *capharnaüm*;
 v – *vase*, *valable*, *ouvrir*, *vivre*; *achever*, *breveter*, *leitmotiv*, *Azov*, *Kiev*;
 w – *wagon*, *wolfram*; *week-end*, *whisky*; *Wissant* ;
 x – *xi*, *express*, *axe*, *hélix*; *xanthome*, *exercice*; *soixante*, *dix*, *coccyx*; *sixième*; *excepter*;
 y – *y*, *style*, *pyjama*; *yeux*; *essuyer*, *appuyer*; *buggy* ;
 ŷ – *Haÿ-les-Roses*, *Louÿs* ;
 z – *zéro*, *zoo*, *gaz*; *zeta*; *quartz*; *konzern*, *kronprinz* .

Основне призначення літери – відтворювати відповідні звуки – доповнюється у французькій орфографії невласливою алфавітному письму функцією, а саме, визначати конкретне поняття. Комбінаторні можливості літер утворювати багатолітерні комплекси (диграми, триграми і так далі) призвели до появи у французькій орфографії великої кількості поліграм, виконуючих, крім фонографічної, смисловизначальну функцію. Наприклад, диграма "an" обумовлює значення слова *ranser* (перев'язувати), а диграма "en" визначає поняття *penser* (думати); монограма "c" визначає значення слова *acore* (аір), а диграма "cc" – слова *accore* (підпірка).

Графічний комплект диграм французького письма нараховує 64 одиниці:

ai – *air*, *vrai*, *gai*, *quai*; *abaisser*, *faisable*, *faisander* ;
 aî – *maître*, *paraître*; *aîné*; *maîtresse* ;
 am – *lampe*, *ampoule*, *amphithéâtre* ;

an – ancre, fiancé, avance, plan, gourmand ;
 au – jaune, pauvre; automobile; lauré, saur ;
 ay – tramway, gray; pays, paysan; gray, paye; crayon, rayon ;
 bb – abbé, rabbin, dribbler ;
 cc – accord, occasion; accident, occidental ;
 ch – chirurgien, moustache, chaouch; technique; sandwich ;
 ck – nickel, bifteck, ticket, hockey, jockey ;
 cq – acquérir, grecque, La Mecque, Lacq ;
 dd – addition, reddition ;
 ea – speaker; steak, break ;
 ee – meeting, yankee ; Saas Fee ;
 ei – neige, beige, seine, seizième; leitmotiv, reichmark ;
 eî – reître ;
 em – emporter, remplir; sempiternel ;
 en – entendu, sentir; examen, bien, benjamin ;
 ën – Boën ;
 eu – producteur, directeur, peuple; pneu, heureuse; eu ;
 eû – jeûne; qu'il eût ; jeûner ;
 ey – hockey, jockey; geyser; grasseyer ;
 ff – coiffeur, souffler, skiff ;
 gg – agglomérer, foggara; suggérer ;
 gn – montagne, campagne, champagne, signer ;
 im – imbécile, imprimer, timbre, simple ;
 in – individu, institut, province, vin ;
 îñ – vous vîntes ;
 ïñ – coïncider ;
 kh – kolkhoze, sikh, khamsin, makhzen ;
 kk – akkadien, slikke ;
 ll – collectif, aller, atoll, llanos ;
 mm – communauté, flamme, somme;
 nn – tunnel, connu, personne, annuel, donner, sonner ;
 oa – toast, goal ;
 oe – moelle, boette ;
 oé – foéner ;
 oè – foène ;
 oê – poêle, poêlier ;
 oë – foène, boête; mère ;
 œu – sœur, cœur; œufs, bœufs, vœu; écœurer ;
 oi – oiseau, rasoir, apercevoir, croire, moi ;
 om – comprimé, bombe, tomber ;
 on – bonjour, leçon, bonbon, monsieur ;
 ôñ – dông ;
 oo – alcool; foot, boom; shampooing ;
 ou – ou, vouloir, beaucoup, cou, sou ; jouer, oui, douanier ; round, ounce ;
 oû – où, d' où;
 oû – goût, soûler ;
 oy – voyager, envoyer ;
 ph – photo, phonographe, orthographe ;
 qq – Saqqarah ;
 rr – barrage, tonnerre, nourrir ;
 sc – ascenseur, descendre; fascisme ;
 sh – mackintosh, shampooing ;
 ss – ambassadeur, connaissance, express ;
 tt – attitude, cigarette, watt ;
 um – humble, parfum; minimum ; rhumerie ; lumbago ;
 dumping ;
 un – lundi, emprunter, tribun ; secundo, unguéal, acupuncture ;
 ym – sympathie, symbole, symphonie ;
 yn – syndicat, lynx, syncope, syndrome ;
 zz – blizzard, jazz ; pizza, razzia.
 Дволітерні графічні комплекси – диграми, не обмежують комбінаторні можливості французької орфографії. Утворюються трілітерні орфограми, тобто триграми:
 ail – détail, bétail, travail ;
 aim – paimpolaise, faim ;
 ain – ainsi, crainte, pain, saint, train ;

aon – paon, faon, taon ;
 cch – saccharifier ;
 chs – fuchsia ;
 eau – eau, beau, chapeau, nouveau ; beaucoup ;
 eil – appareil, conseil, soleil, pareil, sommeil.
 eim – Reims ;
 ein – peinture, éteindre, plein ;
 emm – femme ;
 enn – solennel ;
 eun – à jeun ;
 ill – fille ; artiller ;
 œil – œil ;
 oin – coin, point, moindre, loin, soin ;
 sch – schéma, schah, scheik, schist !

Триграми не вичерпують максимальні можливості літерної комбінаторики. До складу інвентаря французьких орфограм увійшли вісім тетраграм – комплексів із чотирьох літер:

aill – travailler, jaillir, bataille, paille;
 eill – abeille, merveille ; meilleur, merveilleux;
 euil – deuil, feuil, fauteuil, seuil ;
 illi – vanillier, quillier ;
 œill – œillet ;
 ouil – fenouil ;
 ueil – accueil, orgueil;
 uill – juillet, aiguille, cuiller.

Найскладніші фонограми, які складаються з п'яти літер, утворюють клас пентаграм:

ailli – bailliage ;
 euill – feuille, feuillage, portefeuille;
 ouill – bouillir, grenouille;
 euill – accueillir, recueillir.

Крім 141 фонограми (48 монограм, 64 диграми, 17 триграм, 8 тетраграм, 4 пентаграми), у складі ініціальної частини французького графічного слова зустрічаються афонограми. Втрата літерою свого фонетичного еквіваленту призвела до появи великої кількості афонограм і фіналей. Безеквівалентні з точки зору фонографії літерні комплекси ініціальної частини слова (афонограми) та фінальної (фіналі) порушують основне правило алфавітного письма, в якому літера повинна відтворювати конкретний звук. Тому афонограми і фіналі слід віднести до графематичних засобів французького письма. Їхнє основне призначення полягає у визначенні семантичного та/або граматичного значення слів. Наприклад, у слові haïne саме афонограма "h" обумовлює графічний образ поняття "ненависть", а відсутність цієї афонограми визначить слово "aine" (пах).

Основне призначення графічної фіналі – визначати лексичне та/або граматичне значення слів туpe повністю реалізується в орфографії французької мови.

Графематичні функції літерних афонограм і фіналей підкреслюють тенденцію перетворення французького алфавітного письма в ідеографічне, а нове надбання нелітерними орфограмами фонографічних функцій свідчить про діалектичний взаємозв'язок ідеографічного та фонетичного принципів орфографії. У французькій орфографії вживаються такі афонограми:

a – août, saoul ;
 e – acheter, asseoir ;
 f – chef-d'œuvre ;
 g – longtemps, vingtaine ;
 h – hiver, trahison ;
 i – business, oignon ;
 k – knock-out, knock-down ;
 l – fils, aulne ;
 m – automne, condamner ;
 p – sculpteur, compter ;

pt – septmoncel ;
 s – lesquels, mesdames ;
 th – asthme, isthme ;
 u – guerre, question, qui ;
 w – bow-string, rewriter ;
 x – auxquels ;
 z – rez-de-chaussée.

До афонограм слід додати 52 літерні фінали, що не мають у парадигматиці конкретного звукового еквіваленту і додаються як орфографічні маркери на кінці слова. Фінали вживаються майже у 87 % французьких словоформ. Фіналь може бути нульовою (ami), однолітерною (amie), дволітерною (amies), трилітерною (ils parlent), чотирилітерною (ils communiquent).

Відкритість французької графіки призвела до численних запозичень із графічних систем інших мов, серед яких перше місце посідає англійська. Інтернаціоналізація французької графічної системи сприяє її універсалізації, конкурентоспроможності, привабливості, а також надає шанс зберегти в майбутньому свою оригінальність, історичність і вижити в умовах лінгвістичної глобалізації. Крім іншомовних запозичень, французька орфографія постійно збагачується за рахунок нелітерних, суто графематичних засобів.

Французькі графічні слова можуть включати до свого складу нелітерні знаки, яку порушують їх літерну цілісність, тобто займають простір, що мала б займати літера. Ці знаки називають інтерлітерами або іллетрограмами [3]. Як зазначав Л.В. Щерба поділ на слова є по суті застосуванням ієрогліфічного принципу [5, с. 9]. Створити теорію нелітерних знаків письма є вкрай важкою справою, бо система цих знаків виникла стихійно. В основі цієї системи немає ніякої теорії [5, с. 123].

Найбільш поширеною іллетрограмою є інтервал, основне призначення якого полягає у відокремленні одного графічного слова від інших. Як суто інтерлітерний знак, що поділяє речення на слова, інтервал може також виконувати об'єднувальну функцію. Наприклад, *potte de terre* (картопля), *compte rendu* (звіт). Належачи до графематичних засобів французького письма, інтервал реалізує змістовизначальну функцію. За його допомогою встановлюється лексичне та/або граматичне значення слів, словосполучень.

Вживання алфавітним письмом піктограм з метою безпосередньої передачі значень і понять підкреслює діалектику прагнення графічної форми мови відтворювати не лише її звукову будову, але також понятійну систему. Малюнок, як і літерна форма слова, може мати пряме значення, або придбати низку допоміжних, інколи енантіосемічних відтінків [3].

Знаки, символи, вживані мовами з алфавітною системою письма, мають умовний характер. Лише певна група людей розуміє їх езотеричний зміст. Найчастіше людина, яка побачила символ, сприймає його як графічний знак, що натякає на існування кількох значень, або прихованого більш глибокого змісту. Полісемія цих графічних знаків часто обумовлює співіснування енантіосемічних значень у одній орфограмі-піктограмі.

Емблемою вважається, як правило, набір графічних зображень, що розглядаються і пояснюються алегорично і що розкривають послідовно ідею за ідеєю. Але символізувати ідею може і звичайний літерний текст. Наприклад, без символіки неможливо зрозуміти Біблію, де кожна притча є алегорично зображеним символом.

Французька графіка завдяки своєму відкритому характеру вживає без обмежень літерні та нелітерні знаки, чим ефективно сприяє універсалізації мови. Графіч-

ні знаки, на відміну від вербальних і тактильних, більш пристосовані до передачі універсальних понять макрокосмосу, космічної мови, яка втілюється в кожній людині в мікрокосмічних структурах [3].

Графічні одиниці (літери, слова, ідеограми, піктограми) відтворюють звукову будову мови та створюють власну понятійну систему. Орфограма може мати пряме, екзотеричне значення або придбану низку допоміжних, езотеричних значень, найчастіше енантіосемічних відтінків.

Езотеричність французьких орфограм віддзеркалює діалектику розвитку візуально-графічних засобів спілкування. Вона сприяє вдосконаленню мовної системи і розширенню універсуму людини, наближає її до пізнання багатогранних явищ реального світу. Одночасно французька графіка є невід'ємною частиною ідеального універсуму, який побудовано за образом і подобою самої людини і який існує в мислячій істоті в постійному розвитку та розширенні [3].

Енантіосемія орфограм (слів, ідеограм, піктограм, символів) свідчить про наявність у одній лінгвістичній одиниці – графічного знаку – кількох значень, в тому числі екзотеричного та езотеричного. В той же час поліфонія та полісемія орфограм є характерною рисою сучасної французької графічної системи.

З іншого боку, вживані французькою орфографією нелітерні знаки (іллетрограми, ідеограми, піктограми) виконують функції літерних орфограм, тобто стають повноцінними значущими одиницями орфографії. Вони розрізняються за допомогою відповідних графічних елементів – графем, а також із використанням таких допоміжних чинників, як форма, розмір, колір тощо.

Французька графічна система стає універсальною з точки зору існування зв'язків між літерними та нелітерними знаками. Орфографіка констатує постійне збагачення сучасної графічної системи за рахунок внутрішніх резервів (розвиток комбінаторних можливостей літер), запозичень із різних мов, які мають різноманітні види письменності, введенням до алфавітної системи письма елементів ідеографії, ієрогліфіки, піктографії та символіки. Асиміляції нововведень сприяє відкритість і космополітичний характер французької мови. Щодо діалектики історичного розвитку писемності "від ідеографії до алфавіту", слід зазначити підсвідоме прагнення людства постійно перетворювати літери в ідеограми та навпаки [3].

Таким чином, теоретичні засади французького письма ґрунтуються на трьох взаємозалежних теоріях (теорія алфавіту, графеміка, орфографіка), кожна з яких має свій об'єкт дослідження та свою структурну одиницю: алфавіт – літеру, графіка – графему, орфографія – орфограму.

1. Амирова Т.А. Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка. – М.: Наука, 1985. – 286 с. 2. Бодуен де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – Т.2. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – С. 209–235. 3. Крючков Г.Г. Орфографіка сучасної французької мови // Наукові записки КНУ ім. Т.Шевченка. – К.: КПВД "Педагогіка", 2004. – с. 148–159. 4. Крючков Г.Г. Графеміка французької мови // Вісник КНЛУ. Серія "Філологія". – Т.12. – №1. – 2009. – С. 121–127. 5. Щерба Л.В. Теория русского письма. – Ленинград: Наука, 1983. – 134 с. 6. Frutiger A. L'homme et ses signes. – P. : Atelier Perrousseaux, 2004. – 319 p.

О. Чередниченко, д-р філол. наук, проф.

ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ*У статті розглянуто деякі проблеми стандартизації французької мови на сучасному етапі її розвитку.**Ключові слова: французька мова, еволюція літературної норми.**В статье рассмотрены некоторые проблемы стандартизации французского языка на современном этапе его развития.**Ключевые слова: французский язык, эволюция литературной нормы.**The article is focusing on some problems of the contemporary French standardization.**Key words: French Language, French standardization evolution.*

Досвід регулювання мовних процесів у Франції – країні, яка має давні традиції мовного унормування і де поняття національної ідентичності визначається передусім володінням французькою мовою, становить значний інтерес з погляду сучасної соціолінгвістики. Не є таємницею, що французи докладають великих зусиль для підтримки французької мови (хоча їй ніщо не загрожує) і зміцнення її позицій у світі, вбачаючи у цьому шлях до збереження власної культурної самобутності у глобалізованому світі.

Цій меті служить прийнятий у 1994 р. "Закон про вживання французької мови", відомий під назвою "Закон Тубона" (La Loi Toubon), який, зокрема згідно зі ст.2, забороняє уживання інших мов, окрім французької, в писемній, голосовій або аудіовізуальній рекламі і передбачає за це покарання аж до конфіскації майна (ст.3).

Як бачимо, захист власної мови може передбачати і не зовсім демократичні засоби. Мовну політику Франції, включаючи діяльність з унормування французької мови, можна розглядати як взірць розв'язання мовних проблем в контексті глобалізованого світу.

Питанням розвитку французької мови як соціолінгвістичної сутності, зокрема становленню французької літературної норми, присвячено праці багатьох лінгвістів. Серед них – такі відомі й авторитетні постаті, як Бернар Кемада[5] і Ален Рей[6], які зробили вагомий внесок у розробку проблем унормування французької мови, співіснування кількох нормативних моделей, неології, словникового маркування лексики та її інформатизації.

В Україні з тематики унормування французької мови опубліковано монографію О.С.Клименка[1], яка стала основою його нещодавно захищеної докторської дисертації. Проблематика праць О.С.Клименка видається актуальною, а поставлені автором завдання є важливими, хоч вони і не охоплюють усього розмаїття проблем мовної політики держави, про що буде сказано нижче. У працях українського вченого звернуто увагу на лінгвокультурні особливості нормотвірної діяльності щодо французької мови у Франції і зроблено загалом успішну спробу осмислити національно-культурну модель такої діяльності.

Динаміка французької літературної норми пов'язана з еволюцією ключового лінгвокультурного концепту *bon usage* (правильний ужиток) в національній свідомості французів і за теперішніх умов відбиває етап переходу від академічного "правильного вжитку" як стратифікаційно-субординативної моделі мовного унормування до перспективної більш демократичної норми французької мови.

Системний розгляд нормотворення дозволив виявити основні особливості формування літературної норми французької мови у конкретних національно-історичних умовах її функціонування, що дотепер не було предметом спеціального дослідження у вітчизняній романістиці. До наукового обігу введено ряд нових понять, які збагачують загальнолінгвістичну теорію норми, а саме: "лінгвокультурна модель нормалізації", "нормативно-оцінна компетенція" (аксіологкон), "національно-мовний тип", "нормативний дискурс", "нормема" та ін.

Слушними є положення, які стосуються ролі мовної особистості та її рефлексивної діяльності у процесі фо-

рмування національно-мовного типу як головного чинника збереження літературної норми. З іншого боку, літературна норма успішно впроваджується лише тоді, коли стає частиною національно-мовної свідомості у статусі нормми, тобто відносно сталої нормативно-оцінної характеристики мовного елемента.

Унормування будь-якої мови неможливе без вироблення аксіологічної норми, яка є продуктом діяльності, спрямованої на пошук еталона. Вона проходить два етапи: попередній опис і оцінка мовних реалізацій, цебто об'єктивної норми, (О.С. Клименко називає його переддискурсним описом) і продукування нормотвірного дискурсу у вигляді текстів про кодифіковану норму. В принципі така схема розвиває і осучаснює запропоновану наприкінці 60-х років XX ст. чеським лінгвістом Ф.Данешем ідею трирівневої структури нормотворення, яку знаходимо у його праці "The problems of value judgements in the process of standardization"[4]. Йдеться про: 1) опис мовної системи і природної об'єктивної норми, яка відбиває мовленнєву поведінку членів соціуму; 2) кодифікація (або вироблення рекомендацій); 3) перформанція (або впровадження рекомендацій у суспільну практику). Слушність цієї моделі підтверджено практикою стандартизації різних літературних мов, зокрема чеської, норвезької і фінської.

Треба пристати на ідею про те, що лінгвокультурний концепт *bon usage*, який лежить в основі французької літературної традиції починаючи від її зародження у XVII ст., не є історично непорушним і стає об'єктом переосмислення за нових умов. Французька літературна норма поступово відходить від ригористичних настанов і еволюціонує у бік демократизації.

На відміну від класичної тріади Е.Косеріу[3] "Система – норма – мовлення", яка піддавалася критиці у науковій літературі за те, що залишала поза нормою значну частину мовлення, О.С. Клименко віддає перевагу п'ятикомпонентній онтологічній структурі національно-мовного типу, яка охоплює найсуттєвіші складові процесу нормалізації. У запропонованій квінтахотомії "система – узус – об'єктивна норма – аксіологічна норма – літературна норма" кінцевим етапом унормування правомірно визначено саме вироблення кодифікованої літературної норми як еталону, який виконує важливу об'єднавчу функцію. Однак цей еталон допускає певне варіювання в своїх межах, яке є органічною властивістю будь-якої літературної мови.

Суперечливість процесу мовного унормування, який визначається взаємодією інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників, є цілком реальною. Головна суперечність проходить по лінії "кодифікована літературна норма – узус", під статистичним тиском якого деякі нормативні рекомендації не витримують перевірки часом. З іншого боку, позиції мовознавців-нормативістів в оцінці тих чи тих мовних фактів не завжди збігаються, що знаходить свій відбиток у розбіжностях нормативних приписів, коли різні словники супроводжують одне й те саме явище неоднаковими позначками. Проте подібна ситуація спостерігається не лише в ареалі існування французької літературної мови.

Говорячи про становлення французької літературної норми, слід уникати обмеженості у підходах до проблеми унормування цієї полі- національної/поліетнічної мови. Адже добре відомо, що зовнішня функціональна система, або макросистема, французької мови включає не лише так звану "шестикутну французьку" (le français hexagonal), а й національні варіанти французької мови у Бельгії, Канаді, Швейцарії та інших країнах[2]. Цей факт спонукав французького лінгвіста Бернара Кемаду ще у 70-і роки минулого століття заявити, що нині немає якоїсь однієї привілейованої моделі французької мови і треба говорити про співіснування декількох моделей (читай – норм), які взаємодіють [5, с. 36]. Відтак твердження про неконкурентність щодо запозичених англіцизмів окремих французьких еквівалентів, які пропонує аксіологічна норма, потребують серйозних уточнень. Так, форми fin de semaine, samedi – dimanche справді поки що статистично поступаються запозиченому англіцизму week-end у літературній мові Франції. Проте fin de semaine є домінуючим варіантом норми для французької мови Канади, де він фактично витіснив з ужитку згаданий англіцизм. У тій же канадській французькій утворено еквіваленти англійським словам e-mail (пор. фр. mèle) і fax у вигляді нових слів courriel і télécopie (пор. також télécopier – faxer), які вже стали здобутком і національної норми Франції. З канадської французької запозичено терміни avionnerie, avionneur, з бельгійського варіанта прийшло слово autocariste, а зі швейцарського – термін privatiser. І хто знає, чи не стане завтра африканське французьке слово essencerie заміником уживаних сьогодні у Франції station-service/ station-essence? Все це вимагає ширшого погляду на процес унормування французької мови, аніж той, який відзначаємо у монографії О.С.Клименка.

Можна погодитися з тим, що за умов демократизації літературної мови зменшується дієвість рекомендацій і приписів нормативістів, але це стосується не лише французької мови. Натомість, важко сприймається кваліфікація "ретроспективно-націоналістична модель нового захисту французької мови" (за О.С. Клименком) для характеристики спроб захистити французьку мову від надмірних іншомовних впливів. Принаймні варто

залишити можливість такої кваліфікації самим французам. На мою думку, немає нічого поганого у вживанні власного еквівалента там, де ним можна замінити чужоземне слово (напр., lobby "лобі" /groupe de pression тощо). Кожна мовна спільнота, не бажаючи розчинитися у глобальному просторі під тиском інших мов і культур, очевидно, має право на захист власної мови, і тут досвід французів міг би прислужитися нам українцям.

Безперечно цікавою є теза про чотири типи нормативної оцінки системних одиниць: перспективно нормативний, синхронно нормативний, але перспективно небажаний, синхронно припустимий, але перспективно ненормативний і синхронно ненормативний. Проте існує ризик суб'єктивної оцінки стосовно належності мовних одиниць до певного типу. Так, наприклад, до перспективно ненормативного типу відносять запозичене з англійської слово tour-opérateur, хоча навіть попередній аналіз французького медіадискурсу свідчить про безпідставність такого припущення: англіцизм у новій францизованій формі демонструє стаке уживання у рекламі паралельно зі своїм питомим еквівалентом voyageur.

Підсумовуючи, треба зазначити, що французька літературна норма, як і будь-який мовний стандарт, попри всю свою усталеність постійно еволюціонує під впливом не лише мовних, а й соціокультурних чинників. Межа між нормативним і ненормативним є досить умовною і крихкою. Те, що сьогодні не належить до норми, має шанс здобути цей статус за умови широкого вжитку в усному і писемному мовленні.

1. Клименко О.С. Прескриптивна лінгвістика. Французький досвід мовного унормування впродовж XX ст. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009.
2. Череди́ченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007.
3. Coseriu E. Sistema, norma y habla // Acta de la Facultad de humanidades y ciencias. Montevideo, 1952.
4. Daneš F. The problems of value judgements in the process of standardization // Giornate internazionali di sociolinguistica. Roma, 1969.
5. Quemada B. L'évolution du français // Une langue: le français aujourd'hui dans le monde / M. Blancpain, A. Reboullet (eds). Paris, 1976.
6. Rey A. A mots découverts. – Paris, 2003.

Надійшла до редколегії 27.09.11

О. Орличенко, канд. філол. наук, доц.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ

У статті увага зосереджена на топонімах Латинської Америки як базових елементах лінгвокультурології, що пояснюється не лише своєрідністю їхніх функцій, загадковістю – у значній кількості випадків – походження та відмінностями їхніх граматичних особливостей від інших класів слів, але й значною інформативністю для вирішення багатьох лінгвістичних проблем.

Ключові слова: Латинська Америка, власне ім'я, топонім, назва, компонент, монолексемні та полілексемні одиниці.

В статті звання зосереджено на топонімах Латинської Америки як базових елементах лінгвокультурології, що пояснюється не тільки своєрідністю їх функцій, загадковістю – в більшості випадків – походження та відмінностями їх граматичних особливостей від інших класів слів, але й значною інформативністю для вирішення багатьох лінгвістичних проблем.

Ключевые слова: Латинская Америка, имя собственное, топоним, название, компонент, монолексемные и полилексемные единицы.

In this article the attention is concentrated in Latin America toponyms as linguoculture base elements that is explained not only by their functions singularity, their mysterious origins (in large quantity of cases) and their grammatical distinction from other classes of words, but also by considerable informativity for many linguistic problems decision.

Keywords: Latin America, proper name, toponym, appellation, component, monolexical and polilexical units.

Актуальність та наукова новизна роботи полягає в тому, що бурхливість політичних змін та наступальний рух процесу глобалізації, генерує потребу звертатися до культурної спадщини попередніх поколінь, одним з яскравих проявів якої є топоніми. В свою чергу топоніміка того або іншого регіону є в цьому ракурсі ідеальним об'єктом дослідження для цілого ряду наукових дисциплін, зокрема лінгвокультурології.

Специфіка топонімів Латинської Америки, проаналізована на основі літературних творів письменників вказаного ареалу, стала предметом лінгвістичного аналізу, а об'єктом – конкретні одиниці, що демонструють глибокий і тісний зв'язок мови і культури.

Матеріал статті – приклади з довільно обраних прозових творів сучасних латиноамериканських письменників або їхніх біографій [див. позицію 1 в списку емпіричних джерел до статті].

Топонімія, як відомо, відноситься до інтегральних наукових дисциплін, оскільки в її розвитку разом з мовознавством значну роль відіграють історія, географія, етнографія та культурологія, тому географічні назви – закріплені територіально реальні факти мови – є джерелом неоціненних матеріалів для вивчення історії конкретного народу та його мови [1]. Часто найменування предметів, явищ тощо навколишнього світу людини стають одиницями, які вже вийшли з ужитку у живому мовленні, але вивчення їх форм і звучання дає можливість зрозуміти деякі загальні закономірності розвитку мови. У топонімах (особливо гідронімах) стало зберігатися архаїзми й діалектизми, вони часто походять від мов-субстратів народів, які жили на конкретній території в минулому, і цей факт дозволяє використовувати їх для визначення меж розселення етнічних спільнот.

Топоніми займають особливе місце в лексичній системі будь-якої мови. Але, хоча вони і являють собою відокремлену групу слів, їм властиві синтагматичні і парадигматичні характеристики, властиві слову взагалі. Категорії, встановлені для власних імен, як спеціального підкласу слів, розповсюджуються і на топоніми. Разом з тим топоніми – це не просто різновид власних імен. Своєрідні якості унеможливають їх вивчення тільки в межах мовознавства, навіть у найширшому його розумінні, тобто як дисципліни, що включає в себе соціолінгвістику, психолінгвістику і етнолінгвістику. Саме тому розділ ономастології, який займається вивченням власних імен, поділяється за різними даними, на такі класи: пелагоніми – назви морів, потамоніми або гідроніми – назви річок, лимноніми – назви озер, гелоніми – назви боліт та заболочених місць, ороніми – назви піднятих форм рельєфу (гір, хребтів, вершин, пагорбів), дримоніми – назви лісів, ойконіми – назви поселення або помешкання, астініми – назви міст, урбаноніми – назви внутрішніх міських об'єктів, годоніми – назви вулиць, агороніми – назви площ, дромоніми – назви шляхів сполучення, геоніми – назви доріг та проїздів, макротопоніми – назви великих незаселених об'єктів, мікротопоніми – назви невеликих незаселених об'єктів (угідь, урочищ, косовиць, вигонів, драговин, лісосік, пасовищ, колодязів, ключів, вирів, порогів і т.п., відомі лише обмеженому колу людей, що проживають у певному районі), антропотопоніми – назви географічних об'єктів, утворених від власних імен [2] та ін.

Найвідомішими дослідниками наукового напрямку, що аналізується у цій статті, є вчені зі світовим ім'ям Joan Coromines, John Mcneil Dodgson, Eilert Ekwall, Margaret Gelling, Gillian Fellows Jensen, Robert L. Ramsay, George R. Stewart, Isaac Taylor, William J. Watson, але в роботі використовувались дані з праць лише іспаномовних вчених, наприклад, Ana María Moraga Armijo, Rosalba Campra, Edgardo Otero, Ramón Amigo Angles, а також дослідників, які зробили значний внесок в розвиток вітчизняної та російської топоніміки, а саме А. Власенко-Бойцуна, Я. Б. Рудницького, М. Янко, Л. В. Успенського, В. А. Ніконова, Є. М. Поспелова та деяких інших.

Переходячи безпосередньо до викладу положень теми, необхідно зазначити, що топоніміка Латинської Америки бере свій початок задовго до часу колонізації Американського континенту після його відкриття Колумбом. Вона являє собою змішування різних за часом утворень географічних назв, які присвоювались об'єктам різними народами (подібно аналогічним процесам в інших країнах), зокрема корінним населенням, індіанцями, а також переселенцями з інших частин світу: іспанцями, англійцями, французами, голландцями, українцями, росіянами та представниками багатьох інших національностей [3].

Зрозуміло, що різноманітність географічних назв і ті обставини, за яких вони виникали, створюють значні труднощі при аналізі і визначенні їх походження.

Так, окрім вже запропонованої вище загальної класифікації, ще одним способом може бути систематизація топонімів за їхньою віднесеністю до місця, а саме:

1. Ті, що описують або визначають якусь фізичну характеристику місця, яке у цьому випадку стає особливо помітним або значимим.

2. Ті, що беруть початок від імені людини або їхні похідні.

3. Невстановленого походження; зазвичай походять від древніх загальних імен, які з плином часу, у зв'язку з непередбаченими подіями або обставинами, а також з еволюцією мови на конкретній території, втратили своє первісне значення і стали недоступними загальному розумінню [4].

Американський лінгвіст Меллері (Mallery R.) уточнює запропоновану вище градацію і в свою чергу пропонує поділяти топоніми на п'ять великих груп:

1. Назви, які присвоювались об'єктам на честь окремих осіб або груп людей, видатних подій, пов'язаних з конкретною місцевістю.

2. Назви, що відбивають фізичні, природні властивості об'єкта.

3. Назви, запозичені з інших країн.

4. Назви, що виникли у зв'язку з господарською діяльністю населення.

5. Назви, які є перекинуття колишніх назв або фантастичними вигадками.

Як видно, принципи групування і класифікація топонімів, хоча і дають певне уявлення про характерні риси топонімів, не завжди можуть бути адекватним джерелом встановлення їхнього походження. Це, а також раніше викладене свідчить про відсутність однаковості в інтерпретації топонімів. Крім того, не всі початкові назви, які свого часу існували на території Латинської Америки, були закріплені на письмі, оскільки у ранні періоди функціонування індіанські племена і народності мали лише зародкове піктографічне, або, як у племені майя, складне ієрогліфічне письмо, багато пам'яток якого європейські колонізатори безглуздо знищили. І тільки в наш час для деяких індіанських мов (навахо, кечуа, аймара, гуарані та деяких ін.) створено письмо на латинській графічній основі [5].

За деякими даними ще на початку XVII ст. індіанці, які жили на території Латинської Америки, говорили мовами, що докорінно відрізнялися від європейських, а кількісно формували надзвичайно різноманітну лінгвістичну мапу. Найпоширенішими індіанськими мовами були чибча, аравакська, карибська, кечумара, паіо-такана, же, тупі-гуарані. І це створювало для колоністів додаткові проблеми, оскільки деякі звуки індіанських мов відсутні в європейських: це назалізовані голосні і різні гортанні приголосні, сингармонізм, своєрідні звукосполучення на початку або в середині слів (*Ptichii* > *Tenancingo*, *Goyllarisquiza*), інтерпозиційне поєднання висхідних та низхідних дифтонгів (*Andahuaylas*), багаторазове повторення в слові одного і того ж приголосного (*Ranrahirca*) тощо:

Según la cosmovisión aymará, su nacimiento se produjo el mismo día que se celebra el Intiwatana (inicio del Año Nuevo andino) y el Inti Wilka Kuti (retorno del dios Sol) [Victor Montoya, Semblanza].

Зрозуміло, що європейці, які були не в змозі відтворювати такі звуки, пропускали їх, адаптуючи вимову слів до рідної, спрощуючи і скорочуючи, а іноді додаючи якісь елементи. Крім цього, більшість індіанських мов належить до так званого інкорпоративного типу. У во-

каблі можуть бути елементи, які в європейських мовах є окремими лексичними одиницями, оскільки при словотворі використовуються не тільки суфікси і префікси, але й інфікси. Більш того, індіанська топоніміка різко відрізняється від європейської не тільки семантикою слів, що відбираються як назви, але й функціонуванням особливих топонімів – речень. У такий спосіб з'явилися топоніми типу: *Ocotlán*, що означає "там, де росте багато сосен" [повторно див. 4].

Багато мовознавців твердять, що під час запозичення індіанські слова неминуче змінювалися і за значенням і за формою. Особливості звукової системи індіанських мов нелегко було вловити, відтворити і записати іншою – європейською (іспанською) – мовою. Підтвердження можна знайти у Є.М.Поспелова, який з цього приводу пише, що люди не чули звуків, яких вони не знають. Саме тому індіанські топоніми не могли бути занотовані грамотно. Записи були дуже приблизними і не відбивали звуковий лад туземних географічних назв [6].

Звертає на себе увагу широко використовуваний спосіб метафоричного використання називних іменників у ролі латиноамериканських географічних термінів. Так, іменник *rincón* "кут" використовується в значенні "вузька долина"; в Перу цей топонім вживається у значенні "долина, ущелина, межигір'я"; іменник *mesilla* "маленький стіл" використовується в значенні "невелике плато" (порівняйте з іменником *meseta* "плоскогір'я, плато"); іменник *cabezón* "велика голова" (*cabeza* "голова" + збільшувальний суфікс *-ón*) використовується в значенні "пагорб з круглою верхівкою" (порівняйте з *cabezo* "верхівка гори, гірка, пагорб"). Серед подібних слів налічується велика кількість описових гідронімів, наприклад: *Arroyo Grande* (ісп. *arroyo* – джерело; *grande* – великий), *Río Negro* (ісп. *río* – ріка; *negro* – чорний), *Boca Chica* (ісп. *boca* – вхід, дельта ріки; *chico* – маленький, невеликий).

¿No sucede esto hoy en el Gran Chaco, en los yerbales y en las explotaciones de caucho, café y estaño? [Roberto Arlt, *El discurso del astrólogo / Los siete locos*].

Один з найбільш розповсюджених кінцевих компонентів латиноамериканських (і не лише) топонімів є іменник *"villa"* ("село, селище", а при деяких назвах – "місто": *la villa de Madrid*). Кількісно концентрація цього компоненту у злитому та роздільному написанні вельми висока, тобто можна говорити про його використання у статусі повнозначної одиниці мови:

En su compañía he recorrido todo el sur de la provincia, Bahía Blanca, Marcos Juárez y Azul, después estuvimos en Rosario de Santa Fe, Córdoba, Río Cuarto, Villa María y Bell Ville [Roberto Arlt, *La factoría de Farjalla Bill Ali*].

Jean Carlos Centeno nació en Villanueva (Guajira), desde muy pequeño su talento fue motivo de admiración, su voz, su inspiración y su humildad lo dieron a conocer en la región como una persona fenomenal, llena de virtudes artísticas y mucho carisma. Hoy es considerado el ídolo de las multitudes, la voz más popular de Colombia [7].

Новий вплив іншомовних назв на території латиноамериканського ареалу відноситься до другої половини XIX ст. і пов'язаний вже не з завойовницькими планами конкістадорів, а з осмисленою імміграцією з різних країн. Вплив окремих етнічних груп на топонімію континенту різний, що пов'язано з неоднорідністю їх розселення на території Південної Америки і різним ступенем змішаності. В цілому можна сказати, що в тих районах, де іммігранти живуть великими колективами, етнічні особливості вкорінюються більш стало, що відбивається на тривалому збереженні національних топонімів. Так, в столиці Уругваю Монтевідео є площа, яка носить ім'я славетного сина України, її вічного Кобзаря – Шевченка.

Так само очевидно, що більший рівень збереженості національних назв спостерігається у віддалених від центру поселеннях, для яких, на противагу міст, характерна етнічна замкненість, що дозволяє довше не піддаватися впливу оточуючого лінгвального середовища і утримувати рідну мову та звичаї. Як правило, в іммігрантських колективах створюються місцеві національні найменування, так би мовити "внутрішньогрупові", які рідко отримують офіційне затвердження. Ці імена, зазвичай, недовговічні: вони з'являються у першому поколінні іммігрантів, а потім зникають. Частіше всього вони означають невеликі природні об'єкти (струмки, ставки, поля, пагорби тощо) та господарські будови місцевого значення (осушувальні канали, ферми тощо), але майже ніколи не номінують населені пункти, яким надаються офіційні назви:

Algunos papás ceden a la presión de los nenes y les compran motos (son generalmente los que se matan en las autovías); otros progenitores más encumbrados les compran coches deportivos (suelen despanzurrarse en alguna Curva de la Muerte, y de paso consiguen eliminar al incauto que venía en sentido contrario) [Mario Benedetti, *Andamios*].

Шляхи утворення внутрішньогрупових топонімів різні: застосовуються такі відомі ще з початку XVII століття прийоми, як перенесення власних імен країни прибуття до країни еміграції або вживання в назвах національних імен та прізвищ. Широко використовуються "етнічні" топоніми, як, скажімо, в наведеному нижче прикладі, з якого видно, що назва відомого іспанського міста дала найменування горам в Аргентині, які – зрозуміло – первісно деномінувалися мовами пуельчів / теуельчів / арауканців або інших індіанських племен того регіону:

Nos fuimos a las sierras de Córdoba, después a Mar del Plata, y cuando los cinco mil pesos se terminaron, le dije: "Buenos, adiós idilio. Se terminó" [Roberto Arlt, *Las opiniones del rufián melancólico / Los siete locos*].

Внутрішньогрупові найменування, як правило, живуть в усному мовленні і можуть трансформуватися зі змінами у самій мові. Характерною рисою їх є те, що в лінгвістичному плані вони походять від апелювальної, загальної лексики, але поступово уособлюються і за певних умов можуть стати власними іменами. Цей процес номінації відбувається тоді, коли слова загального поняття внаслідок їхнього закріплення за географічними об'єктами конкретизуються, індивідуалізуються і переходять у розряд специфічних власних імен, які виражають одиничне поняття – географічну назву. Їхня доля – або зникнути, або стати звичайними топонімами:

Desde 1960 vivió en Siglo XX y Llallagua, poblaciones mineras ubicadas en el norte de Potosí [Victor Montoya, *Semblanza*].

Треба зазначити, що чимала кількість топонімів має надзвичайно виразні форми. Достатньо навести приклади годнів –

Yo extrañaba mi calle Corrientes, y ella su dormitorio con olor a naranjas en la barrera de San Fernando y el dulce y monótono zumbido de las sierras de las cajoneras para fruta del Delta [Roberto Arlt, *La factoría de Farjalla Bill Ali*]

чи гідронімів –

A mediados de 1984, viajé al río de la Plata [Eduardo Germán Hughes Galeano, *Crónica de la ciudad de Buenos Aires*] –

аби легко зрозуміти, що подібні назви зазвичай продукуються від форми (*calle Corrientes* – вулиця Потоків) чи фізичного зовнішнього виду (*Río de la Plata* – Срібна Ріка чи Ріка з Срібла) оточуючого середовища.

З огляду на різноманітність форм топонімів та неоднорідність їх індивідуальних характеристик, словотвірна

класифікація матеріалу (яка не у всіх випадках може бути представлена однозначно) повинна проводитись з урахуванням комплексу чинників: сучасних та історичних. Окрім розгляду фактичної структури та одиниць, необхідно брати до уваги особливості словотворчого процесу, а точніше факт його перебігу в рамках формування нового терміна, тобто в межах самої топоніміки, чи поза нею. В першому випадку має місце утворення топонімів з окремих компонентів, тобто формування складного найменування (наприклад, мексиканський топонім *Puebla de los Angeles*), а в другому – до сукупності вже існуючих географічних назв привноситься готова форма, раніше функціонуюча в інших категоріях мови. Порівняйте:

la higuera – фігове дерево, смоківниця, інжир

La Higuera – маленьке містечко в Болівії, що в провінції Вальєгранде (Vallegrande), департаменту Санта Крус (Santa Cruz):

Cuando el Che llegó a La Higuera, amarrado a un helicóptero militar, tenía la pierna herida por una bala y el aspecto de guerrillero inmortal [Victor Montoya, Amor en La Higuera].

Проблема встановлення меж окремих словотвірних груп особливо гостро постає в латиноамериканській топоніміці у зв'язку з різноманітністю форм та нетрадиційністю багатьох з них (прикладом може бути ще один мексиканський топонім *Nezahualcoyotl*). Спостереження показують, що при загальній розпливчастості кордонів між окремими формами топонімів та багаточисельності проміжних станів, деякі словотвірні моделі повторюються з достатньою регулярністю. Це дає можливість виділити основні словотвірні групи, які за ступенем розповсюдження розміщуються в наступному порядку: **прості топоніми**, що представляють собою вільні незв'язані (монологічні) одиниці (наприклад, колумбійський топонім *Pasto*); **складені**, побудовані на основі словосполучень (наприклад, мексиканський топонім *Aguascalientes* → іменник *agua* (вода) + прикметник *caliente* (теплий, гарячий) або *Aconcagua* (чильйський

топонім на позначення однієї з найвищих гір в Америці), що походить від *Akun* або *Ako* (кечуа) = білий пісок та *Qawaq* = спостерігач, вартовий тобто "пункт спостереження чи вартовий білого піску", хоча є припущення, що цей вокабл є сумішшю слів *janku* (аймара) = білий та *qawaq* (кечуа) = спостерігач, вартовий, тобто "пункт спостереження чи білий вартовий") [8]; **складні**, створені шляхом прийменникового поєднання декількох слів в одне ціле (мексиканський топонім *Coahuila de Zaragoza*); **оказіональні** топоніми, що характеризуються "штучністю" побудови (мексиканський топонім *San Jerónimo Xayacatlán*), що відносяться до полілексемних одиниць:

A pesar de las regalías y las ventas de los derechos para una película, seguí al frente de Barandal republicano porque Nuria y yo decidimos comprar una casa en Cuernavaca [Juan Villoro, Madona de Guadalupe].

Hace media hora que salimos de San Carlos de Río Negro [Ednodio Quintero, Sombras en el agua].

Більш детально монологічні та полілексемні одиниці латиноамериканського ареалу будуть розглядатися у наступній статті, але вже зараз можна зробити короткий висновок про те, що дані топонімії можуть бути одним з головних індикаторів у комплексній проблемі виявлення своєрідності топонімів як класу слів по відношенню до апелятивів, що породили конкретний топонім на первісному етапі його функціонування в рамках конкретного ареалу.

1. http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/TOPONIMIKA.html
2. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BC>
3. <http://www.monografias.com/trabajos19/toponimos-america-latina/toponimos-america-latina.shtml>
4. <http://gl.wikipedia.org/wiki/Toponimia>
5. http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B8
6. Ibid.
7. <http://www.youtube.com/watch?v=A4N16znFXs8>
8. http://www.huascanperu.net/Quechua_espanol.htm
9. <http://www.literatworld.com/spanish/2002/escritores/octw01/box9.html>

Надійшла до редколегії 27.09.11

С. Лучканин, канд. філол. наук, доц.

НАТУРАЛІСТИЧНИЙ (БІОЛОГІЧНИЙ) І МОЛОДОГРАМАТИЧНИЙ НАПРЯМКИ В РУМУНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті аналізуються натуралістичний (біологічний) та молодогораматичний напрями в історії румунської лінгвістики другої половини ХІХ ст., представлені іменами Александру Чихака, Богдана Петрічейку Хашдеу, Александру Ламбриора, Харитона Тіктіна, одного з учнів П.Ф.Фортунатова Йона Богдана, Лазера Шеїняну, Мойсея Гастера. Ступінь впливу молодогограматичної течії на румунських мовознавців 70-х рр. ХІХ ст. – 10-х рр. ХХ ст. був різним: від дуже значного (Х.Тіктін, Лазер Шеїняну, А.Філіппіде), до відносно невеликого (Хашдеу, Й.Богдан).

Ключові слова: історія мовознавства, лінгвістична концепція, біологічний напрям, молодогораматизм.

В статье анализируются натуралистическое (биологическое) и младограмматическое направления в истории румынской лингвистики второй половины XIX века, представленные именами Александру Чихака, Богдана Петричейку Хашдеу, Александру Ламбриора, Харитона Тиктина, одного из учеников Ф.Ф.Фортунатова Йона Богдана, Лазера Шеиняну, Мойсея Гастера. Степень влияния младограмматического течения на румынских языковедов 70-х гг. XIX в.-10-х гг. XX в. была различной: от очень существенной (Х.Тиктин, Лазер Шеиняну, А.Филиппиде) до относительно небольшой (Хашдеу, И.Богдан).

Ключевые слова: история языкознания, лингвистическая концепция, биологическое направление, младограмматизм.

This article provides analysis of the Naturalistic (Biological) and Neogrammarian approaches in the history of the Romanian linguistics of late 19th century represented by such persons as Alexandru Cihac, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Lambrior, Hariton Tiktin, Ion Bogdan who was one of the students of F.F. Fortunatov, Lazăr Șăineanu, Moses Gaster. The degree of influence by the Neogrammarian approach on Romanian linguists of 1870s – 1910s varied: from substantial (Hariton Tiktin, Lazăr Șăineanu, A.Philippide) to comparatively little (Hasdeu, I.Bogdan).

Key words: history of linguistics, linguistic concept, Biological approach, Neogrammarian approach.

Для української лінгвістики актуальним є історіографічне вивчення розвитку науки про мову як в Україні, так і в Румунії – нашому південно-західному сусідові, віднедавна – членові Європейського Союзу, з Румунією протягом століть пов'язувала Україну спільність історичної долі. Основна мета статті полягає у всебічному вивченні й осмисленні натуралістичного й молодогограматичного напрямків в румунському мовознавстві дру-

гої половини ХІХ ст. у контексті регіональних лінгвістичних ідей, відображенні значимості румунського наукового доробку в галузі загального мовознавства, його зв'язку з науковими ідеями епохи, тогочасною українською й російською лінгвістикою.

Предмет дослідження – типологічні моменти спільності розвитку загальномовознавчих ідей, водночас і відмінності, що експлікують національну своєрідність

загальномовознавчих думок і концепцій у Румунії (для порівняння – в Україні) на загальноєвропейському тлі.

Об'єкт дослідження – у першу чергу оригінальні тексти румунських лінгвістичних праць, що містять як відомості із загального мовознавства, так і безпосередньо присвячених проблемам загальної лінгвістики.

Завдання статті – зіставно-типологічний аналіз еволюції біологічних та молодогограматичних ідей і концепцій у румунському мовознавстві в європейському контексті, а також у паралелях із українською лінгвістикою. Комплексний підхід до проблеми зіставно-порівняльного вивчення румунських загальномовознавчих студій у контексті європейської лінгвістичної традиції становить наукову новизну нашого дослідження. Румунська лінгвістика XIX ст. узагалі вперше в українській історії загального мовознавства потрапляє в поле зору вивчення.

Тривалий час на лінгвістичну концепцію А.Шлейхера (1821–1868) [5, с. 6–29] дивилися виключно як на доведення зв'язку між мовою та світом природи. Справді, А.Шлейхер та його послідовники вважали мову особливою фізіологічною функцією людини (як і вміння їсти, ходити, спати), а життя мови як природного організму здійснюється за певними законами, що зближують її з іншим органічним світом, де відбуваються закономірні процеси народження, росту, розквіту, згодом старіння, немінності і загибелі. Зараз подібні погляди виглядають наївними, про це відзначають чи не всі історіографи лінгвістики, однак саме від Шлейхера, видатного компаративіста "другої хвилі" (про що подекуди забувають відзначати) остаточно утвердилося й розуміння історичних закономірностей розвитку мов, поняття "прамови" й теорія родовідного дерева. А.Шлейхера цікавили також питання співвідношення мови і мислення, учений стверджував, що лише за допомогою мови можливе мислення, у якому наявні два компоненти: матеріал та форма. Ж.Мунен визначає концепцію Шлейхера як "останню з великих систем, створених за зразком XVIII ст., і як перше з великих сучасних узагальнень тією мірою, якою автор прагне подати цілісний погляд на сукупність знань свого часу" [14, с. 136–137].

Представником натуралістичного (біологічного) напряму (у вищезазначеному "широкому" розумінні) в румунському мовознавстві був **Александру Чіхак** (Alexandru Cihac, 1825–1887), наукові погляди якого сформувалися під впливом німецьких лінгвістів Макса Мюллера (1823–1900) та славіста Франца Міклошича (1813–1891). Передусім Чіхак відомий як автор першого наукового етимологічного словника (у двох томах) румунської мови: "Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Vol. I. Eléments latins. Frankfurt, 1870; vol. II. Eléments slaves, magyars, turcs, grecs modernes et albanais. Frankfurt, 1878" ("Етимологічний словник дако-романської [румунської – С.Л.] мови", 1870–1879; нараховує майже 18000 слів). "Словник" А.Чіхака присвячений, відповідно, латинським та слов'янським, угорським, турецьким, новогрецьким, албанським елементам у тогочасній румунській мові, був позитивно поцінований, серед інших, Г.Шухардтом, хоча й викликав гостру критику з боку Хашдеу за статистику різноманітних "стратів" словникового складу тогочасної румунської мови. Лінгвістична концепція А.Чіхака реконструюється як за передмовою до етимологічного словника, так і за окремими статтями, надрукованими переважно у яській газеті відомого літературного критика і політика Тіту Майореску "Convorbiri literare": "Cîteva cercetări etimologice ale domnului Hasdeu" ("Кілька етимологічних розвідок домнула Хашдеу", 1875–1876); "Despre cîteva cuvinte din Rabelais" ("Про кілька слів у Рабле", 1876–1877), "Răspunsul meu domnului Hasdeu" ("Моя відповідь пано-

ві Хашдеу", 1878–1879) та ін. Лінгвіст, цілком у дусі лінгвістичного натуралізму (у спрощеному "вузькому" розумінні), дивиться на мову як на природний організм з притаманними їй власними законами, у дію яких людина не може втрутитися: "Мови подібні до рослин (limbile sînt ca plantele), на їхній розвиток не можна вплинути; так само не підвладне силі когось повернути розвиток мови назад, подібно як будь-хто не в змозі перетворити старого дуба на молоденьке деревце" [13, с. 18]. Ці порівняння зі світом природи, як і ідея про неможливість людського втручання в мовну еволюцію, повною мірою виявляють натуралістичну концепцію Чіхака, подібно до А.Шлейхера, на чому наголошує М.П.Кочерган: "Оскільки мова – це природний організм, то людина безсила суттєво щось змінити в ній, так само як не може змінити будову людського організму" [7, с. 52]. Проте А.Чіхак більше схиляється до мовознавчих поглядів вищезгаданого німецько-англійського вченого Макса Мюллера, якого не варто зараховувати виключно до лінгвістичних натуралістів (у більшості підручників і посібників з історії мовознавства саме так і зроблено, часто про М.Мюллера не пишеться зовсім), а слід трактувати окремо, як це зробили К.Фринку [11, с. 144–145], Я.В.Лоя [8, с. 68], а також І.І.Ковалик та С.П.Самійленко [6, с. 103]. Лінгвістичний дуалізм А.Чіхака виявляється в тому, що він, з одного боку, говорить про мову як про природний організм, а з іншого – як про соціальний феномен (про це говорив уже й Хашдеу), наголошує на необхідності вивчення живих мов ("limbajul vorbit de popor (народна говірка – С.Л.)" [13, с. 13]) і діалектів, а натуралізм відриває мову від соціуму. Саме ця "народна говірка" (limbajul vorbit de popor) і складає національну мову цього народу, є "першим і найважливішим знаком його життя і його життєдайності" [13, с. 13], одна людина не здатна нічого змінити в мові (закид на адресу крайніх латиністів А.Т.Лавріана та К.Максіма; власне, ця думка наявна в натураліста А.Шлейхера, тому А.Чіхак – усе-таки представник біологічного напряму), навіть римський імператор-деспот Тиберій (14–37), як образно показує А.Чіхак у передмові до етимологічного словника, мав право надати будь-кому римське громадянство, але не міг змінити слова і граматичні правила.

А.Чіхак близько підійшов до розуміння Балканського мовного союзу, вказавши на спільні риси дако-румунської (його термін), новогрецької, болгарської, сербської, албанської мов, "які спільні мовам Балканського регіону, що, напевне, пояснюється автохтонним елементом" [13, с. 11]. Сучасною теоретичною лінгвістикою активно розробляється вчення про так звані мовні союзи, започатковане Ф.Міклошичем, І.О.Бодуеном де Куртене, О.Селищевим, М.Трубецьким на основі глибокої розробки проблеми "змішування" мов [3, с. 205–206; 10, с. 42 і далі]. Сучасне румунське мовознавство дійшло висновку, що спільні риси на різних рівнях мовної системи румунської, болгарської (і македонської), албанської, новогрецької, частково – і сербської мов зумовлені не лише субстратом (за А.Чіхаком, "автохтонним елементом"), але й тривалим грецьким і латинським впливом на цих землях, а пізніше – слов'янським і турецьким суперстратом. В.В.Німчук у ґрунтовній статті "Українські говори та балканський мовний союз", виголошеній на XI міжнародному з'їзді славістів (Братислава, 1993), переконливо довів, що діалекти південно-західного наріччя української мови повинні бути представлені в планованому Атласі балканського мовного союзу, оскільки мають чимало фонетичних, лексико-семантичних та граматичних рис, йому притаманних [9]. Проблема мовних союзів і в сучасній загальній лінгвістиці не втрачає своєї актуальності, як підкреслює С.В.Семчинський, "оскільки поняття

"мовного союзу" не є таким точним, як поняття генетичної спорідненості, одна й та ж мова може належати до різних мовних союзів. У зв'язку з цим варто виділяти спільні риси негенетичного походження декількох мов одного мовного союзу і називати їх "набутою схожістю" [10, с. 248].

Проблему впливу молодогограматизму на розвиток мовознавчої думки в Румунії спеціально не вивчали, А.Граур та Л.Валд [12, с. 67–72] чи К.Фринку [11, с. 172–180] лише перераховують персоналії румунських лінгвістів, на яких позначилися тією чи іншою мірою ідеї молодогограматиків Лейпцизької лінгвістичної школи. Рецепцію молодогограматичної методології в українській та російській лінгвістиці здійснила О.М.Абрамичева в дисертаційному дослідженні "Теорія та практика молодогограматизму в українському і російському мовознавстві" [1], відзначаючи при цьому, що вплив студій молодогограматиків відбився в працях таких українських мовознавців кінця XIX–30-х рр. XX ст., як А.Ю.Кримський (учень П.Г.Житецького, якого, на наш погляд, сміливо можна зарахувати до українських молодогограматиків також), Є.К.Тимченко, П.О.Бузук (лінгвістичну спадщину якого дослідила О.М.Голуб [Голуб 2006]), навіть С.І.Смаль-Стоцький. Праці молодогограматиків також суттєво позначилися на розвитку румунського мовознавства як у загальнотеоретичному плані, так і в дослідженні конкретних історико-фонетичних явищ, особливостей мови пам'яток. На історико-фонетичному матеріалі румунської мови вже вищезгадуваний Б.П.Хашдеу (Bogdan Petriceicu Hasdeu, 1838–1907; навчався разом з О.О.Потебнею в Харківському університеті) в порівняльно-історичних дослідженнях застосовував прийоми і процедури молодогограматиків, вивчав територіальну диференціацію румунської мови, а "Г.Остгоф і К.Бругман закликали не обмежуватися лише аналізом писемних пам'яток. Вони писали про необхідність урахування матеріалу сучасних мов, особливо діалектів і говорів" [2, с. 96]. Реконструкції архетипів, фонетичними законами, проблемою просторово-часової співвідносності мовних фактів минулого, дослідженням національної (румунської) мови за даними писемних пам'яток займалися в останній третині XIX ст. Александру Ламбриор (Alexandru Lambrior, 1845–1883), Харітон Тіктін (Hariton Tiktin, 1850–1936), один із учнів П.Ф.Фортунатова Йон Богдан (Ion Bogdan, 1864–1919), Лазер Шеіняну (Lazăr Șăineanu, 1859–1934), Мойсей Гастер (Moses Gaster, 1856–1939). На зламі XIX/XX ст. розпочинається активна діяльність румунських лінгвістів, значною мірою також молодогограматиків, засновників лінгвістичних шкіл Александру Філіппіде (1859–1933) в Яссському університеті, Овіда Денсушану (1873–1938) в Бухарестському та Секстіла Пушкаріу (1877–1948) у Клузькому (певний час – і в Чернівецькому).

Ступінь впливу молодогограматичної течії на румунських мовознавців 60–90х рр. XIX ст. був різним: від дуже значного (Х.Тіктін, Лазер Шеіняну, М.Гастер), до відносно невеликого (Хашдеу, Й.Богдан), хоча всі ці румунські лінгвісти (як і класичні молодогограматики) дотримувалися погляду на мовознавство як на історичну науку, визнавали необхідність органічного поєднання порівняльних та історичних даних у вивченні історії мови. Під впливом Г.Пауля й одночасно з Г.Шухардтом, Г.Асколі, І.О.Бодуеном де Куртене говорили про змішування мов (мовні контакти). Певні мовознавчі твердження Хашдеу (важливість мовних законів, еволюція мови в тісному зв'язку з розвитком соціуму, розмовна мова в її діалектній розмаїтості, перетин діалектних меж, проблема зміни значень слів під час їхнього обігу, дослідження суб-

стратних явищ) зближують його з німецькими молодогограматиками, проте розроблювані ним питання національної й літературної мови, мовних контактів і субстрату виступають цілком оригінальними загальномовознавчими ідеями румунської лінгвістики другої половини XIX ст. У працях жодного з румунських лінгвістів погляди Лейпцизької молодогограматичної школи не знайшли відображення в повному обсязі. В окремих випадках говорилося про соціальний аспект мовної еволюції. Х.Тіктін у конференції, прочитаній у Яссському університеті й опублікованій у виданні "Arhiva" ("Архів", 1889–1890) під назвою "Viața cuvîntului" ("Життя слова"), де з надзвичайною ясністю поставлено проблему зв'язку між словом і поняттям, зазначав: "Мова не є даром природи, а людською інституцією (o instituție omenească), яка, як і решта людських інституцій, варіюється від народу до народу і змінюється зі століття в століття" [13, с. 175]. Й.Богдан історичне дослідження румунської мови розумів як дескрипцію її станів у певні періоди розвитку, розглядаючи матеріал давніх писемних пам'яток румунської мови (грамот, хронік) як найголовніше серед допоміжних джерел. Важливе місце в науковій спадщині Б.П.Хашдеу (як і у В.Гумбольдта, О.О.Потебні, І.О.Бодуена де Куртене) займає твердження про системність мови і необхідність системного підходу до мовних явищ як у синхронії, так і в діакронії (чого не дотримувався Ф. де Соссюр). Проте румунські лінгвісти 1860–1890-х рр. майже не торкалися питання аналогії, що було пріоритетним у студіях німецьких молодогограматиків, а для пояснення частини фонетичних явищ зверталися до зовнішніх чинників, що обумовлювалося тогочасною політичною ситуацією.

Висновок: румунське мовознавство другої половини XIX ст. цілком розвивалося в річищі панівних тогочасних європейських лінгвістичних парадигм – біологічної (друга хвиля порівняльно-історичного мовознавства) і молодогограматичної, хоча й відзначалося певною специфікою, зумовленою необхідністю розв'язання багатьох конкретно-національних завдань.

1. Абрамичева О.М. Теорія та практика молодогограматизму в українському і російському мовознавстві. Автореф. дис... кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2005. – 20 с. 2. Алпатов В.М. История лингвистических учений: учеб. пособие / В. М. Алпатов. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 368 с. 3. Березин Ф.М. История лингвистических учений: Учебник для филол. спец. вузов. – 2-е изд., испр. и доп. / Ф.М.Березин. – М.: Высш. шк., 1984. – 319 с. 4. Голуб О.М. Лінгвістична спадщина П.О.Бузука в сучасному контексті: дис... канд. філол. наук: 10.02.15. – Слов'янськ, 2006. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 186 – 212. 5. Зубкова Л.Г. Из истории языкознания: общая теория языка в аспектирующих концепциях: Учеб. Пособие. – М.: Изд-во Российского ун-та Дружбы народов, 1992. – 116 с. 6. Ковалик І.І., Самійленко С.П. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1985. – 216 с. 7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник /М.П.Кочерган. – 3-е вид. – К.: Видавничий центр "Академія", 2010. – 464 с. (Альма-матер). 8. Лоя Я.В. История лингвистических учений (материалы II курса лекций) /Я.В.Лоя. – М.: Высш. шк., 1968. – 308 с. 9. Німчук В.В. Українські говори та балканський мовний союз // Слов'янське мовознавство. XI міжнародний з'їзд славистів. Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 41–63. 10. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. На матеріалі слов'яно-східнороманських мовних контактів / Станіслав Володимирович Семчинський. – К.: Вища шк., 1974. – 256 с. 11. Frâncu Constantin. Evoluția reflecțiilor privind limbajul din Antichitate pînă la Saussure. – Iași: Casa Editorială "Demiurg", 2005. – 200 p. 12. Graur Al., Wald L. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a revăzută și adăugită. – București: Ed. științifică, 1965. – 182 p. 13. Istoria gândirii lingvistice românești. Texte comentate. Vol.II. Partea I. – București: Ed. Universității, 1989. – 332 p. 14. Mounin Georges. Istoria lingvisticii. Traducere și postfață de Constantin Dominte. – București: Editura PAIDEIA, 1999 – 368 p.

Надійшла до редколегії 27.09.11

О. Афанасьєва, канд. філол. наук, асист.

МОВЛЕННЄВІ АКТИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Статтю присвячено дослідженню лінгвопрагматичних особливостей використання мовленнєвих актів як носіїв авторської настанови у французькому політологічному дискурсі.

Ключові слова: науковий дискурс, політологія, мовленнєвий акт.

Статья посвящена исследованию лингвопрагматических особенностей использования речевых актов во французском политологическом дискурсе.

Ключевые слова: научный дискурс, политология, речевой акт.

The article deals with the specificity of speech acts as the means to express author's standpoint in the French political science discourse.

Key words: scientific discourse, political science, speech act.

Дослідження мовлення як дії, мовлення у дії, яке посідає чільне місце в сучасних мовознавчих студіях лінгвопрагматичного спрямування, зародилося в давніх підходах до мови як засобу впливу, які представлено, зокрема в "Риторичі" Аристотеля, міркуваннях давньоримських учених. Ці ідеї, розвинуті у працях В. фон Гумбольдта, теорії " нової риторики", лінгвофілософських школах семіотики та прагматики, стали підґрунтям для розвитку сучасних теорій дискурсу та його окремих видів, зокрема наукового. Серед основних проблем дослідження наукового дискурсу особливе місце посідають питання лінгвопрагматичного плану, зокрема, прагматичні настанови автора, внутрішня та зовнішня комунікативна організація тексту тощо. Актуальність обраної проблеми зумовлено тим, що вивчення мовленнєво-актової будови дискурсу політології є одним із важливих компонентів комплексного дослідження наукового дискурсу. Метою даної статті є виявлення особливостей використання мовленнєвих актів як засобу вираження настанови автора у сучасному французькому політологічному дискурсі. Об'єктом аналізу є дискурс французької політології, а його предметом – дослідження його мовленнєво-актової будови. Наукову новизну даної розвідки зумовлено тим, що особливості мовленнєво-актової будови французького політологічного дискурсу не були предметом спеціального дослідження.

Сучасні мовознавці по-різному визначають прагматичні настанови автора наукового твору. Так, О.М.Крижановська відносить до них: 1) прогностичну, 2) делімітативну, 3) компенсуювальну, 4) ампліфікативну, 5) екземпліфікативну, 6) текстотвірну, 7) оцінну, 8) настанову "авторитетна думка", 9) настанову "звернення до невербальних засобів впливу" [3]. Зі свого боку, В.О.Салімовський досліджує типові пізнавально-мовленнєві дії, зіставляючи їх з мовленнєвими актами [7; 8]. Для аналізу прагматичних настанов автора наукового твору вважаємо доцільним звернутися передусім до теорії мовленнєвих актів, адже саме цей рівень дискурсивних одиниць зумовлює відповідні прагматичні доміанти різних жанрів, співвідносячись у діяльнісно-прагматичній площині з авторською настановою, яка реалізується у комунікативній диалогічності висловлення / висловлювання.

Підсумовуючи теорії мовленнєвих актів, Ф.С.Бацевич зазначає, що саме комунікативний, або мовленнєвий, акт визнається сучасною комунікативною лінгвістикою як мінімальна комунікативна модель спілкування, складовими якої є особистості учасників комунікації (адресанта й адресата) як носіїв соціальних ролей, психічних, психологічних та інших рис, духовних, естетичних ідеалів, когнітивних особливостей; елементи мовного та паралінгвального кодів; конситуативні елементи спілкування. Мовленнєвий акт визначається учиненням як цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мов-

леннєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації [1, с. 170–175].

Засновник теорії мовленнєвих актів Дж. Остін започаткував теорію перформативів – висловлень, які перебувають поза критеріями істинності / неістинності, зробив першу класифікацію мовленнєвих актів і виявив їх базову структуру: акт висловлювання з його пропозиційним змістом (локуція), його комунікативне спрямування (іллокуція) та вплив на адресата (перлокуція) [5]. З погляду Дж.Серля, одним із найбільш нагальних питань філософії мови є таке: "скільки є способів використання мови?" Відповідаючи на це питання, дослідник виділяє п'ять категорій іллокутивних актів: асертиви, директиви, промісиви, експресиви та декларативи, до аналізу яких застосовує 12 критеріїв диференціації мовленнєвих актів, та ставить проблему непрямих мовленнєвих актів [15, с. 31–32, 40–46]. Інші дослідники використовують у своїх класифікаціях такі критерії: контекстні зміни (Т.Баллмер); орієнтація на мовця чи адресата; когнітивна, інтерактивна, чи акціональна сфера; теперішнє, минуле чи майбутнє (М.Крекель); встановлення та підтримка ввічливості (Дж. Ліч), перформативність (Ю.Д.Апресян).

Цікавим для нашого дослідження є виділення В.І.Тюпою ментатива, ментальної події, яка змінює ментальний стан адресата (див. класифікацію Т.Баллмера) і є основним мовленнєвим актом теоретичного дискурсу, метадекларативним за своєю сутністю. Референтну компетенцію теоретичного дискурсу складає не знання, а розуміння; теоретичне висловлення говорить не про існування, а про сутність явищ, не про актуальне, а про віртуальне. Креативна компетенція теоретичного дискурсу полягає в інноваційності наукової мови, розробці інноваційного концепту [9, с. 40–43].

Е.Вендлер виділяє такі класи ментальних перформативів: апредхенсиви і путативи, які співвідносяться з експозитивами; рекогнітиви та ассесети, які співвідносяться з вердиктивами; резолютиви та конативи, які співвідносяться з комісивами; ремісиви та емотиви, які співвідносяться з бехабітивами; інквізитиви, які співвідносяться з інтерогативами [цит. за 6, с. 67]. Зі свого боку, Н.К.Рябцева пропонує класифікацію дієслів ментальної дії, іллокутивної метою яких є зміна ментального простору: 1) іллокутивні або власне перформативні; 2) власне ментальні; 3) "світопороджувальні"; 4) перцептивні; 5) "семіотичні"; 6) фазисні; 7) "фізичні" [там само, с. 64–68]. Дослідниця виділяє наступні функції ментальних перформативів: вони є авторефлексивними, метатекстовими, каузальними, сприяють структуруванню тексту і вводять суб'єкта пізнання [там само, с. 65–66].

Спираючись на ці підходи й обравши об'єктом аналізу французький політологічний дискурс, можемо виділити в ньому передусім *ментативи* – *констативи* (асертиви, репрезентативи), які є твердженнями стосовно певного стану речей. За нашими спостереженнями констативи (афірмативи, а також їх заперечувальний корелят) відіграють особливо велику роль у французьких політологічних творах 50–60 рр. XX ст. Нерідко вони мають форму аксіоматичних тверджень. При цьому асертивний характер тверджень часто підсилюється епістемічною модальністю евіденціальності на зразок *il est clair, de toute évidence*: "*De toute évidence, la convoitise autour du Pouvoir d'État structure la vie politique*" [11, с. 9]. Крім того, асертиви є основою тверджень про події (оповідь) та стан речей, їх будову, основні ознаки в оповідних та описових секвенціях.

Надзвичайно великого поширення набули у французькому політологічному дискурсі такі перформативно-директивні мовленнєві акти як *інтерогативи*, дослідження яких ще за часів античних риторів привертало велику увагу (див. класифікацію питань у Квінтіліана, дослідження питання та, зокрема, риторичного питання у працях М.І.Жинкіна, Ю.М.Скребнева, І.Р.Гальперіна, М.Я.Блоха, У.Вайнрайха, Т.Д.Чхетіані, Л.А.Андрусь та ін.). У французькому політологічному дискурсі можна виділити два основні різновиди питальних актів: 1) *прямі проблемотвірні питальні акти* та 2) *риторичні питання*.

1) *Прямі проблемотвірні питальні акти*, які використовуються для постановки проблеми, визначення тих питань, на які має відповісти даний твір, або тих питань, які виникають у ході міркування чи були поставлені іншими дослідниками. Інтерогативність все частіше стає засобом організації макросемантичного рівня тексту (див. міркування Т. ван Дейка про макросемантичний рівень як рівень проблематизації у [12]). Роль питальних конструкцій зростає з часом у заголовках статей *Revue française de science politique*. Усе частіше саме таким чином автори формулюють заголовки політологічних статей: "*Faut-il se débarrasser de la notion de compétence politique? Retour critique sur un concept classique de la science politique*" [14 / 2007/ 57, с. 6]; назви розділів і підрозділів монографій: "*La république américaine: un autre modèle républicain?*" [16, с. 65].

Досить часто у такий спосіб розбудовується ланцюжкова діалогічна структура у монологічному тексті, де на поставлені питання дається відповідь, яка, у свою чергу, викликає нові питання: "*Ces traits caractéristiques sont-ils suffisamment précis et généralisés pour que l'on puisse, d'après eux, déceler l'existence d'un type social? Dans l'affirmative, dont on ne peut guère douter, ce type, qui a certainement évolué avec les époques (des notables, par exemple, aux nouvelles couches), est-il influencé par les Institutions (électorales ou autres) et agit-il sur elles (les transformations des rapports entre la majorité et l'opposition du fait d'un changement de qualité dans le personnel parlementaire)? Enfin, quels sont les traits dominants de ce type auquel s'apparentent plus ou moins tous ceux qui sont mêlés à la chose publique?*" [14/1551/1/1-2, с. 81].

2) *Риторичні питання* або псевдопитання, які не вимагають відповіді, а є засобом:

– привертання уваги, проблематизації, спонукування. Так, З.Куньч визначає риторичне питання як "одну з риторичних фігур, яка полягає у використанні ... запитання, яке не потребує відповіді..., і вживається для того, щоб привернути увагу слухачів до певного явища або самим запитанням висловити ствердну думку" [4, с. 239].

Наприклад: "*Sommes-nous bien sûrs lorsque, pour définir notre démocratie française actuelle, nous l'apparentons à la tradition classique, de ne pas trahir la réalité en lui donnant la figure de nos préférences? Ne cherchons-nous pas à voiler, par une auguste généalogie, les incertitudes de son origine, à la doter de caractères empruntés pour pallier les déficiences de ses vertus propres? Et croit-on vraiment qu'instruits du vrai sens de la démocratie classique, les Français d'aujourd'hui accepteraient d'en perpétuer le règne dans les institutions politiques actuelles?*" [14/1952/ 2/ 4, с. 653].

– осмислення певного політичного явища, інституції тощо, як от у наступному уривку зі статті О.Дюамеля, присвяченій дослідженню інституцій П'ятої республіки: "*Qu'est la Cinquième république? Question banale mais non épuisée puisqu'en 1984 quelques personnes trouvent quelque intérêt à se la poser ensemble et à y consacrer une vingtaine d'articles. Qu'est la Cinquième république? Question à démultiplier jusqu'à mettre en cause notre intelligence des régimes politiques, la validité de nos classifications, la pertinence des causalités repérées pour expliquer le pouvoir politique, et, finalement, une fois de plus, le moyen d'articuler ce que le biologiste avait appelé hasard et nécessité, le sociologue acteur et système, le philosophe rationalité et liberté. Qu'est la Cinquième république devenue? Pouva-t-elle devenir autre? Comment? A quelles conditions? Pourrait-elle devenir autre? Quand et comment est-elle devenue ce qu'elle est aujourd'hui? Qu'était-elle supposée être lorsque fut conçue? Pourquoi a-t-elle été pensée si différente de ce qu'elle s'est immédiatement avérée être? Cet aveuglement initial a-t-il servi une création si audacieuse qu'elle n'eût pu s'avouer telle? A ces questions nous n'apportons aucune réponse définitive, faute de croire à la possibilité d'une science totale du réel. Mais ces questions, nous les construirons et déconstruirons, composerons, décomposerons, recomposerons, ayant à cette fin, sur ceux de 1958, l'immense avantage d'un quart de siècle derrière nous*" [14/1984/ 4-5/ 2, с. 615–616].

Перформативні акти згоди і заперечення відіграють суттєву роль у діалогічних жанрах, зокрема інтерв'ю і філософському діалозі, та забезпечують внутрішню поліфонічність монологічного тексту. Зустрічаємо і власне *директиви*, які слугують методологічному спрямуванню дослідження: "*Pour comprendre les politiques publiques industrielles, il faut donc renoncer aux simplismes culturalistes, aux approximations des thèses régulationnistes ou aux plates explications déterministes par le marché, la rationalité, le mouvement autonome des idéologies ou les contraintes extérieures*" [14 / 1992/42/2, с. 198].

Таким чином, основними мовленнєвими актами виступають ті, які, за типологією Т. Баллмера, спрямовано на зміни в ментальному контексті. Ми розглянули ті мовленнєві акти, які формують чи змінюють уявлення. До цієї ж категорії слід віднести акти, які привертють увагу (*підкреслити, вказати*), організують пам'ять (*нагадувати, згадувати*), що є надзвичайно важливим в організації наукового дискурсу, особливо в усних жанрах наукового повідомлення чи лекції. Крім того, надзвичайно актуальними в сучасному французькому політологічному дискурсі є акти, які, за Т.Баллмером, позначають зміни в мовному контексті, а саме: спосіб вираження (*перекладати, реферувати*), надання значення (*визначати, інтерпретувати*), акт називання, референції (*називати, вказувати*). Їх значущість зумовлено, з одного боку, впливом постмодерної думки, але також французькою традицією мовоцентризму, що перетворює семантич-

ний аспект на аргумент достовірності, доведеності смислу того чи іншого політологічного поняття, концепту: "*Le nom le plus propre à désigner ce jeu est celui d'émancipation*" [13, с. 112]; "*Le mot de "croyance" est employé à dessein et de préférence à celui d' "idées", plus étroit et qui évoquerait les seules représentations conscientes et cohérentes...*" [14/1951/1/1–2, с. 41–42].

До досить поширених у політологічному дискурсі слід віднести *комісиву*, які зобов'язують виконати певні дії в майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. Такими мовленнєвими актами є заяви про наміри, перспективи дослідження, які особливо часто зустрічаємо в статтях 1950-х рр. *Revue française de science politique*, де розробляються засади ще молодій на той час політології як самостійної дисципліни, а також, висловлення, які мають декларативну складову, передусім в епітекстових компонентах, які вводять рубрики часопису, та в багатьох сучасних працях: "*Je ne parlerai pas sous ce titre du sentiment moral qui nous fait refuser d'admettre quelque chose. Je parlerai des jugements qui nous invitent à constater qu'un élément ne peut pas être accueilli dans une classe d'êtres parce qu'il ne répond pas aux critères d'inclusion qui la définissent. Je parlerai par là même d'un type de rationalité aujourd'hui en faveur, en politique et ailleurs, la rationalité désenchantée qui nous invite à revenir des grands mots et des idées nuageuses aux mots exactement définis et aux classifications précises d'objets de pensée*" [13, с. 176–177]. Імперативні конструкції закликають читача приєднатися *maintenant que le rassemblement n'est plus un moyen subordonné à une fin quelconque, mais qu'il est lui-même considéré comme fin*" [14/1952/2/4, с. 646].

Нечисленними у французькому політологічному дискурсі є експресиви, які виражають емоційну реакцію мовця: "*Quoi donc! toute entreprise humaine a-t-elle sa politique? Oui, comme toute entreprise humaine a son économie*" [там само, с. 643]. Їх кількість і роль зростають у жанрах полемічного спрямування, політичній журналістиці і, звичайно, політичному дискурсі. Водночас зустрічаємо окличні конструкції в жанрі підручника. Таку форму мають назви підрозділів 1, 2, і 3 Розділу III у підручнику Ж.Бодуена, де йдеться про основне питання – визначення предмета політології: "*1. La science de l'État! "; "2. La science du pouvoir! "; "3. Une science problématique!"*" [10].

Часто автори політологічних творів вдаються до складних мовленнєвих актів, які зустрічаються переважно в структурі складного речення і виражаються як взаємодія одного чи кількох перформативів і базового мовленнєвого акту. При цьому перформатив часто набуває невербальної форми і поряд із власне перформативним дієсловом стає прагмакомунікативним оператором розбудови політологічного тексту. Серед них часто зустрічаємо інтерогативи та респонди (*demander / se demander, questionner / question / questionnement, interroger / s'interroger / interrogation, répondre / réponse, etc.*), дієслова на позначення суперечки, оспоровування та згоди / незгоди (*discuter / discussion, débattre / débat, consentir / consentement, accepter, nier, etc.*), виділення, зосередження уваги (*souligner, attirer l'attention, mettre en relief, noter, etc.*), нагадування, запам'ятовування (*rappeler / se rappeler, se souvenir, évoquer*).

Сучасні дослідники розглядають проблему мовленнєвих актів як у плані їх ролі в побудові різних мовленнєвих жанрів та типів дискурсу, так і в плані реалізації відповідних авторських стратегій. Проаналізовані вище асертивні акти є основою стратегії, яка належить до групи забезпечення достовірності, забезпечуючи інфо-

рмування і частково доведення та переконання адресата. Велика кількість, різноманітні форми та нерідко визначальні функції інтерогативів свідчать про значущість у дискурсі французької політології стратегії, яку можна визначити як стратегію діалогізації та проблематизації. Так, проблематизація певного політичного явища, теорії, концепту є однією з визначальних прагмакомунікативних характеристик французького політологічного дискурсу, що є одним із типових виявів постмодерністських методологічних підходів у сучасних гуманітарних науках, які розвивали Л.Вітгенштайн, М.Хайдеггер, М.Фуко, Ж.Дельоз, Ф.Ліотар, Ж.Дерріда, та ін., спираючись на філософські погляди І.Канта, А.Бергсона та ін. Постановка та розв'язання проблеми через етапи її виявлення, визначення, аналізу підходів та шляхів дослідження, пошуку шляхів та методів розв'язання лежить в основі як практичного, так і наукового освоєння дійсності. Проте методологія постмодерну зумовила появу проблематології як спеціального підходу, який зосереджує увагу радше на постановці проблеми або питання, ніж на її розв'язанні або відповідях [2, с. 339]. Досліджуючи становлення сучасної французької політології, П.Фавр виділяє в цьому процесі становлення науки "політичних питань" з окресленням власної "проблематики питань" [14/1983/33/3, с. 365–368]. Такий пріоритет проблемного підходу надає специфічних властивостей французькому політологічному дискурсу, який є науковим дискурсом, тобто дискурсом знання, і водночас виходить і тісно переплітається з повсякденними уявленнями про політику. Таким чином, з одного боку, відбувається розвиток філософсько-методологічних засад політології як відносно нової наукової галузі, а з іншого – посилення її соціокомунікативного аспекту.

У багатьох випадках метою дослідження, часто експліцитно задекларованою автором, є сама постановка під сумнів, проблематизація основних концептів, загальноприйнятих, доксологічних суджень, а не вирішення проблеми. Так, наприклад, стаття може завершуватися питанням, поставленим таким чином у сильну стратегічну позицію, яка за своєю сутністю не може бути питальною, невизначеною. Крім того, діалогічність у монологічному дискурсі, яку забезпечують інтерогативи, або питально-респондентні компоненти, реалізує стратегії легітимації та достовірності, показуючи критичне ставлення автора до досліджуваного явища. Водночас мовленнєві акти декларативного спрямування забезпечують реалізацію стратегії зацікавлення, розбудовуючи широку перспективу дослідження, її проспективне спрямування. Таким чином, вибір мовленнєво-актових домінант визначає, з одного боку, філософсько-методологічні настанови автора, зокрема вплив постмодерної парадигми, а з іншого – вибір та реалізацію авторських стратегій, передусім стратегію проб лематизації. Серед цих мовленнєвих актів провідну роль відіграють ментативи, що зумовлено специфікою наукового дискурсу в цілому. Подальшу перспективу мовленнєво-актових дослідження будови наукового дискурсу вбачаємо зокрема у зіставних студіях у міжмовній та міжкультурній царині.

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2006. 2. Енциклопедія постмодернізму / [за ред. Ч.Е. Вінквіста, В.Е.Тейлора]. – К.: Основи, 2003. 3. Крижановская Е.М. О стереотипности компонентов коммуникативно-прагматической структуры научного текста / Елена Мечиславовна Крижановская // Текст: стереотип и творчество: сб. науч. трудов. – Пермь: Реал, 1998. – С. 31–50. 4. Куньч З.Й. Риторичний словник / Зоряна Йосипівна Куньч. – К.: Рідна мова, 1997. 5. Остин Дж.Л. Слово как действие / Джон Лэнгшо Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Радуга, 1986. – С. 22–129. 6. Рязцева Н.К. Мысль как действие, или риторика рассуждения / Надежда Константиновна Рязцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 60–69. 7. Салимовский В.А. Речевые жанры научного эмпирического текста

(статья первая) / Владимир Александрович Салимовский // Текст. Стереотип и творчество: межвуз. сб. науч. трудов. – Пермь: Реал, 1998. – С. 50–75. 8. Салимовский В.А. Речевые жанры научного эмпирического текста (статья вторая) / Владимир Александрович Салимовский // Текст. Стереотип и творчество: межвуз. сб. науч. трудов. – Пермский университет, 1999. – С. 40–65. 9. Тюпа В.И. Коммуникативные стратегии теоретического дискурса / Валерий Игоревич Тюпа // Критика и семиотика. – 2006. – Вып. 10. – С. 36–45. 10. Baudouin J. Introduction à la science politique / Jean Baudouin. – P.: Dalloz, 2004. 11. Braud Ph. La vie politique / Philippe Braud. – P.: PUF, 1992. 12. Dijk T.A. van. Semantic Discourse Analysis / Teun A. van Dijk // Handbook of discourse analysis. –

L.: Academic Press 1985. – Vol. 2. – P. 107–120. 13. Rancière, AB – Rancière J. Aux bords du politique / Jacques Rancière. – P.: Gallimard, 2004. 14. Revue française de science politique. 15. Searle J.R. Sens et expression. Etudes de théorie des actes de langage / John Rogers Searle. – P.: Editions de Minuit, 1982. 16. Tenzer N. La république / Nicolas Tenzer. – P.: PUF, 1993.

Надійшла до редколегії 27.09.11

М. Крижановська, канд. філол. наук, асист.

ЕТНОСПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ AMICIZIA В КООПЕРАТИВНОМУ СПІЛКУВАННІ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Статтю присвячено дослідженню етноспецифічних особливостей вербалізації концепту AMICIZIA в італійській мові. Вербалізація концепту досліджується з урахуванням когнітивних, історичних, соціальних та психологічних чинників в особистісно орієнтованому кооперативному спілкуванні.

Ключові слова: концепт, вербалізація концепту, кооперативне особистісно орієнтоване спілкування, етноспецифічні особливості.

Статья посвящена исследованию этноспецифических особенностей вербализации концепта AMICIZIA в итальянском языке. Вербализация концепта исследуется с учетом когнитивных, исторических, социальных и психологических особенностей в личностно ориентированном кооперативном общении.

Ключевые слова: концепт, вербализация концепта, личностно ориентированное кооперативное общение, этноспецифические особенности.

The article tackles the problem of ethnospecific peculiarities of verbalization of concept AMICIZIA in Italian language. Cognitive, historical, social and psychological factors of concept's verbalization are analyzed in cooperative personal oriented communication.

Key words: concept, concept verbalization, cooperative personal oriented communication, ethnospecific peculiarities.

Мета. Враховуючи орієнтацію наукової думки на конвергентне вивчення когнітивних характеристик мовних одиниць та дискурсивних параметрів, тенденцію до визначення етнокультурної маркованості концептів та засобів їх об'єктивації, у даній статті здійснюється дослідження етноспецифічних особливостей об'єктивації концепту AMICIZIA в кооперативному особистісно-орієнтованому спілкуванні представників італомовного соціуму.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю дослідження об'єктивації етнорелевантних концептів у мовленні адресанта та адресата, відсутністю в італіїністиці робіт, присвячених лінгвокультурній специфіці вербалізації концепту AMICIZIA в кооперативному особистісно орієнтованому спілкуванні італійців.

Наукова **новизна** даної лінгвістичної розвідки визначається тим, що вперше в італіїністиці розглядаються етнорелевантні особливості об'єктивації концепту AMICIZIA шляхом інтерпретації впливу етно-культурної специфіки національного менталітету та поведінки італійців та когнітивно-комунікативних характеристик кооперативної особистісно-орієнтованої інтеракції.

Об'єктом виступає концепт AMICIZIA сучасної італійської лінгвокультури.

Предмет складають різночастинномовні одиниці італійської мови, за допомогою яких здійснюється об'єктивація концепту AMICIZIA в особистісно-орієнтованому кооперативному дискурсі.

У дослідженні концептів та концептосистем в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики сучасні лінгвісти, зокрема А.М. Приходько, спираються на ідею етнокультурної маркованості концепту, "яка вирішується через з'ясування таких культурно релевантних явищ, як ментальність, менталітет, етос, стереотип, національна ідентичність" [3, с. 9]. Концепт розглядається, таким чином, як "своєрідна мірна одиниця етнічного менталітету, найсуттєвіші властивості якої визначаються ціннісними орієнтирами соціокультурного й етнопсихологічного порядку" [3, с. 295]. Спираючись на тлумачення концепту, як етно-соціо-психо-лінгво-культурного феномену [3, с. 51], зазначимо, що саме різноманіття соціокультурних факторів, традицій, особливості менталітету та

національного характеру представників окремого етносу, особливості їх фонових знань впливають на особливості об'єктивації концепту представниками окремої лінгвокультурної спільноти.

Менталітет італійців спирається на систему національних цінностей, які вироблялись протягом віків та фіксувались у мовній свідомості в вигляді концептуальних домінант, "ціннісних орієнтирів етнолінгвокультури, що стали пріоритетними для кожного її представника" [3, с. 296]. Концепт AMICIZIA є одним з найуживаніших концептів італійської лінгвокультури. Концептуальним референтом даного концепту виступає високоабстрактне поняття дружби, яке має виражену емоційність змісту та насиченість асоціативного ряду. Дружба, як приклад кооперативно спрямованого спілкування, спирається на односпрямованість інтенцій комунікантів, досягнення консенсусу в процесі інтеракції, ефективне подолання інформаційних лакун, створення спільного первинного та вторинного інформаційного полів [2, с. 69–72, 86–96]. З точки зору комунікативної лінгвістики, існування дружніх стосунків між адресантом та адресатом передбачає наявність довготривалих, регулярних контактів, а також перебування в одному середовищі, що виражається у володінні значним спільним об'ємом знань, комунікативних схем, уподобань, звичок, традицій. За таких умов отримання нової важливої інформації стимулює спілкування з адресатом-другом із метою поповнення об'єму спільної інформації. В основі його збільшення лежить односпрямованість інтеракції, а саме інформаційно-презентативної, аксіологічної та аргументативної діяльності адресанта та адресата та збалансованість компоненту лідерства [2].

Особливості вербалізації концепту AMICIZIA мають свої соціально-історичні витоки. Так, дослідниця Д.А. Шевлякова наголошує на тому, що для пересічного італійця національна ідентичність пов'язана, перш за все, з відчуттям "малої батьківщини" – родини, комуні, регіону. Цей феномен пояснюється тим, що до періоду індустріалізації країни значна частина виробництва базувалася на сімейному принципі. Представникам італомовного соціуму притаманне виражене "почуття належ-

ності до співтовариства "малої батьківщини" – міста чи селища, – яке є зворотною пропорційним довірі загальнонаціональним урядовим інституціям" [5, с. 18].

У такій сучасній інтерпретації етнокультурної специфіки національного менталітету італійців наповнення концепту AMICIZIA набуває особливого змісту: концепт стає вираженням існування особистості у дружньому середовищі, вічних людських цінностей відданості, взаєморозуміння, підтримки. В даному концепті імпліцитно закладено зміст духовної, психологічної, географічної, національної та ідеологічної близькості. Сказане підтверджується існуванням значного корпусу італійських приказок та прислів'їв (щонайменше 38 за даними І.Г. Костянтинової), які об'єктивують цей концепт та його ключові складові – іменник AMICO у сполученні з зафіксованими позитивними та негативними етноспецифічними оцінками, уявленнями про навколишній світ, звичаї та побут [1, с. 27–31]. Поняття дружби та наявність друзів для італійців пов'язане: з відчуттям значної тривалості у часі (*Amicizia che cessa non fu mai vera. Amicizia e vino se non son vecchi non valgono un quattrino. Le amicizie devono essere immortali e le inimicizie mortali. Prima di scegliere l'amico bisogna averci mangiato il sale sette anni*); з почуттям емоційного та психологічного комфорту, захищеності (*L'amico si vede nella necessità. Il buon amico nel mal si conosce. L'oro si affina al fuoco e l'amico nelle sventure*); з позитивним ціннісним сприйняттям дружніх зв'язків з іншими людьми (*Meglio un amico in piazza ce cento once in tasca. Trova un amico e troverai un tesoro, dice la Bibbia, e sono parole d'oro*), причому дружба порівнюється зі скарбом, золотом, а справжніх друзів в житті небагато (*I veri amici si contano sulle dita di una mano. Amico di ognuno amico di nessuno. Amico di tutti e di nessuno, è tutt'uno. I veri amici sono come le mosche bianche*).

Dizionario di base della Lingua Italiana та Dizionario dei sinonimi e dei contrari визначають значення лексичної одиниці AMICIZIA як тісний зв'язок, що поєднує двох або більше людей, між якими панують почуття палкої живої прихильності [6, с. 50; 8]. Відповідно, іменник *legame* у першому своєму значенні вживається для вербалізації тісного дружнього зв'язку та прихильності між особистостями [6, с. 599]. В свою чергу, саме почуття прихильності інтерпретується як сильне духовне тяжіння до адресата, що примушує адресанта поділяти його позитивний чи негативний емоційний стан [8, с. 28]. Вищесказане дає можливість стверджувати, що комунікативні, соціальні та історичні фактори вказують на той факт, що однією з семантичних основ вербалізації досліджуваного концепту є сема СПІЛЬНОСТІ та БЛИЗЬКОСТІ.

Об'єктивація концепту спирається на його складноструктурованість, а саме понятійну, перцептивно-образну та валоративну складові [3, с. 57–60]. Денотативна, понятійна складова концепту AMICIZIA формується такими лексичними одиницями-іменниками як *amico*, *compaesano*, *connazionale*, *compagno*, *amico per la pelle*, *amico intimo*, *anima gemella*, *persona speciale*, *amico di tutta la vita*, які вживаються на позначення окремої особистості та / або групи людей, поєднаних за принципом наявності спільного світогляду, уподобань, фонових знань, а також національним, соціально-територіальним, релігійним принципами: *Siamo un bel gruppo, non credi? Mi ha insegnato i sani valori della famiglia. Fai come se fossi a casa tua, carissimo!*

Перцептивно-образна складова – це сукупність знань, образів та асоціацій, пов'язаних з денотатами. Так, в італійській лінгвокультурі образ друга пов'язаний із сумісними розвагами у молодому віці (*Noi con amici ci siamo divertiti un mondo!*), з освоєнням нового простору

за межами власного будинку, адже саме в компанії друзів молоді італійці "виходять прогулятися, розважитися" (*Usciamo insieme stasera con Roberto e Paola*), із задоволенням життям (*Noi con amici ce l'abbiamo spassata!*). З плином часу все більше підкреслюється довготривалість дружніх стосунків, яка, у свою чергу, має імпліцитну позитивну оцінку (*Ci conosciamo da una vita. Lo conosco da anni. La nostra amicizia ha più di dieci anni ed è destinata a diventare sempre più profonda*). Необхідно зазначити, що у такому хронологічному контексті характерним для представників італомовного соціуму є вербалізація спільності ідей та знань особистісного характеру, які складаються з імен, дат, подій, причому у процесі кооперативної інтеракції відбувається преференційна актуалізація фактологічної інформації з огляду на адресата. Емфатизації, акцентуації підлягає саме та частина інформації, яка містить дані про позитивне ставлення до адресата, увагу до його емоцій, думок, уподобань, інтересів: *E i tuoi esami? Hai detto che ti mancano ancora tre. Ieri avevi mal di gola. Ora va meglio, Anna? Come ha passato la notte Ale dopo l'intervento? E Rina cosa dice di Elena ammalata?*

Італійці часто вживають вирази *Faccio un salto da Rosa. Abbiamo fatto due chiacchiere con Antonio*. Іменник *salto* та числівник *due* вказують на недовгоплинність дії, однак, як у першому, так і другому прикладі дія пов'язана з інформаційним обміном-актуалізацією або реактуалізацією знань. Бути у курсі справ, знати про події, які відбуваються у містечку, подробиці про стан здоров'я адресата, останні новини в його сім'ї стає для італійця важливою передумовою досягнення консенсусу.

Про позитивну ціннісну складову концепту AMICIZIA в кооперативно спрямованому спілкуванні представників італомовного соціуму свідчать вживання позитивно маркованих прикметників *caro*, *carissimo*, *speciale*, *prezioso*, *importante*: *Carissimi amici come state? La tua amicizia è un dono prezioso per tutti noi. Sei molto importante per me. Caro Giorgio, ti porto sempre nei miei pensieri. La mia amica Marzia è una ragazza speciale. È una persona speciale nella mia vita.*

Високою частотністю використання характеризуються іменники зі значенням таких позитивних почуттів, як прихильність, повага, захоплення, радість, підтримка, ніжність, близькість, чутливість *affetto*, *tenerenza*, *gioia*, *vicinanza*, *sensibilità*, *stima*, дієслівний вираз зі значенням прихильності *volere bene a qualcuno*: *Ti adoro, amore mio. Complimenti, cara! Ti abbraccio con affetto! Provo una grande simpatia per lui. Ti voglio tanto tanto bene. Tutti noi ti vogliamo bene. Ti voglio un bene del mondo.*

Дієслова *mancare*, *condividere*, *essere presente* вживаються для об'єктивації бажання спілкуватися, бути разом, поділитися інформацією, відчутти спільність як позитивних, так і негативних моментів в житті друга-адресата: *Mi manchi, carissima. Sento molto la tua mancanza. Vorrei condividere con te questo momento di gioia*. У такому контексті використовується іменник *ricordo* та відповідне дієслово *ricordare*, що слугують для підкреслення спільності досвіду, та залучення адресата до ментально-емоційної діяльності адресанта: *Ti ricordo sempre. Ha tanti bellissimi ricordi dell'estate che abbiamo passato insieme. Ti penso sempre. Anche se sono assente, ma presente con lo spirito.*

Зважаючи на активність невербальної поведінки італійців, зазначимо, що концепт AMICIZIA, на нашу думку, отримує об'єктивацію також за рахунок вербалізації кооперативної невербальної поведінки. Шикоро використовуються іменники *bacio*, *abbraccio*, *stretta*, *sorriso*, дієслова *abbracciare*, *baciare*, *stringere al cuore*, *sorridere* з семантикою кооперативно маркованої не-

рбальної поведінки та наближення до адресата: *Un bacio. Bacioni. Una forte stretta al cuore. Un affettuoso abbraccio. Tanti abbrascci alle bimbe. Un grosso bacio. Quando ti penso non posso far a meno che sorridere.*

Характерним для італомовного соціуму, за нашими спостереженнями, є процес преференційної **реактуалізації спільного первинного інформаційного поля та реактуалізації спільного психоемоційного стану**, який полягає у вербалізації у мовленні спільних для адресанта та адресата знань, оцінок, асоціацій, подій, сумісної діяльності у минулому, а також повторній об'єктивації дружнього ставлення до адресата, позитивних почуттів, пов'язаних з ним. З цією метою вживаються ідіоматичні вирази на позначення емоційної близькості та спільності характерів *amico per la pelle, amico intimo, anima gemella, persona speciale*. Використовуються абстрактні іменники *sintonia, armonia*, які мають сему взаєморозуміння. Стверджувальні форми дієслів *capire, comprendere, intendersi* дієслівні вирази та ідіоми *capire al volo, essere sulla stessa lunghezza d'onda* вживаються на позначення ефективного обміну інформацією, наявності консенсусу.

Іменник *ricordo*, дієслово *ricordare*, ідіоматичні вирази з іменниками *cuore, anima, pensiero, stare a cuore, fare col cuore, avere a cuore, vicino col pensiero*, а також дієслівні вирази *essere felice, provare gioia, provare tenerezza per qualcuno* використовуються у мовленні адресанта на позначення позитивних емоцій, почуттів, асоціацій від спілкування / згадки про адресата:

L'abbiamo fatto col cuore. Ho provato una grande tenerezza nel vedere le foto dei tuoi bambini. Sono felice per Enrico. Vi porto sempre nel pensiero. Siete sempre nei miei pensieri, carissimi amici. Sono felice di essere tuo amico. Sono felice di aver un amico come te. Ti ricordi nonno Enrico? Ti ricordi di nonna Rina? Lei ha rotto un braccio. Siamo stati in una perfetta sintonia.

Об'єктивація стану спільності відбувається також за допомогою прислівників *vicino* та *insieme*. Їх вживання підкреслює знаходження адресанта та адресата у спільному географічному, культурному, дискурсивному, психологічному, когнітивному просторах: *Portiamo sempre un bellissimo ricordo dei giorni trascorsi insieme a casa vostra. In questo difficile momento vi siamo vicini con il pensiero e con la preghiera. Vi siamo vicini con la preghiera e col pensiero. Ho visitato i posti dove siamo strati insieme. Vedrai, che insieme ce la faremo!*

Фокусування на спільній позитивній інформації за допомогою емпатії є типовим для італійців: це дозволяє вербалізувати у мовленні спільний емоційно-забарвлений епістемічний прошарок, спільний інтеріоризований адресантом та адресатом досвід, який у подальшому стає передумовою створення кооперативного настрою в даній комунікативній ситуації у теперішньому часі: *Ti capisco, come ti capisco, cara, due bimbe piccole non sono uno scherzo! Possa fare qualcosa per te? Hai bisogno di qualche cosa? Nel caso di eventuale bisogno di medicine faccelo sapere subito, va bene?*

Прикладом усного кооперативного особистісно-орієнтованого спілкування представників італомовного суспільства може слугувати модель інтеракції "спільна мовна мозаїка" [2, с. 118–128], в якій вербалізується взаєморозуміння на основі спільності епістемічного, емоційного, психологічного стану адресанта та адресата, а також збалансованість їх аксіологічної, аргументативної діяльності.

Характерним для вищезазначеної моделі є використання неповних речень, пропущені члени якого легко реконструюються з контексту або ситуації та відтворюються за змістом. Це допомагає виділити основне, го-

ловне в повідомленні, уникнути повторів, з іншого боку, свідчить про відсутність когнітивних лакун або їх ефективне заповнення. Широко застосовуються компліменти. Підкреслюється односпрямованість оцінки інших суб'єктів / об'єктів, що оцінюються. Існує максимальна збалансованість компоненту лідерства, що проявляється у відсутності переривань, дотримання максим ввічливості, кооперації: *-Le fa ancora vibrare? – Sì, mi fa ancora vibrare.*

- è stato un matrimonio felice? – Felicissimo. 35 anni insieme. Tre figli stupendi. – Cioè, una felicità... – Una felicità immensa. – Una coppia perfetta? – Perfetta.

- Brava! È così che si fa! Sei contenta? – Contentissima!-Tre figli, hai detto? -Tre, bellissimi.- Ti aiutano? – Molto. Sono la mia vita.

- Amore ad alta velocità? – A prima vista. – Vi siete sposati.. – A Dicembre, 4 mesi dopo. -Separati?- Due anni dopo. – Era davvero un'amore? -Domandone!

Письмове кооперативне особистісно-орієнтоване спілкування, зокрема тексти листівок, електронних листів, sms-повідомлень, слугують імпліцитній або експліцитній актуалізації концепту AMICIZIA за рахунок преференційного виконання експресивної та фатичної функцій повідомлення. Так, повідомлення про емоційний стан адресанта містять вербалізацію позитивних почуттів щодо адресата: *Tutti noi ti vogliamo bene. Sono davvero commosso dalla tua gentilezza. Sono felicissimo di averti conosciuta. Condivido il tuo grande dolore. Provo un sentimento molto speciale nei tuoi confronti.* Функцію підтримки контакту виконують короткі повідомлення, в яких, фактично, первинне інформаційне поле є відсутнім. Вони включають звертання до адресата (*Ciao, carissima. Ciao, Elenuccia!*), підкреслення "включеності" адресата до групи адресанта: *Ti ricordiamo nelle nostre conversazioni. Ti portiamo sempre nel cuore.*, нагадування про існування спільного досвіду у минулому: *Sei sempre con noi, soprattutto quando ritorniamo nei luoghi che abbiamo visitato assieme.*, об'єктивацію позитивної футуральної перспективи спілкування адресанта та адресата, а саме реактуалізацію стану спільності: *...e che rivedremo assieme appena possibile!* Вищезазначені тексти закінчуються вербалізацією невербальних дій на позначення позитивних почуттів адресанта щодо адресата (un bacione. Un forte abbraccio a te a alle bimbe. Baci dagli amici italiani.), підписом-власним ім'ям, якому передую присвійний займенник (*Tuo Giorgio*), іменниками або прислівниками з семою позитивних емоцій по відношенню до адресата (*affettuosamente, con affetto, con amore, con amicizia*).

Висновки. В кооперативному особистісно-орієнтованому спілкуванні представників італомовного соціуму об'єктивація концепту AMICIZIA відбувається за допомогою різночастинномовних одиниць, які експліцитно або імпліцитно вербалізують семи СПІЛЬНОСТІ та БЛИЗЬКОСТІ адресанта та адресата в емоційному, когнітивному, психологічному, а також географічному, національному, ідеологічному вимірах. Об'єктивація досліджуваного концепту спирається на вербалізацію емпатії в адресантно-адресатній конфігурації, позитивних емоцій по відношенню до адресата, позитивну оцінку його особистості та комунікативної діяльності, бажання продовжувати спілкування. Етномарковані понятійна та перцептивно-образна складові вищезазначеного концепту активно вербалізуються як в усній, так і письмовій кооперативній інтеракції італійців, яка має соціально- та історично-закріплені особливості. Важливими для формування кооперативності інтеракції стають преференційна актуалізація та реактуалізація первинного інформаційного поля, зокрема тих фонових знань, які поділяють

адресанта та адресата аксіологічному та аргументативному аспектах.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні етномаркованих особливостей вербалізації концептів ITALIA, FELICITA в особистісно-орієнтованому та статусно-орієнтованому спілкуванні представників італомовного соціуму.

1. Константинова І.Г. Італійські пословиці і їх російські аналоги – СПб: КАРО, 2006. – 368 с. 2. Крижановська М. В. Мовленнєві чинники формування дискурсивного простору італійських ток-шоу (на матеріалі сучасної італійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.05 "Романські мови" / Марія Віталіївна Крижа-

новська; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2010. – 245 с. 3. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. 4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 5. Шевлякова Д. А. Отрицательная национальная идентичность итальянцев. Политический компонент / Д. А. Шевлякова // Сб. науч. трудов каф. итал. яз. и регионоведения Московск. гос. ун-та. – М.: Ленанд, 2006. – Вып. 2. – С. 3–21. 6. Rosselli R. Dizionario di base della lingua italiana / Renato Rosselli, Roberto Eynard. – Torino: Edizioni Remo Sandron, 1996. – 1229 p. 7. Dizionario dei sinonimi e dei contrari [a. c. di Gentili Caterina]. – Verona: Grafiche BUSTI, 2005. – 370 p.

Надійшла до редколегії 27.09.11

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

О. Малікова, канд. філол. наук, доц.

КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ ЯК ПРОЯВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ БОГОСЛОВА

В статті розглядаються особливості когнітивного стилю як прояву мовної особистості богослова на матеріалі роману Юліани Норіджської "Одкровення божественної любові".

Ключові слова: когнітивний стиль, мовна особистість, богослов

В статье рассматриваются особенности когнитивного стиля как проявления языковой личности богослова на материале романа Юлианы Нориджской "Откровения божественной любви".

Ключевые слова: когнитивный стиль, языковая личность, богослов

The article deals with peculiarities of cognitive style as manifestation of language personality of theologist. "Revelations of divine love" by Julian of Norwich is used as material of the research.

Key words: cognitive style, language personality, theologist

Питання про методологічні засади лінгвоперсоналогії – науки, що вивчає феномен мовної особистості, поки що залишається недостатньо розробленим, оскільки в сучасному мовознавстві особистість поки ще не стала рівноправним із мовою об'єктом вивчення, залишаючись, за словами Ю.Н.Караулова, прихованим, невиявленим, а іноді і неусвідомленим предметом дослідницького інтересу. Але останнім часом мовознавці більш рішуче звертаються до людини, пильніше розглядають мовні й мовленнєві особливості окремої особистості та надають більш вагоме значення антропоцентричному аспекту вивчення мови.

Метою даної статті є виявлення особливостей мовної особистості богослова на снові аналізу когнітивного стилю Юліани Норіджської, автора одного з видатних творів християнської літератури середньовіччя – "Revelations of Devine Love" (1373).

Сучасне мовознавство розглядає категорію мовця в різних аспектах: "людина, яка говорить", "комунікативна особистість", "мовна особистість", "мовленнєва особистість". Родовим поняттям до інших трьох понять є "людина, яка говорить", оскільки в кожен момент своєї комунікативної діяльності людина є одночасно комунікативною особистістю, мовною особистістю, мовленнєвою особистістю. Дослідження мовної особистості як носія мови, який розглядається з точки зору його здатності до мовленнєвої діяльності, обумовлює вивчення як структури мовної особистості, так і її мовної реалізації. Прояв інтересу до особистості мовця, його мовної й дискурсивної реалізації, а також культурного середовища, в який дана особистість сформувалася і в якій здійснюється її мовна діяльність, є характерною рисою сучасної антропоцентричної наукової парадигми. Антропоцентризм як принцип сучасного мовознавства виявляється в тому, що людина стає точкою відліку в аналізі тих чи інших явищ [1, с. 212]. Але про яку людину йде мова? Про людину, яка походить від мавпи, за теорією Дарвина, або про людину, яка створена Богом? Відповідь саме на це питання містить різницю в оцінці самої людини й її діяльності, в тому числі й мовленнєвої. Тому вважаємо за доцільне використовувати теоцентри-

чний підхід до філологічних досліджень, який дозволяє зрозуміти й вивчати мовну особистість з урахуванням основних світоглядних уяв самої особистості. На відміну від антропоцентричної парадигми, яка визначає підхід до вивчення мови як світу, який лежить між світом зовнішніх явищ й внутрішнім світом людини із традиційним посиленням на В. фон Гумбольдта, теоцентрична парадигма визначає людину і мову як творіння Боже із посиланням на Біблію і вчення святих отців

У центрі уваги антропоцентричної лінгвістики знаходиться мовна особистість, тобто людина в її здатності до породження і розуміння мови. Мовна особистість, за Ю.М.Карауловим, маніфестується як багатосаровий і багатокомпонентний набір мовних здібностей і вмінь [2, с. 37]. Оскільки "за кожним текстом стоїть мовна особистість" [2, с. 27], здається природним при її описі враховувати комунікативно-змістовні, формально-мовні, структурні та особистісно-орієнтовані характеристики її мовних відтворень. У концепції Ю.М. Караулова мовна особистість має три рівні: нульовий, лінгвокогнітивний, прагматичний/мотиваційний. У даному дослідженні увага зосереджена на лінгвокогнітивному рівні, який передбачає виявлення і встановлення ієрархії змісту і цінностей мовної моделі світу. Цей рівень також передбачає розширення значення і перехід до знань, а значить, охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння до знання, свідомості, процесів пізнання людини. На лінгвокогнітивному (тезаурусному) рівні в якості одиниць розглядаються узагальнені (теоретичні чи життєві) поняття, концепти, ідеї, які виражаються тими самими словами нульового рівня, але мають дескрипторний статус. В якості стереотипів на цьому рівні виступають стандартні зв'язки між дескрипторами, що знаходять вияв в узагальнених висловлюваннях, дефініціях, афоризмах, крилатих виразах, прислів'ях та приказках, з усього різноманіття яких кожна мовна особистість обирає саме ті, що висловлюють непохитні для неї істини, які, значною мірою, відображують та визначають її життєві домінанти. Слід наголосити, що власне мовна особистість починається з лінгвокогнітивного (тезаурус-

ного) рівня, оскільки починаючи саме з цього рівня можливим стає індивідуальний вибір, особистісні пріоритети. А нульовий рівень сприймається кожною мовною особистістю як даність, і будь-які індивідуальні творчі потенції особистості, що виявляються у оригінальності словосполучень та нестандартності асоціацій, не в змозі змінити цю генетично та статистично обумовлену даність. Найвищий, прагматичний/мотиваційний рівень мовної особистості більш схильний до індивідуалізації, і тому є найменш визначеним за своєю структурою. Тим не менш, можна припустити, що і цей рівень складається з тих самих трьох типів елементів – одиниць, відношень та стереотипів. Орієнтація одиниць мотиваційного рівня є прагматичною, і тут варто говорити про комунікативно-діяльнісні потреби особистості. На думку Ю. Караулова, необхідність висловитися, прагнення впливати на реципієнта, потреба у додатковій аргументації та бажання отримати інформацію обумовлені прагматичними причинами.

Поняття "мовна особистість" вивчають в сучасному мовознавстві як систему "особистісних" феноменів (В. Красних), мовну та мовленнєву особистість (Ю. Прохоров), етносемантичну особистість (С. Воркачов), елітарну мовну особистість (О. Сиротиніна), мовну особистість західних та східних культур (Т. Снітко), словникову мовну особистість (В. Карасик), емоційну мовну особистість (В. Шаховський). Досліджують менталітетні та дискурсивні властивості мовної особистості (К. Седов), типи мовних особистостей, зокрема здійснили спробу визначення дискурс-портретів комунікантів на основі комунікативно-функціональної моделі дискурсу (П. Зернецький), виокремлюють і описують авторитарну мовну особистість (О. Пушкін, П. Крюкова), акцентуовані мовні особистості (Я. Бондаренко) тощо. Однак, незважаючи на поширеність цього поняття у працях дослідників, дотепер немає єдиного узагальнення й осмислення різних його розуміння, а також комплексу характеристик мовця як учасника комунікативного процесу.

Для даного дослідження представляє інтерес така здатність мовної особистості, як словесне самомоделювання, тобто створення мовного автопортрета (дана проблематика розробляється, зокрема, С.Е. Нікітіною). Такий автопортрет може бути поліінформативним, що включає багатоглибкий характеристику індивідуального способу мовного осмислення картини світу, стратегії використання слова, або відтворювати домінуючу ознаку образу свого "я" як мовної особистості.

Дослідження специфіки мовної реалізації мовної особистості та сприйняття її реципієнтами привело мовознавців, зокрема М.В. Карнаухову до використання понять "мовний портрет" і "текстовий портрет". Аналіз тексту твору дозволяє виявити не тільки наявні в ньому тимчасові та культурологічні маркери, але і деякі індивідуальні психологічні характеристики автора, які в сукупності формують своєрідний "текстовий портрет" письменника. Таким чином, дослідження мовної особистості як носія мови, взятого зі сторони його здібності до мовної діяльності, обумовлює вивчення як структури мовної особистості, так і її мовних реалізацій. З цим пов'язане вивчення таких феноменів, як мовна особистість, комунікативна особистість, мовний портрет, текстовий портрет, стиль мовної особистості, в тому числі й когнітивний.

Поняття *когнітивного стилю* з'явилося у психоаналітичній традиції для опису стабільних індивідуально-своєрідних способів прийому інформації, а також характеристик, що впливають на протікання різноманітних пізнавальних процесів. Основними аспектами значення когнітивного стилю вважають індивідуально-специфічний спосіб поведінки, сукупність відмінних рис творчості

певного автора; відносно стійкі індивідуальні особливості пізнавальних процесів суб'єкта, що виражаються в пізнавальних стратегіях, які він використовує; спосіб переробки інформації проявляється більше там, де є дія (реальна поведінка) [3, с. 17].

Сучасне розуміння сутності та функцій когнітивного стилю особистості полягає в інтерпретації його як системи індивідуальних та індивідуально-типологічних особливостей набуття психологічного досвіду. У когнітивній лінгвістиці це поняття співвідноситься зі стилем передачі інформації, поведінкою особистості в різних ситуаціях спілкування. Когнітивні стилі – це індивідуальні способи переробки інформації про своє оточення у вигляді індивідуальних відмінностей у сприйнятті, аналізі, структуруванні, категоризації та оцінюванні того, що відбувається [4, с. 38].

Когнітивний стиль є культурно й релігійно специфічним, оскільки представники різних культур і релігій сприймають світ по-різному. Когнітивний стиль – це результат взаємодії індивідуальних особливостей процесів прийому та переробки інформації людиною, які постійно проявляються при вирішенні пізнавальних завдань.

У процесі пізнання світу і пізнання Бога вирішальну роль відіграє розумова активність людини, що виявляється у цілісній, особистісній позиції щодо буття світу і Творця цього світу. Найважливіший засіб пізнання – мова, що відбиває сукупність найскладніших суб'єктивних відношень та явищ існуючої дійсності. Мова не виражає вже готову думку, а створює її, не відображає певне світобачення, а є його складовою. Людина, пізнаючи реальний світ, що відображається в її свідомості і утворює систему знань, ніби вибудовує в собі картину світу, своєрідною формою реалізації якої є мова. Як зазначає Г.В. Колшанський, витворена модель світу є результатом розумової діяльності суб'єкта і належить тільки йому. Сприйняття навколишньої реальності певним чином переживається індивідом, відбивається в його думках, почуттях і формується за допомогою мовних знаків. Суб'єктивний характер мовних явищ визначається їх здатністю виражати "або цілком суб'єктивні відчуття людини, або, поєднуючись з певною об'єктивною інформацією, відбивати елементи індивідуальної оцінки цієї інформації" [5, с. 16].

Цілеспрямованим і творчим, а не дзеркальним відображенням світу Божественного одкровення, саме картиною, тобто інтерпретацією, актом розуміння, є релігійна картина світу богослова. Накопичення богословських знань, духовного досвіду, пошук істини, всебічне і глибоке знання Священного Писання, духовної спадщини святих Отців церкви визначають мовно-естетичну цілісність теологічного тексту, в якому крім висвітлення теологічних понять, церковних догматів, представлені й образне мислення, марковане особистістю письменника-богослова. Проникнути у справжній зміст твору можна лише ретельно вивчивши його мовну форму, що є єдиною доступною об'єктивному дослідженню реальністю, предметним буттям змісту. Як зазначає В.В. Кожин, досліджувати матеріал мови, що став ґрунтом творчої діяльності письменника, можна лише на широкому тлі лінгвістичних та стилістичних фактів і понять [6, с. 49–50].

Одним із них є індивідуальний стиль письменника-богослова, що будучи залежним і одночасно випереджуючи тенденції колективної свідомості, відбиває пошуки нового індивідуального бачення й емоційно-оцінного ставлення до духовного життя, нової системи мовно-виражальних засобів. Системний підхід до вивчення мови теологічного твору передбачає урахування індивідуального стилю письменника-богослова, що віддзеркалює набутий духовний досвід, слідування естетичним нор-

мам, які вироблені дискурсивною спільнотою християн. Вивчення авторського стилю зосереджується на особливостях художньо-образного мовомислення.

Особливості християнського світобачення письменника-богослова відображаються у мовній тканині творів, що формується індивідуальними засобами літературної мови і зберігається у вигляді текстів. Лінгвокогнітивний й стилістичний аналіз творів християнської богословської літератури передбачає вивчення їх мовного матеріалу, використовуючи який письменник-богослов моделює лексичні засоби і текстові структури відповідно до внутрішнього стану та власної релігійної картини світу. Такий аналіз дозволяє встановити художньо-естетичну і смислову значимість окремих елементів мовної структури, визначити функціональну роль видозмінених у контексті одиниць.

Для такого дослідження великий інтерес становить творчість Юліани Норіджської, першої жінки-письменниці в історії англійської літератури, автора одного з видатних творів християнської літератури середньовіччя – *"Revelations of Devine Love"* (1373) – книги, яка здобула звання одного з видатних богословських творів і принесла Юліані світове визнання. Ця книга, за словами Калліста Уера, мітрополіта Дюклійського, є виключною через свою мудрість і проникливість. Юліана досліджує глибокі таємниці християнського життя і в той же час її мова відрізняється простотою й прямою, сповнена практичності й здорового глузду. *"Revelations of Devine Love"* – це перший релігійний трактат, який був написаний англійкою і вважається самим глибоким релігійним текстом англійського Середньовіччя. За словами Еймона Даффі, професора церковної історії Кембриджського університету, в основі цієї книги лежить тринітарне і інкарнаційне богослов'є, глибоко раціональне й самобутнє [7, с. 13]. *"Revelations of Devine Love"* – це детальне міркування про смисл візіонерського досвіду, переживання Страстей Христових. Юліана застосовувала творчий підхід до тлумачення церковно-богословської спадщини церкви Сходу і Заходу. Вона розуміє страждання і смерть Христа як акт волевиявлення нероздільної Трійці заради відновлення в людині спотвореного образу Божія. Вона знає ціну реальності диявольської спокуси, вірить, що істина молитва – це життя Бога Сина, яке вкорінено Святим Духом в християнину, вона сподівається й молиться про відновлення всього творіння, але й знає, що має бути і Суд. Все, що пише Юліана сповнено ключовими темами Історичного Християнства. Однак, як зазначає Калліст Уер, деякі моменти "Одкровення" Юліани відображають скоріше точки зору латинського християнства, а ні православну традицію. Наприклад, вона надає особливе значення Хресту Христову, Його стражданню, і майже не торкається теми Преображення і Воскресіння. Разом з тим Юліана не заперечує силу і славу воскреслого Господа. Незважаючи на формальне припинення відносин між Папством і Православною церквою, латинський захід зберіг у своєму духовному житті багато православних традицій. Таким чином, Православ'є як таємне, але живе джерело, продовжило своє існування на середньовічному Заході, про що свідчить православна за своєю суттю праця Юліани Норіджської.

В текстах "Одкровення" спостерігається поєднання універсальності й родинності. Дім був цариною жінки, місцем скорочення дистанції між людьми, місцем, де народжувались і навчалися діти, затишним місцем тепла, відпочинку. Тому Бог, який відвідав Юліану вдома – це Бог "домашній" (*homyly*), який проявляє до людей свою "домашність" (*homelyhede*) у значенні абсолютної доброти, вищого рідства. Тему "домашності" Бога продовжує міркування про те, що Бог – це не лише наш Отець, але й Мама. Ідея

Божественного материнства є відміною рисою когнітивного стилю Юліани. Ця тема отримала найбільш детальний й переконливий розвиток саме під пером норіджської затворниці. Використання когнітивної метафори Бог – Мама надало можливість Юліані не лише підсумувати попередню культурно-богословську традицію, але й збагатити її, виходячи із власного досвіду й отриманого одкровення. На основі вже існуючих тлумачень божественного материнства Юліана конструє своє пояснення. Вперше вона торкається цієї теми, коли говорить про Святу Церкву як про свою мати, а потім про те, що церква – це Христос. З цього моменту отождолення Христа й Матері стає логічно можливим: *& he will that we taken us mytyly to the feith of holy Church, & fyndyn there our dereworthy Moder in solace of trew Understanding with al the blissid Common, ffor on singler person may often tymes be broken, as it semyth to selfe, but the hole body of holy Church was never broken ne never shall withouten end & therefore a sekir thing it is a gooc & a gracious to willen mekely & mytyly ben susteynd & onyd to our Moder holy Church that is Crist Iesus ffor the foode of mercy that is his dereworthy blood & pretious water is plentuous to make us faire & clene, The blissid wound of our saviour ben open & enjoyen to helyn us, the swete gracious hands of our Moder be redy & diligently aboute us, ffor he in al this werkyngh usith the office of a kinde nurse & hath not all to don but to entendyn abouten the salvation of hir Child. It is his office to saven us, It is his worship to don it, & it is his will we knowen it, for he will we loven him swetely & trosten in him mekely & mytyly & this shewid he in these gracious words, I kepe the ful sekirly* (7, p. 345).

Материнство Христа займає важливе місце в богослов'ї "Одкровеній": функції матері – це основна властивість Другої Іпостасі Трійці, Божественної Мудрості (*Sapientia*). Отець, Син і Дух визначаються як Отець, Мати й Господь й характеризуються як Могутність, Мудрість і Благість відповідно. Незважаючи на складність аналізу, який стоїть за цими визначеннями, вони не є абстрактними. Кожний позиція богослов'я Юліани вкорінений у повсякденному релігійному досвіді.

Божественне материнство включає в себе такі необхідні процеси, як народження, годування, одягання, виховання, втішання, захист й сцілення. Агонія на Хресті була актом народження людства через страждання Христа у можливість небесного блаженства. Тіло Христово перетворилось на животворне джерело годування людства. Мати дає дитині молоко, а Христос – своє святе причастя – найдорогоцінну й животвірну їжу. Слід нагадати, що порівняння молока й крові Христової було для того часу не літературним прийомом, а відображенням медичної теорії. Материнство не закінчується з народженням і годуванням. Людини росте, навчається ходити. Бог-Мати допомагає людині піднятися після падіння, втішає, зіплює, виправляє зломане, очищує, прощає, й радіє тому, що дитина стає дорослою: *ffor in that tyme he shewid our frelte & our fallyngs our brekyngs & our nowtyngs our dispits & our outcastings; & all our wo so fer forth as me thowte it myght fallen in this life, & therwith he shewid his blissid myte his blissid wisdam his blissid love that he kepyth us in this tyme as tenderly & as swetely to his worship & as sekirly to our salvation, as he doith whan we are in most solace & comfort. And therto he reysith us gostly & heyly in hevyn, & turnith it al to his worship & to our joye withoute end, ffor his love suffrith us never to lose tyme, and all this is of the kind goodnes of god be the werkyngh of grace. God is kynde in his being, that is to sey that goodnes that is kind it is God. he is the ground, he is the substance he is the same thing that is kindhede & he is very fader & very Moder of Kinde, & all kundes that he hath made to flowen out of him to werkyn his will it shall be restorid & browte ageyn into him be the salvation of man throw the werking of grace.* (7, p. 347)

Юліана зображає Бога як ідеальну, архітипову Мати, підкреслюючи, що недосконалість земних матерів не означає неможливості материнства в тому вигляді, в якому воно описано в "Одкровеннях". Як у Євангелії Христос зазначає, що невірно називати отцем будь-кого. Окрім Бога (Мф.23:9), так і Юліана підкреслює: *this fair lovely word Modir, It is so swete and so kind of the self that it may ne verily be seid of none but of him and to hir that is very Moder of hym and of all* (7, р. 337).

"Одкровення" Юліани відповідає словам святих Отців Східної церкви, наприклад її слова про радість як частину нашого християнського досвіду нагадують слова Максима Сповідника, який проголошує, що Бог створив світ за ради взаємної радощі: "Бог, полнее всякой полноты, вызвал все существа к жизни не потому, что испытывал нужду в чем-либо, но для того, чтобы они могли иметь с Ним часть в соответствии со своей способностью, и чтобы Он Сам мог возрадоваться о Своих делах, видя их радость".

Отже, Юліану Нориджську можна назвати "радісним теологом", оскільки відмінною рисою її богослов'я й світо-

сприйняття є позитивний погляд на людину й на стосунки людини і Бога. Особистість Юліани Нориджської – це перехрестя основних англійських культурних й духовних напрямів зрілого Середньовіччя: жіночої релігійності, особистого благочестя, яке знайшло вираження у затворництві, а також становлення й розквіту літератури національною мовою. Наявність унікального авторського тексту дозволяє прослідкувати еволюцію цієї непересічної особистості, яка відбувається під впливом незвичайних обставин.

1. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века (опыт парадигмального анализа) Текст./ Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века: Сб. статей. М.: Рос. Гос. Гуманит. Ун-т, 1995. – С. 144–238.с. 212). 2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность/Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с. 3. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект/ Л.Л. Славова. – Ж.: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 357 с. 4. Холодная М.А. Когнитивные стили о природе индивидуального ума: [2-ое изд.] /М.А. Холодная. СПб: Питер, 2004. – 384 с. 5. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке./ Г.В. Колшанский. – М., 1975. – 160 с. 6. Кожин В.В. Слово как форма образа// Слово и образ. – М., 1961. – С. 49–50. 7. Julian of Norwich Revelations of Divine Love, M, 2010. – 547 p.

Надійшла до редколегії 27.09.11

Н. Марченко, канд. філол. наук, доц.

МОВНО-СОЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ХХ СТ. (СТО НАЙПОПУЛЯРНІШИХ СЛІВ ХХ СТ.)

Розглянуто сто найпопулярніших лексичних одиниць ХХ ст. у Німеччині, обраних носіями мови, з погляду соціолінгвістичних досліджень. Мовні одиниці є словами як власного творення, так і запозиченими, а вживаються як у літературній, так і у професійній мовах.

Ключові слова: позамовний, узус, соціолінгвістичний, інтернаціоналізм, культура.

Рассмотрено сто популярных слова в XX в. В Германии, названных носителями языка, с точки зрения социолингвистики. Языковые единицы – это слова немецкого происхождения и также заимствования в языке. Они употребляются как в литературном, так и в профессиональном современном немецком языке.

Ключевые слова: экстралингвистический фактор, узус, социолингвистический, интернационализм, культура.

The article deals with the hundred popular words in Germany in the XX century. These lexical unities present the public opinion in the society. In accordance with the sociolinguistic aspect the lexical unities demonstrate both the German origin and the loanwords. The unities belong among the literary language and terms of the modern German language.

Key words: extra linguistic, usage, sociolinguistic, cognate, culture.

Кожен етап розвитку людства характеризувався тими або іншими еволюційними та революційними процесами, внаслідок яких відбувалися у суспільстві та в житті індивідуума певні зміни. Часове та просторове співвідношення у характеристиці змін на сучасному етапі розвитку світоглядної позиції людини описано, детерміновано у багатьох наукових теоріях та концепціях, які як сприймаються, так і не сприймаються більшістю представників класу інтелектуальних *homo sapiens*. І відповідно, мова людини як основне знаряддя її спілкування так само, як і суспільні явища, зазнає еволюційних та, певною мірою, революційних змін і не тільки тому, що вона є знаковою системою у передачі будь-якого повідомлення буде-де і будь-коли, і будь-кому, а ще й тому, що мова є основним засобом, за допомогою якого й пропагуються ті ж ідеї у суспільстві одним індивідом або ж групою індивідів. К. Фарвіг [9, с. 64] наголошує, що "зміни у мові можна порівняти з еволюційними процесами в біології – і таку схожість розпізнав уже Чарльз Дарвін... А що охороняється й оберігається, буде існувати й надалі, а решта відійде у небуття".

У науковій думці визначено роль тієї або іншої епохи в історії людства: одне століття називають епохою Відродження, інше – Просвітництва, а ще одне відоме як століття великих географічних відкриттів. І кожний період розвитку людства характеризувався еволюційно-революційним поступом, який розглядається науковцями, можна сказати, з кращого боку і часто без посилок на негативні наслідки. Що ж стосується характеристики ХХ ст., то існує дві точки зору, які якраз і містять "позитивне" та "негативне" у своєму значенні. По-перше,

ХХ ст. – вік технічної революції, який "оспівається", за звичай, більшістю інтелектуальних представників людства як вік порятунку людини в її життєдіяльності, що, безумовно, "Так!", якби не було б атомної бомби, допінгу, автаназії, спіду... Публіцист Франк Шіррмахер [8, с. 93] наголошує, що ще в 1948 р. англійський письменник Джордж Орвелл написав роман "1984", який і до теперішнього часу вважається уявою-страхоттям технологічного майбутнього для людства. Історики дотримуються думки, що людина має завдячувати якраз Джорджу Орвелу за те, що людство ще не дожило до описаного письменником майбутнього. Хоча на початку ХХІ ст. ми вже маємо і "поліцію думок" [6, с. 14] у форматі розробленого програмного забезпечення для комп'ютерів, що читає думки людини за певними алгоритмами; вже маємо певну форму "двоємислія" [6, с. 17], що означає вміння одночасно дотримуватися двох протилежних переконань; маємо "новояз" – укр. "новомова" [6, с. 233], словник якого чи якої містить необхідні слова в повсякденному бутті і значення яких визначені набагато суворіше, оскільки всі розбіжності, відтінки смислу вичищені, аби такий словник не був придатний ні для літературних цілей, ні для філософських роздумів. До речі, така "новомова" існує нині у двох форматах: перший формат – рідна мова індивідуума у формі стандартизованої літературної норми, яка останнім часом чомусь виключає будь-які інші варіанти тієї ж мови, тобто – сформувався певний диктат, чи авторитарність, відносно користування мовцями різними мовними варіантами у тій або іншій комунікативній ситуації, на що вплинули відносно нові розділи мовознавства – стилістики та штуч-

ного інтелекту, які без будь-яких "манер пристойності" диктують індивідуумам певні схеми ужитку мовних одиниць, час від часу, запозичуючи з інших сфер життєдіяльності людини ті ідеї стандартизації, що нагадують нам математичні обчислення чи формули, забуваючи, при цьому, що "літературна мова є ніщо інше, як сукупність своєрідних національних лінгвістичних універсалій" [4, с. 194] і що "мова як "пам'ятник" народу, певного періоду розвитку, певної епохи, соціального утворення, місцевого діалекту, літературного напрямку, якогось письменника і т.д. розташовується, звичайно, в одному ряду з іншими пам'ятниками культури, літератури, історії і т.д." [4, с. 150], утворюючи, таким чином, усе мовне багатство народу. Другий формат – вивчення індивідуумом іноземної мови, опанування якою часто не залежить від його вибору в сучасних умовах розвитку світу внаслідок глобалізації, а залежить від диктату певних потужних компаній стосовно вибору ним іноземної мови. А власники компаній, що виробляють різного роду продукцію, зацікавлені за допомогою слова у створенні підвладної їм системи у всіх сферах людського життя з метою отримання найбільшого зиску. Відтак "англомовізація" на світовому рівні вже спостерігається в ХХІ ст. і не в формі запозичень слів як одного зі способів збагачення будь-якої мови, а у формі витіснення із вжитку спочатку слів рідної мови, а останнім часом намічається тенденція витіснення рідної мови носія і з навчального процесу. По-друге, якщо ХХ ст. називають ще й "віком геноциду" – винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами, що є одним з найтяжчих злочинів проти людства – то ХХІ ст. може бути "геноцидом" для мов багатьох народів світу в створюваній мережі глобального, або ж тотального, менеджменту усіх сфер людської діяльності і в результаті необдуманної діяльності урядів багатьох країн світу. Не варто забувати і про індоєвропейську спільноту в минулому, яка з розвитком соціально-економічних відносин з одного цілого розпалася на частини, а ті, в свою чергу, – на часточки і ці часточки у форматі "націй" перебувають тривалий час на певній відстані одна від одної, подолавши нарешті у ХХ ст. певні ознаки "броунівського руху" в процесі державотворення, і намагаються і надалі зберегти свою автентичність. Отже, що якнайкраще зможе охарактеризувати минуле століття, якщо не з наміром перестороги для майбутнього, так хоч з наміром осмислення пережитого? З такої точки зору, тобто з мовно-соціальної концепції історичного розвитку ХХ ст., спілкою засобів масової інформації Німеччини "Час культури" (телеканал 3SAT, видавництво "Зуркампф-ферлаг", газета "Зюддойчецайтунг", радіостанція "Берлін") та товариством сприяння розвитку німецької мови у 1999 р. був оприлюднений список зі 100 найпопулярнішими словами ХХ ст. у Німеччині. У вступному слові наголошувалося, що список слів складено в результаті голосування громадян країни, а опубліковано заради його ж аналізу [7, с. 82]. У мовознавстві лексичний склад мови вивчається за різними аспектами, але ми проаналізуємо сто найпопулярніших слів минулого століття у Німеччині з погляду соціолінгвістичного аспекту, за допомогою якого систематизація лексичних одиниць може відбуватися таким чином: 1) за походженням; 2) за сферою вживання лексичних одиниць [5, с. 15]. З погляду появи лексичних одиниць в мові більшу частину цих слів можна класифікувати як такі, що почали використовуватися як похідні одиниці, тобто – на базі вже готових найменувань, при цьому, конкретизуючи та уточнюючи одиничні об'єкти з вираженням певного семантичного навантаження як суб'єктивного образу об'єктивного зв'язку між предметами та явищами. До цієї

групи належать власне німецькі слова: *Blockwarte, Dritte Welt, Eiserner Vorhang, Friedensbewegung, Führer, Kalter Krieg, Luftkrieg, Säuberung, Schreibtischtäter, Schwarzer Freitag, Umweltschutz, Völkerbund, Völkermord, Weltkrieg, Wende, Wiedervereinigung, Entsorgung, Fernsehen, Fließband, Flugzeug, Mondlandung, Sterbehilfe, Urknall, Verdrängung, Werbung, Freizeit, Kugelschreiber, Reißverschluss, Schwarzarbeit, Schwul, Selbstverwirklichung, Stau, Volkswagen, Wolkenkratzer* (34 од.). Група слів власного творення виражає специфіку словотвору німецької мови, становить нерозривну мовну єдність їх лексичного і граматичного значень, володіє як номінативною, так синтаксичною функцією, тобто – становить повнозначний словниковий склад мови. Можна стверджувати, що майже кожне слово у списку є виразником певних історичних подій, що стосуються насамперед розвитку німецького суспільства і яке, мається на увазі – суспільство, також не стоїть осторонь подій, які відбуваються у світі, що також є визначальним чинником у життєдіяльності кожного індивідуума того ж суспільства. Отже, на мовному рівні відбувався взаємозв'язок між окремим індивідуумом та його оточенням і відповідно – відбувався обмін думками між представниками різних народів. До іншої групи належать запозичені слова (66 од.), більша половина яких поширена в багатьох мовах світу і їх можна детермінувати як слова-інтернаціоналізми. Характерною ознакою більшості слів іншомовного походження є те, що вони не мають споріднених слів у німецькій мові або ж їхні відповідники рідною мовою не прижилися у мовленні носіїв мови і у процесі вжитку більшість цих слів поступово пристосувалася до вимовних та граматичних правил німецької мови. Як зауважував Л. Булахівський [1, с. 101], що для такої групи слів характерно те, що "культурні поняття, поширені у схожій фонетичній оболонці серед ряду мов, не лише переймалися від однієї до другої книжним шляхом, а й передавалися усно в процесі спілкування народів – торгівля, засвоєння нових ремесел, соціальних ідей і т.д.", тобто – їх поява в мові спричинена, насамперед, "соціальним чинником запозичень" [2, с. 270], що визначається необхідністю використання того або іншого слова на певному етапі поступу суспільства. За сферою вживання лексичні одиниці входять до групи літературних та професійних слів. За семасіологічним аспектом можна виділити чотири напрямки: 1) Суспільно-політична лексика (42 од.): *Apartheid, Blockwarte, Bolschewismus, Demokratisierung, Demonstration, Deportation, Dritte Welt, Drogen, Eiserner Vorhang, Emanzipation, Energiekrise, Faschismus, Friedensbewegung, Führer, Fundamentalismus, Globalisierung, Holocaust, Inflation, Information, Kalter Krieg, Klimakatastrophe, Kommunikation, Konzentrationslager, Luftkrieg, Mafia, Manipulation, Massenmedien, Oktoberrevolution, Perestroika, Planwirtschaft, Säuberung, Schauprozess, Schreibtischtäter, Schwarzer Freitag, Soziale Marktwirtschaft, Terrorismus, Umweltschutz, Völkerbund, Völkermord, Währungsreform, Weltkrieg, Wende, Wiedervereinigung*; 2) Науково-технічна лексика (31 од.): *Aids, Antibiotikum, Atomombe, Autobahn, Automatisierung, Beton, Computer, Demoskopie, Doping, Entsorgung, Fernsehen, Fließband, Flugzeug, Gen, Molotow-Cocktail, Mondlandung, Panzer, Pille, Psychoanalyse, Radar, Radio, Relativitätstheorie, Satellit, Sputnik, Sterbehilfe, Stress, U-Boot, Urknall, Verdrängung, Vitamin*; 3) Культурологічна лексика (11 од.): *Beat, Comics, Design, Film, Image, Jugendstil, Pop, Rock'n Roll, Sport, Star, Werbung*; 4) Загальноживана лексика (16 од.): *Bikini, Camping, Freizeit, Jeans, Kaugummi, Kreditkarte, Kugelschreiber, Reißverschluss, Schwarzarbeit, Schwul, Selbstverwirklichung, Sex, Single*,

Stau, Volkswagen, Wolkenkratzer. Попри те, що лексичні одиниці детермінуються за чотирма групами розрізнення свого вжитку у мові, вони відображають й об'єктивну дійсність, що оточує індивідуума, а також певні досягнення у розвитку його матеріального та духовного життя. Більшість слів на початковому етапі свого існування у мові визначалася віднесеністю до вузькоспеціальних слів, що вживалися окремими групами людей у різних сферах загальнолюдської діяльності. Слова представляли у своєму значенні чітко окреслене спеціальне поняття для певної галузі науки, техніки, суспільного життя та мистецтва, характеризувалися однозначністю, тобто – представляли як терміни в мові, так і були новотворами. Однак у процесі "популяризації", а саме – поширення узусу їх ужитку та розуміння їхньої важливості для життєдіяльності людини, або ж значущості для суспільства, слова набули статусу загальноновживаної лексики, оскільки перейшли з розряду вузькоспеціалізованої термінології до загальнонаукової, а з часом і до повсякденної лексики носія мови. Водночас, більшість слів, перебуваючи навіть у статусі загальноновживаної лексики, окрім того, що є термінами, відносяться і до сучасної професійної лексики. Отже, своєрідність існування лексичних одиниць у трьохвимірному форматі у вжитку людей демонструє явище високого рівня інтелектуального розвитку суспільства незалежно від соціального статусу носія мови, оскільки мова і культура як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства становить основу життєдіяльності кожного індивідуума, відповідно й кожної групи населення, а культура того або іншого соціуму "відіграє одночасно роль середовища, засобу і результату життєдіяльності соціальних суб'єктів (індивідуумів, соціальних груп і спільнот, суспільств, людства)" [3, с. 233]. Культура як про-

цес і результат, а мова як система і процес не є статичними поняттями, вони відтворюють час, зміни і розвиток суспільства, є виразниками думок цього суспільства, а також формують особисті і колективні ідентичності, надають як індивідуумові, так і всьому суспільству відчуття належності до певних традицій та форм суспільної діяльності. Відтак, запозичені слова та слова власного творення у сучасній німецькій мові, "ставши свого часу знаками понять, нових для народу, який їх запозичив, або спеціальних відтінків, влилися у загальний мовний запас його і стали необхідними в численних видах словесного спілкування на новому рівні культури народу" [1, с. 114]. Більшість мовних одиниць за значенням є однозначними словами, за приналежністю до стилю мови вони входять до лексичних груп термінів та побутової лексики, за емоційним забарвленням одні слова є нейтральними, інші – афективними. За активністю вжитку більша частина одиниць є активною у мовленні усіх членів суспільства, певна ж частина вже становить пасивний запас мовця, що зумовлено дією позамовних чинників, особливо це стосується суспільно-політичної лексики.

1. Булахівський Л.А. Нариси з загального мовознавства. – К.: Радянська школа, 1955. – 247 с.
2. Булахівський Л.А. Загальне мовознавство. Т.1 // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Наукова думка, 1975. – 495 с.
3. Гордіяненко В.Г., Гілюн О.В. та ін. Соціологія. – К.: Академія, 2008. – 542 с.
4. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика. – М.: Просвещение, 1968. – 338 с.
5. Кузнецова Э.В. Русский язык. – М.: Высшая школа, 1989. – 215 с.
6. Опуэлл Дж. 1984. – М.: ДЭМ, 1989. – 245 с.
7. Adamková L. Moderne Linguistik. – Wien: Edition Praesens, 2005. – 209 S.
8. Schirrmacher F. Payback. – München: Blessing Verlag, 2009. 240 S.
9. Varwig C. Was wird aus unserer Sprache? // Bild der Wissenschaft. – 2010. – № 2. – S. 64–71.

Надійшла до редколегії 27.09.11

А. Слухай, канд. філол. наук, асист.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ "СЛАВА" І "БЛАГО" ЗАСОБАМИ КОЛОРАТИВНИХ ТА НУМЕРАТИВНИХ ОБРАЗІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ЕПОСІ¹

У статті проаналізовано основні лексеми, що об'єктивують колірне та нумеративне значення у давньоанглійських текстах, у зв'язку із репрезентацією у них ключових етноконцептів "слава" і "благо". Здійснено аналіз контекстуальної семантики нумеративів та колірних термінів в координатах профанної та сакральної картин світу; виявлено, що у давньоанглійському епосі семантика нумеративів та КТ має виражений аксіологічний компонент і корелює із елементами бінарних опозицій "слава – забуття", "слава – безчестя", "благо – шкода".

Ключові слова: колоративи, символіка числа, образ, давньоанглійський епос, етноконцепт.

В статье осуществлен анализ основных лексем, представляющих цветное и числовое значение в древнеанглийских текстах, в контексте реализации в них ключевых этноконцептов "слава" и "благо". Анализ контекстуальной семантики нумеративов и цветообозначений в координатах сакральной и профанной картин мира позволил доказать, что в древнеанглийском эпосе семантика нумеративов и ЦО содержит выраженный аксиологический компонент и отражает содержание концептуальных оппозиций "слава – забвение", "слава – бесчестье", "благо – вред".

Ключевые слова: цветообозначения, символика числа, образ, древнеанглийский эпос, этноконцепт.

This article represents research into the lexemes with color meaning (color terms) and number words in the Old English epics, and places them into correlation with the key ethnic concepts of 'glory' and 'good'. Analysis of the contextual semantics of color and number words was carried out, enabling us to assert that in the Anglo-Saxon epics, CTs and number words often occupy definite positions on the axiological scale, reflecting the conceptual oppositions of 'glory vs. oblivion', 'glory vs. dishonor', 'good vs. bad'.

Keywords: color terms, number symbolism, image, Old English epics, ethnic concept.

У дослідженнях ментальності англосаксонського етносу ще з середини 20 століття панує єдиний погляд на основні концепти, або *controlling themes*, давньоанглійського епосу: слава і безчестя, вірність і зрада, щедрість та скупість. Ці дихотомії, які лежать в основі концептуальної картини світу англосаксів у ранньому середньовіччі, від-

повідують філософсько-світоглядним макрокатегоріям "добро" та "зло". З цієї причини всі емоційно-оцінні прикметники давньоанглійської (та інших мов – А. С.) утворюють два полярних семантичних поля, що об'єднуються навколо лексем *god (good)* та *yfel (evil, bad)* [1].

Здобуття слави як основний привід до пошуку скарбів, боротьби із ворогами та здійснення подвигів, які відповідають настановам як християнської, так і дохристиянської германської етики, відоме за текстами більшості германських етносів (оповіді про Беовульфа, Зігмунда, Хельгі та ін.). Це – одна з етнокультурних домінант картини світу давніх англосаксів. За словами І. В. Шапошникової, в етнокультурній домінії англосаксів наявні два імпера-

¹ Ця стаття є продовженням попередніх досліджень із такими доповненнями: терміни "ахроматичні" та "хроматичні" замінено "колоративами відтінку, яскравості та насиченості"; замість "кольоропозначення" та "колірна номінація" вживається термін "колоратив" або "колірний термін" (КТ); в основному за рахунок КТ насиченості та яскравості розширено перелік аналізованих колоративів (із 11 до 25).

тиви – войовничість та страх перед вигнанням; І. Конова вважає центральним символом-маркером цієї домінанти є *feoh* – "багатство", символ і матеріальне втілення прагнення до слави [5].

Безперечно, що для давнього англосакса процес здобуття слави відповідав макрокатегорії "добро" і, отже, був співвіднесеним із концептом "благо". Водночас, морально-етичні імперативи епічних текстів об'єктивують й інші уявлення щодо змісту поняття "благо", що співвідносяться з образами теоцентричної парадигми; образом короля (за Р. Каске, *rex justus* [15]); смислосферою відносин між вождем та його підданими. У давньоанглійському епосі на колоративні та нумеративні образи покладена функція об'єктиваторів концептів "благо" і "слава", а також протилежних їм. Специфіка цих образів полягає в тому, що вони, як правило, не є аксіологічно маркованими.

Ми вже відзначали, що проблемним питанням з часів У. Міда вважається така особливість давньоанглійських текстів, як невелика кількість та частотність у них термінів на позначення власне колірної відтінку (*hue*) і зміщення акценту на користь вербалізаторів ознак насиченості і особливо яскравості (*saturation and brightness*) [18, с. 195–200]. У. Мід допускає наявність зв'язку між ахроматичністю та аколорністю давньоанглійських текстів та особливостями англосаксонської ментальності [22, с. 173]. Ще одне пояснення переважання значення яскравості над відтінковим в давньоанглійській мові було запропоновано К. Біггем із посиланням на Р. Мак-Лорі [12; 16], згідно з теорією якого в міру розвитку мови зростає питома вага відтінкового значення, в той час як питома вага значення яскравості зменшується. Проти застосування цієї теорії у даному випадку свідчить високий ступінь розвитку давньоанглійської мови на момент письмової фіксації більшості текстів і наявність відповідних "відтінкових" лексем із численними дериватами у словнику давньоанглійської мови.

Кількісні параметри колоративної лексики у чотирьох епічних текстах ("Беовульф", "Битва при Малдоні", "Битва при Фінзбурзі", "Битва при Брунбурзі") подано в таблиці:

У "Беовульфі" та інших текстах кількість слововживань колоративів, що передають відчуття насиченості та яскравості (16 та 65 СВ відповідно), набагато перевищує кількість СВ "відтінкових" колоративів, серед яких представлений тільки *geolwe* (1 СВ). Загальна кількість СВ складає 82.

КТ, що передають значення насиченості, відповідають сучасним *white*, *black*, *grey* і є вагомим компонентом колоративної лексики тексту. Вербалізатори темної частини палітри насиченості є атрибутами таких номінацій:

sweart – "ніч" (*sweartum nihtum*) та "дим" (*wudurec... sweart*);

græg – "берег" (*ufan græg*), "меч" (*grægsmæl*) та "спис" (*græge syrcan*);

hwit – "шолом" (*hwita helm*);

blanc – "коні" (*beornas on blancum* [...]);

blac реалізує значення "відсутності кольору" і позначає як чорні, так і білі предмети (іменники "світло" (*blacne leoman*) та "ворон" (*hrefn blaca*)); зустрічається у композиті *hildeblanc* (буквально "зблідлий від битви, смертельно поранений").

Найчисельніша група колоративів у "Беовульфі" – КТ зі значенням яскравості (57 слововживань). До цієї групи відносимо і *brun* та *scir*, когнати сучасних англійських *brown* та *sheer*, що у давньоанглійській мові зберігають невідтінкове значення [20].

Вербалізатори "КТ яскравості" є атрибутами іменників:

deorc – ніч (*nihthelm... deorc; deorcum nihtum*), Грендель (*deorc deapscua* –);

niht – Грендель (*nihtbealwa*), нічні ("темні") справи (*nihtweorce*);

thiestr – темні, похмурі думки (*beostrum geponcum*);

har – колір волосся вождя (*har hilderinc*);

hador означає "світло" (*under heofenes hador*); світло сонця (*hadre scineð rodoreas candel*); кваліфікує голос співця (*scop hwilum sang hador on Heorote*);

fealo – образи коней (*fealwe mearas; mearas æppelfealuwe*); моря (*fealwe stræte; fealone flod*); скарбу (*maððumsigla fealo*);

scinan означає "світло" (*beorhte scinan*);

brun кваліфікує шоломи та мечі (*seax geteah, brad ond brunecg; ecg gewac brun on bane; brunfagne helm*);

scir – зброя та військові обладунки ("блискучі" воїни – *scir wered*); кільця броні (*Guðbyrne scan... hringiren scir*); золоте оздоблення зброї (*sciran goldes*), військовий одяг (*scirhame*), образ Доли (Бора – *scir metod*);

beorht кваліфікує золото, яке виплачується знак примирення (*beorhtre bote*), військові обладунки (*beorhte frætwæ*), щити (*beorhte randas, bordwudu beorhtan*), списи (*beorhtum byrmum*), сонце (*beorht beacen godes*), військові стандарти (*beacna beorhtost*), зала (*beorhte bold*), звуки веселощів під час святкування (*beorhtode bencswæg; beahsele beorhta*), людські житла (*beorht hofu*), місце спочивання героя (*hlæw gewyrcean beorhtne*), світло та його рух (*fyrleoht geseah, blacne leoman, beorhte scinan; beorht scacan scapan onetton*), сидла вершників (*wicg... sadolbeorht*); за допомогою композити *wlitebeorht* описується створений Богом світ (*wlitebeorhtne wang*). Військова слава данів акцентується у самоназві *Beorhtdena*.

torht кваліфікує образ зали Хеорот (*hof... torht*), атмосферні умови (*wuldortorhtan weder* – чудесна погода), голос героя (*headotorht hlynnan*).

Аналіз контекстуальної семантики КТ на позначення темних або тьмяних кольорів свідчить, що певна їх кількість має профанне, предметне та аксіологічно нейтральне значення (*wudurec... swæart, hrefn blaca*), але більшість таких КТ співвідноситься з негативною конотативними предметами або персонажами. Так, "темними ночами" здійснюються недобрі справи ([*Grendel*] *Heorot eardode, sincfage sel swæartum nihtum*); ніч позначає завершення бенкету та настання часу битви з чудовиськами (*Nihthelm geswearc deorc ofer dryhtgumum*); вночі здійснює напади дракон (*an ongan deorcum nihtum draca ricsian*); водночас, ніч є середовищем ініціації героя (*nihtweorce gefeh, ellenmærpum – he was happy with his night-work and the courage he had shown*). Образ Гренделя майже завжди кваліфікується як "чорний" та "темний".

КТ, які позначають сірі або нейтральні кольори, найчастіше не мають вираженої конотативної семантики і співвідносяться з елементами природної топографії та атмосферними явищами (*ufan græg; fealwe stræte; fealone flod; wuldortorhtan weder*), з кольором хутра; зі сталеву зброєю (*grægsmæl; græge syrcan*) або кольором скарбів (*maððumsigla fealo*). Не вираженою у більшості контекстів є позитивна семантика сірого кольору волосся, що символізує мудрість і досвідченість, у формульному сполученні *har hilderinc*.

Семантика певної кількості КТ на позначення світлих та яскравих референтів також співвідноситься із профанною картиною світу (*beornas on blancum; hildeblanc; blacne leoman; fyrleoht geseah, blacne leoman; beorhte scinan; beorht scacan scapan onetton*). Водночас, співвіднесеність яскравих та світлих предметів із концептосферою "добро" і "благо" відзначається у контекстах опису зброї та обладунків головних героїв, які є "яскравими", "світлимими" і "білими" (*seax... brad ond brunecg; ecg gewac brun on bane; brunfagne helm; Guðbyrne scan... hringiren scir; sciran goldes; scirhame*);

hwita helm; beorhte frætwæ; beorhte randas, bordwudu beorhtan; beorhtum byrnum; beacna beorhtost; wicg... sadolbeorht). Атрибутивна характеристика "яскравий" застосовна і до збірних іменників *scir wered; Beorhtdena*. Яскравими постають золото і скарби (*beorhtre bote; maððumsigla fealo*) та житла людей (*beorht hofu; hlæw gewyrcean beorhtne; beorhte bold; beahsele beorhta; hof...*

torht) і образи теоцентричної парадигми (*scir metod; beorht beacen godes; heofenes hador; hadre scined rodores candel; wlitebeorhtne wang*). Семантика яскравості виходить за межі візуальної модальності і розповсюджується на звуки пісні та святкування (*beorhtode bencsweg; Scop... sang hador*).

Таблиця 1

Колоративи в епічних текстах

Колоратив (ДА)	Кількість	
Колоративи з відтінковим значенням		
<i>Geolo (geolu, geolwe)</i>	1	Всього: 1
Колоративи зі значенням насиченості		
<i>Sweart</i>	4	
<i>Hwit</i>	2	
<i>Blac</i>	3	
<i>Blanc</i>	1	
<i>Græg</i>	5	
<i>Haso</i>	1	Всього: 16
Колоративи зі значенням яскравості		
<i>Brun</i>	4	
<i>Sealobrun</i>	1	
<i>Scir</i>	6	
<i>Beorht</i>	20	
<i>Torht</i>	3	
<i>Fealo (fealwe)</i>	7	
<i>Hador (hadre)</i>	3	
<i>Scinan</i>	1	
<i>Scyne (sciene)</i>	1	
<i>Har</i>	11	
<i>Deorc</i>	4	
<i>Niht</i>	3	
<i>Piestr- (beostr-)</i>	1	Всього: 65

Примітка: Правопис колоративів подано у відповідності зі словником давньоанглійської мови [19] та Color in Old English Poetry [18]. В список не було включено іменники та дієслова із колоративним значенням, такі, як *leoht*. Інші лексеми, наприклад, *niht*, було включено лише у функції прикметника з колоративним значенням.

У перелічених контекстах вживання КТ наявне поєднання денотативного та коннотативного; буденного і символічного значень. Так, зброя могла б бути "блискучою" через відблиск сонця на металевих війстрах, але погода описана як похмура; окрім того, "виблискують" не тільки металеві вироби, а й дерев'яні щити. Золотий скарб сам по собі є яскравим і блискучим, але сакральна семантика скарбу у світовій міфології визначає його і як символ-об'єктиватор ідеї плодючості та сили; отже, світської та духовної влади. Людські житла також могли сприйматись як фізичний осередок світла у світі, в якому єдиним джерелом освітлення окрім сонця було вогнище або свічка. З іншого боку, зала Хеорот у тексті реалізує ампліфікатив-

ну та апотропеїчну семантику образу-ізоморфа Світового дерева і за ознаками позиціонування у сакральному просторі тексту співвідноситься з образом-протоипом святкової зали (Валгаллою) [8]. З огляду на це, яскрава забарвленість зали є вказівкою на її позиціонування на верхньому ярусі світобудови і, отже, на співвіднесеність із концептами "краса" та "благо" (поетичні синоніми на позначення Хеорота – *[heal] betlic ond banfag, dryhtsele, fæger foldsbold, freoburh, gifhealle, goldsele, hea hus, husa selest, reced selesta, sincfage sel* та ін.).

Кількісні характеристики нумеративної складової епічних текстів наведені у таблиці:

Таблиця 2. Нумерологія давньоанглійських епічних текстів.

	Beowulf	The Battle of Finnsburh	The Battle of Maldon	The Battle of Brunanburh	TOTAL
<i>An</i>	4	1	-	-	5
<i>Twa</i>	3	-	-	-	3
<i>þreo</i>	1	-	-	-	1
<i>feower</i>	3	-	-	-	3
<i>fif</i>	2	1	-	1	4
<i>eofon</i>	1	-	-	1	2
<i>eahta</i>	2	-	-	-	2
<i>nigen</i>	1	-	-	-	1
<i>preotene</i>	1	-	-	-	1
<i>feowertene</i>	1	-	-	-	1
<i>fiftig</i>	3	-	-	-	4
<i>siextig</i>	-	1	-	-	1
∞	25	3	5	-	33
TOTAL	47	6	7	2	62

Числові значення у "Беовульфі" прямо вербалізуються 48 разів; у "Битві при Фінзбурзі" – 6 разів, у "Битві при Малдоні" – 6, у "Битві при Брунанбурзі" – 2 рази.

На тлі невеликої частотності та низького рівня символізації ряду сакральних чисел (2–9), текст "Беовульфа" відзначається повнотою представлення та символічною

поляризованістю числової бінарної опозиції "один – багато" ("один – не один", "один – всі"). Семантика одиницності у "Беовульфі" прямо вербалізується принаймні у чотирьох контекстах, семантика множинності – у 25. У "Битві при Фінзбурзі" та "Битві при Малдоні" семантика множинності актуалізується 3 та 5 разів, відповідно.

Одиниця в епічних текстах має амбівалентну символіку. Одиничність явища символізує його виключність, зразковість і водночас відмінність, відділеність та віддаленість від соціальної норми. Одиниця може виступати як позитивний кваліфікатор (*þæt wæs an cyning* – то був гарний конунг; *ðurh anes cræft ealle ofercomon* – силою одного всі здобули перемогу; *Scotend swæfon... ealle buton anum* – всі воїни спали, окрім одного (Беовульфа)), але також є частиною смислового простору антисвіту, населеного ворожими людьми істотами (*Swa rixode ond wið rihte wan, ana wið eallum* – Грендель правив, один проти всіх). За текстом Грендель є єдиним нащадком Каїна, провиня якого призвела до його вилучення із соціального життя; підкреслюється зневага та ненависть Гренделя до будь-яких форм колективного буття.

Навпаки, семантика **множинності** (лексема *eall*) реалізує космологічну ознаку впорядкованості всесвіту. *Eall* – прислівник, який акцентує існування законів життя та розвитку. Так, однією з центральних тем "Беовульфа", як і інших германських героїчних поем, є невідворотність долі та минуштість всього земного; незмінність законів існування всесвіту (*opðe nipende niht ofer ealle; Ealle wyrd forsweop; Ealle hie deað fornam ærran mælum; ealles moncynnes mine gefræge þone selestan bi sæm tveonum, eormencynnes; Metod eallum weold gumena cynnes*).

Використання *eall* у контекстах, у яких кодифікуються правила співіснування людей у суспільстві, підкреслює функцію конунга як дарувальника багатств та благ. У відносинах, що складаються між щедрим конунгом та вірною дружиною, немає місця для зверхності і несправедливості: отримавши здобич, король зобов'язаний винагородити всіх хоробрих воїнів. Батько Хротгара був славним конунгом тому, що він роздавав своїм підданим все, окрім "народної землі та людських життів". В свою чергу, дружинників об'єднує повага до конунга та готовність захищати його ціною власного життя; синхронізація дій воїнів у ситуації бенкету має ритуально-міфологічні відлуння (*Werod eall aras; Denum eallum wearð, ceasterbuendum, cenra gehwylcum, eorlum ealuscerwen; Denum eallum wearð æfter þam wælræse willa gelumpen; Wig ealle fornam Finnes þegnas nemne feaum anum; Denum eallum wæs, winum Scyldinga; ða se wisa spræc sunu Healfdenes (swigedon ealle)*).

У невеликих батальних епічних текстах війна осмислюється як ситуація, що об'єднує всіх воїнів, незалежно від їх соціального статусу. Зв'язок, який виникає між *heorþgeneatas* (*hearth-companions*), уможливорює найви-

щий рівень координації зусиль, коли воїни об'єднуються у єдиний організм, що мислить одним розумом (*anmode = an + mod, one mind*): *habbað eowre linda, hicgeað on ellen, winnað on orde, wesað onmode!*

Семантика одиницності та множинності актуалізується також у ситуаціях опису непересічних подій та діянь. Так, хоробрість та витривалість Беовульфа вирізняють його навіть серед "кращих із кращих" – дружини данів, завдяки чому він є зразковим воїном. Водночас, це є причиною виникнення символічної дистанції між Беовульфом та рештою воїнів, яка виявляється у ситуації поєдинку між Беовульфом та Гренделем. У такому випробуванні-поєдинку, як писав В. Н. Топоров, "напруження боротьби є таким, що будь-який з членів бінарної опозиції, що визначає семантику цього універсуму, стає двозначним, амбівалентним; його ... остання інтенпретація визначається лише в залежності від точки зору, яка розуміється як кінцева" [11, с. 154]. "Виключність" Беовульфа та Гренделя створює паралелі між антагоністами, які багаторазово актуалізуються ситуативно: Беовульф прибуває на допомогу до Хротгара з іншими воїнами-гаутами, але виділяється з-поміж них; він спить у Хеороті, очікуючи нападу Гренделя разом з данами та гаутами, але веде бій власноруч; прийшовши на берег Гренделевого моря із співвітчизниками та данами, він один пірнає на його дно; в останньому поєдинку з Беовульфом залишився б один буквально, якби не допомога Віглафа.

В останньому з цих контекстів стає зрозумілим, що присутність інших воїнів перешкоджає остракізму героя, виключна обдарованість якого могла б наблизити його до статусу вигнанця, адже, як писав Б. Вальденфельс, "досвід чужого... обертається перетворенням досвіду на чужий досвід і перетворенням на чужого того, хто цей досвід переживає" [2, с. 6].

В інших контекстах "Беовульфа" виділення одного актанта з-поміж інших супроводжується руйнуванням соціальних зв'язків, аж до деструкції соціуму: старий воїн встає, поки всі інші святкують (*se ðe eall geman*) і виголошує промову, що призводить до кровопролиття та взаємного порушення обітниць; у першій частині тексту гармонію бенкету порушує ізольована промова Унферта. Скарбом дракона володіє старий ярл, який залишився "один після всіх" (*an after eallum*); його доля є гіркою. Позитивно маркованим є лише "виділення" Віглафа, який єдиний з усіх воїнів підтримує Беовульфа у його останній битві; важливо, що відмінність Віглафа "від усіх" полягає у прагненні до об'єднання, а не розділення.

Маргіналізація конунга має прецедент у історії Херемода, скупість і мстивість якого не мають виправдання у системі цінностей воїна-англосакса. Його маргіналізація, відчуження від власного роду, є повними та незворотними:

breat bolgenmod beodgeneatas,
eaxlgesteallan, oppæt he ana hwearf,
mære þeoden, mondreamum from.
... Nallas beagas geaf
Denum æfter dome; dreamleas gebad
þæt he þæs gewinnes weorc þrowade,
leodbealo longsum. ðu þe lær be þon
1713-1720

He slew, wrath-swollen, his shoulder-
comrades, Companions at board!
So he passed alone, Gieftain haughty,
from human cheer.
¶ No bracelets gave he to Danes as was due;
He endured all joyless Strain of struggle
and stress of woe, Long feud with his folk.
Here find thy lesson!

Падінню вождя передував період слави, оскільки Бог "підняв його вище за всіх людей" (*ofer ealle men ford gefremede*). Надмірна гордість Херемода призвела до його "падіння", "відлучення" від радості; при цьому фізична загибель Херемода не акцентується; натомість, гріх призводить до страждань його душі, що саме по собі вже є достатнім покаранням.

Цей прецедент є елементом християнської дидактики: скупість та мстивість короля отримують негативний моральний кваліфікатор як прояви гордині. Таким чином, подія оцінюється не тільки за шкалою протиставлення "користь – шкода", а й за аксіологічною шкалою християнської моралі. Обидві системи цінностей визначають місце людини в соціумі як "однієї з багатьох", у першому разі спираючись на необхідність фізичного збереження спільноти (скупість короля – нееквівалентність символічного обміну – слабкість дружини – поразка; самотність – вразливість; самотність – маргіналізація –

Het þa bord beran, beornas gangan,
þæt hi on þam easteðe ealle stodon.

gyf hi þa geearnunga ealle gemundon
þe he him to duguþe gedon hæfde

ealle gesawon
heorðgeneatas þæt hyra heorra læg.

hi woldon þa ealle oðer twega,
lif forlætan oððe leofne gewrecan

Us is eallum þearf
þæt ure æghwylc oþerne bylde

Р. В. Елліот серед перших звернув увагу на те, що у тексті, поки Беорнот живий, його присутність є домінантою англосаксонського війська як його символічний центр. Із загибеллю вождя пряму мову у тексті представлено низкою монологів та діалогів, що супроводжуються коротким описом участі промовця у битві та його славетної загибелі [13, с. 64]. Без вождя події не підкоряються загальним законам, тому слова молодого воїна передують промові досвідченого, а простий воїн говорить перед родичем вождя. Тим не менше, світ, "пошкоджений" падінням Беорнота на фізичному рівні, зберігає цілісність на смисловому: слова кожного з воїнів є заклик до помсти за вождя або нагадуванням про спільну радість, пережиту в часи перебування біля сакрального центру (букв. "за вином" у святковій залі).

Виявлені під час дослідження КТ та нумеративів закономірності ще раз підтверджують виняткову важливість еквівалентності відносин між вождем та воїнами у англосаксонському суспільстві. У подальшому домінанта вірності у поведінці підданого вплинула на більшість сфер життя англосаксів: так, у законах короля Альфреда зрада королю є єдиною провиною, від якої не можна відкупитись [17, с. 15]. Отже, код військової честі, який спостерігав ще у континентальних германців Тацит, є актуальною домінантою етносвідомості і в англосаксів ("Повернутись живим із битви, у якій загинув вождь, означає покрити себе соромом та безчестям; захищати його, оберігати, а також його славі приписувати свої подвиги – в цьому полягає головна присяга" [9, с. 63–67].

ідентифікація зі сферою периферії та чужого); у другому – на необхідність морального вдосконалення (скупість та зарозумілість – моральний занепад – поразка).

Дії вбивць Херемода не є негативно макрованими, що вказує на специфіку статусу конунга у англосаксонському суспільстві, яка перегукується з найдавнішими магічними віруваннями про те, що влада короля визначається його силою та нерозривністю його зв'язку із країною та підданими; послаблення сили короля або такого зв'язку призводить до ритуального вбивства вождя та призначення на його місці іншого, сильнішого [14]. Як зазначав О. Колесник, у давньоанглійській епічній традиції король справді виявляється прототиповим воїном – "лідером, носієм надзвичайних властивостей, однак "кращим з рівних" [5, с. 6–11].

У "Битви при Малдоні" спільністю думок та дій воїнів акцентується шість разів; наявне інше співвідношення ознак одиницності та множинності ("один=всі").

He bade them take shield then, go
so that warriors all stood on the bank.
63-64

if they all remembered those favors
that he for their profit had done.
196-197

All saw there,
his hearth-companions, that their lord lay.
203-204

they all wished, then, one of two things-
to leave life or loved one avenge.
207-208

to all of us need is
that each of us embolden the other
233-234

Отже, у давньоанглійських епічних текстах більше половини числових значень можуть бути співвіднесені з опозицією "один – багато", "один – всі", яка є числовим відповідником онтологічного протиставлення на вісі "центр – периферія", "свій – чужий", "корисний – шкідливий" і є засобом легітимації соціальної реальності військового суспільства, домінантами якого є, з одного боку, вірність та хоробрість, з іншого – великодушність і щедрість. Серед досліджених 82 контекстів вживання колірних термінів принаймні у 40 реалізованих аксіологічних та символічних компонентів значення, що дозволяє співвіднести КТ на позначення темних та тьмяних кольорів до засобів концептуалізації понять "безчестя, забуття", а КТ на позначення світлих та яскравих кольорів – понять "слава, благо".

1. Барышева Т. А. О некоторых особенностях картины мира древних англичан (на материале образной лексики англосаксонских произведений и их перевода на современных английский язык) / Т. А. Барышева // Язык. Этнос. Сознание. Материалы международной научной конференции. – 2003. – Т. 1. – С. 48–54. 2. Вальденфельс Б. Топография чужого: студії до феноменології чужого / Бернгард Вальденфельс; [пер. В. Кебуладзе]. – К.: ППС – 2002, 2004. – С. 1 – 70. 3. Жюссеран Ж. Ж. История английского народа в его литературе / Жан Жюль Жюссеран; [пер. с фр.]. – М.: Либроком, 2009. – 416 с. 4. Колесник О. С. Мовне відображення міфоконцептів у картинах світу англійців і українців / О. С. Колесник // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип. 23, ч. 2. – С. 6–11. 5. Кононова И. В. Репрезентация морально-этической конфетосферы как части общей системы ценностей англосаксонского этноса в дохристианской героической поэзии / И. В. Кононова // Вестник Чувашского университета. – 2003. – № 89. – С. 201–212. 6. Слухай А. С. Ахроматичність як ознака образної парадигми давньоанглійських епічних творів 10 – 11 ст. та поеми "Беовульф" // Лінгвістика XXI століття: нові дослі-

дження і перспективи – 2008. – С. 264–273. 7. Слухай А. С. Образ Світового Дерева у давньоанглійській епічній поезії: семантика та еволюція // Мовні і концептуальні картини світу – 2009. – Вип. 26(3). – С. 163–169. 8. Слухай А. С. Еволюція етнокультурних кодів цвета в англійському мові (на матеріалі поеми "Беовульф" і романа "Властелин Колец" Дж. Р. Р. Толкієна) / А. С. Слухай // Горизонти психолингвістики. – Тверь, 2009. – С. 256–261. 9. Тацит. Германия / Публий Корнелий Тацит; [пер. с лат. В. И. Модестова] // Древние германцы (сборник документов). – М.: Соцэкгиз, 1937. – С. 55–83. 10. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического / В. Н. Топоров. – М.: "Прогресс", 1995. – 624 с. 11. Alexander J. J. G. Some aesthetic principles in the use of colour in Anglo-Saxon art / J. J. G. Alexander // Anglo-Saxon England. – 1975. – Vol. 4. – P. 145–154. 12. Biggam C. P. The ambiguity of brightness (with special reference to Old English) and a new model for color description in semantics / Carole P. Biggam // Anthropology of color: interdisciplinary multilevel modelling. – 2007. – P. 171–187. 13. Elliott R. V. W. Byrthnoth and Hildebrand: a study in heroic technique / R. V. W. Elliott // Comparative Literature. – 1962 – Vol. 14, No. 1 – P. 53–70. – (Studies in Old English Literature in Honor of Arthur

G. Brodeur). 14. Frazer, J. G. The Golden Bough / J. G. Frazer. – London: Macmillan & Co Ltd., 1963. – 969 p. 15. Kaske R. E. Sapientia et Fortitudo as the controlling theme of Beowulf // R. E. Kaske // An Anthology of Beowulf Criticism [ed. Lewis E. Nicholson]. – 1976. – P. 269–311. 16. MacLaury R. E. From brightness to hue: an explanatory model of color-category evolution / R. E. MacLaury // Current Anthropology. – 1992. – Vol. 33, No. 2. – P. 137–186. 17. Magennis H. The images of community in Old English poetry / Hugh Magennis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – P. 1–20. 18. Mead, W. E. Color in Old English poetry / William E. Mead // PMLA. – 1899. – Vol. 14, No. 2. – P. 169–206. 19. Old English Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm. 20. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>. 21. Schücking L. L. The ideal of kingship in Beowulf / Levin L. Schücking // An Anthology of Beowulf Criticism [ed. Lewis E. Nicholson]. – Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1976. – P. 35–51.

Надійшла до редколегії 27.09.11

О. Лемішка, асист.

СИНТЕЗ ТИПІВ ДИСКУРСУ У ВИСВІТЛЕННЯ ПАНДЕМІЇ ГРИПУ 2009 В УКРАЇНІ АНГОЛОМОВНИМИ ЗМІ

В статті розглянуто лінгвістичні засоби формування суспільної думки, що використовуються англомовними медіа у висвітленні пандемії грипу в Україні 2009 року. Аналіз базується на теорії соціального відтворення реальності.

Ключові слова: дискурс, комунікація в сфері охорони здоров'я, теорія соціального відтворення реальності, маніпулятивні стратегії та тактики, мас-медіа.

В статье рассмотрены лингвистические средства формирования общественного мнения, использованные англоязычными медиа при освещении пандемии гриппа в Украине 2009 года. Анализ основывается на теории социального отображения реальности.

Ключевые слова: дискурс, коммуникация в сфере здравоохранения, теория социального отображения реальности, манипулятивные стратегии и тактики, масс-медиа.

In this article we examine the linguistic tools of social opinion shaping used by English speaking media when covering the flu pandemic in Ukraine in 2009. The approach is based on the social construction theory.

Key words: discourse, health communication, social construction theory, manipulation strategies and tactics, mass media.

Поява засобів масової інформації докорінно змінила сучасне суспільство: технології суттєво підвищили рівень інформованості, обізнаності середньостатистичної людини. Це зробило більш публічними діяльність таких інституцій: судів, освітніх закладів, адміністративних органів. Медичні заклади не стали винятком. Комерціалізація медицини, яка іде поруч з державним контролем, примушує медичні заклади та державні органи вести комунікацію зі суспільством. Таким чином, однією зі проєкцій медичного дискурсу є обговорення проблем медицини та охорони здоров'я у ЗМІ. Іншими словами, медичний дискурс, який як правило асоціювався зі спілкуванням лікарів та пацієнтів, зараз знаходить відображення і в засобах масової інформації.

Вражаючи обсяг аудиторії сучасних ЗМІ робить їх потужним інструментом впливу. Ідеї, що транслюються ТВ, радіо, передаються інтернетом, друкованими виданнями тощо, здатні докорінно змінити ставлення аудиторії до окремих осіб чи явищ. За допомогою низки прийомів владні сили через ЗМІ ефективно впроваджують в суспільство необхідні ідеології, цінності та уподобання. Вплив при цьому залежить від майстерного використання прийомів, тактик та стратегій. Оскільки сфера охорони здоров'я цікавить усіх без винятку, а також є комерціалізованою, то ЗМІ можуть використовуватися для формування суспільної думки за допомогою маніпулятивних прийомів.

Метою статті є дослідити висвітлення пандемії грипу в Україні англомовними ЗМІ та означити основні лінгвістичні засоби формування ними думки суспільства.

В основі прийомів формування повідомлення лежить *теорія соціального відтворення*. Соціологи Пітер Бергер та Томас Лакмен [5] визначили соціальне відтворення реальності як діалектику між соціальною реальністю та індивідуальним буттям – іншими словами, як символічний зв'язок між загальноприйнятим знанням та особистим розумінням. Посередником соціального від-

творення є *мовне вираження* людей та спільнот, окреслене та записане як історія. Філософські корені символічного зображення реальності чітко прослідковуються як в давніх, так і в сучасних комунікативних теоріях. Мету спілкування неоднозначно трактували ще за часів Платона, а отже існують два протилежні погляди: 1) спілкування віддзеркалює матеріальний світ та його істини; 2) мовлення *створює* світ та значення його складових [4, с. 185].

Такий поділ був актуальним до другої половини XIX століття. У 1967 році риторик Роберт Л. Скот висловив думку, що істина (truth) не є сталою, що це "сукупність загально прийнятих соціальних норм, досвіду чи віри (matters of faith), що служить орієнтиром у різних ситуаціях", котрі в свою чергу є "результатом процесу взаємодії у певний момент часу" [12]. Іншими словами істина є продуктом комунікації, а знання, навіть наше розуміння фізичних предметів, формується мовою та міжпредметним консенсусом [6]. Проте антитезою до даної позиції є група вчених на чолі з К. Рейлзбек [14], котра запропонувала розглядати матеріальну реальність, що існує окремо від мовлення, але що не має значення без символічного трактування.

У своєму огляді комунікативних теорій професор Роберт Крег [8] знову повертається до діалектики набування та передачі знання про дійсність (reality) і розрізняє два підходи до визначення комунікації: 1) трансмісійний (transmission) – комунікація як передача інформації у формі повідомлень від однієї свідомості до іншої та 2) конститутивний підхід (constitutive), згідно з яким комунікація постає як процес, що продукує та репродукує спільне значення (shared meaning) [14, с. 125], таким чином уможлиблюючи використання теорії соціального відтворення як "метамоделі", що пояснює механізм процесу комунікації [7].

До сьогодення теорія соціального відтворення застосовувалась лише у дослідженнях перебігу

та лікування окремих захворювань [10; 13]. У нашому дослідженні ми вийшли за рамки попередніх праць і прослідкували як теорія соціального відтворення використовується маніпуляторами для формування суспільної думки, що зумовлює **актуальність** та **новизну** нашого дослідження. (Слід зазначити, що сама теорія лише уможливорює факт маніпуляції, вона як передумова її успішності, закладена у особливостях сприйняття інформації людським розумом).

Дослідивши 13 англomовних статей (7 466 слів), ми виокремили низку тактик та стратегій, що використовувалися у висвітленні пандемії 2009 року.

Першою та однією з найефективніших у нашому списку є стратегія стереотипізації та міфотворення. Головними темами стали "Super strong flu is of the unknown origin", "Ukraine is a post-Soviet country unable to cope with the problem" та "Pandemics is a political weapon".

На сторінках dailymail.co.uk, наприклад, "*superflu that has killed 189 people*" постає як невідома смертельна загроза світові. Автор застосовує тактику використання чисел: "*A total of 189 people have died and more than one million have been infected in the country*" [22]. Прикметники *deadly*, *mystery* (*virus*), *super* (*flu*) позбавлені інституційності та апелюють одразу до підсвідомості адресата. Архетип невідомого та смерті є сильним активатором негативного ряду асоціацій.

Порівняння ситуації на Україні з перебігом подій у Іспанії у повоєнні роки виводить проблему на рівень всесвітнього масштабу: "*Some doctors have likened the symptoms to those seen in many of the victims of the Spanish flu which caused millions of deaths world-wide after the World War One*" [22]. Війна – символ смерті мільйонів, тож таке порівняння недоречне. Проте принцип збереження ресурсів читача свідчить про те, що на встановлення логічних зв'язків мозок витрачає доли секунди і картинка залишається у уяві без належного осмислення.

Міф про нездатність України боротись зі захворюванням будувався за допомогою тактики подрібнення цілісної картини та замовчування фактів: "*...the government had stockpiled Tamiflu (...) the drug was available only at the region's single infectious disease station – and only with proof that a patient had H1N1. Obtaining proof was a three-to-four-day process that required that samples be sent to Kiev*" [19] та тактики навішування ярликів (стратегія ухиляння від істини): "*the desperate poverty of Ukraine's health care...*"; "*... though health care is officially free, patients typically pay a stream of cash bribes for services...*"; "*some of their breathing equipment dates from Soviet times. ... Nurses and doctors were falling ill at an alarming rate, in part because of shortages of gloves and disinfectant*" [19].

Згадки про незадовільний рівень медицини підсилювались прикметником "радянський": "*the former Soviet Union appear particularly vulnerable to the deadly virus*"; "*Ukraine has one of the weakest health-care systems in Europe, being a Soviet relic that has barely changed despite 18 years of independence*"; "*Semyon Gluzman, a psychiatrist and Soviet-era dissident in Kiev, said...*" [20]; "*The western Lvov and Ivano-Frankovsk regions of the ex-Soviet nation...*" [21]; "*...the fragile health care systems of countries of the former Soviet Union*" [19].

Радянський Союз виступає свого роду сильним архетипом. З одного боку, контекстуальним синонімом прикметника радянський виступає слово застарілий, адже Союз розпався уже давно, все що від нього залишилось – старе та зношене. З іншого, на Заході радянське асоціюється з незрозумілим та страшним. Таким чином весь негатив, пов'язаний зі цими словами, переноситься на означуване ними поняття.

Наступною широко використовуваною при висвітленні пандемії 2009 року є стратегія імунізації, в межах якої найбільш частотною є тактика посилення на авторитеті. Коли факти звучать зі вуст відомих людей чи авторитетних джерел рівень довіри читача значно зростає. Дуже часто така тактика застосовується разом із тактикою вживання чисел. Число сприймається як факт і не піддається сумнівам: "*...an unknown virus ... infected another 37 thousand and killed 12 more people*"; "*According to the operative data of the Ministry of Health ... more than 191 thousand patients... . Of these, 83 thousand are children. Total number deaths recorded – 60, 123 people are dying*"; [20] "*He (Yushchenko) told journalists that 11 people had died of H1N1 ... contradicting a Health Ministry report of only one death*" [15]; "*...the spokesman said: 'We do not have a time scale for the results of the tests, although some preliminary results have been obtained ...'*" [19].

У першому реченні автор наводить статистику, але не вказує на те, яка територія (розмір, географічні кордони) бралась до уваги. Більше того, майже у всіх прикладах цифри різняться, але посилення на авторитетні джерела засвідчує достовірність, що і є сильним маніпулятивним прийомом.

У деяких джерелах поряд з апеляцією до авторитетів використовується стратегія викривлення інформації: "*President Yushchenko said: 'People are dying* (тактика спрощених понять, люди помирають постійно), (*... three causes of serious viral infections came together simultaneously in Ukraine: two seasonal flus and the Californian flu*" [19] (тактика фабрикації фактів, дані не підтверджені жодним офіційним джерелом).

Таким чином, з одного боку, містичність вірусу, а з другого жахливі факти смерті, що лунають з вуст лідерів країни, дозволяють досягти відмінного результату – переконати без достатньої кількості доказів. Разом у поєднанні з невербальними засобами комунікації (фото хворих у лікарнях) у адресата чітко формується картина пандемії найжахливішого грипу наших часів.

Слід зазначити, що авторитетом може виступати не лише конкретна особа чи установа. Так, "неофіційні джерела" в опозиції з офіційними постають як більш достовірні, адже всім відомо, що останні вдаються до цензури (тактика спрощених понять): "*According to unofficial information, the death rate in Ukraine from the alleged pneumonic plague is higher than officially announced*". Просто посилення на медичного працівника чи мирних жителів теж імунізує висловлювання: "*... said one of the doctors of private clinics in Odessa*", "*The figures are understated by tens of times, citizens inform*" [20].

Наступною часто використовуваною стратегією маніпулятивного впливу у висвітленні пандемії 2009 виявилась стратегія модифікації ілюквативної сили висловлювань.

Повідомлення на сайті Світової організації здоров'я (WHO) про те, що дослідження захворювань грипом в Україні повинні ще відбутись, останнє у серії новин про пандемію грипу: "*... Team members will now begin field investigations...* ; *Work will initially begin in Lviv region ...; The laboratory will conduct confirmatory tests and further characterize the virus*" [25]; "*Confirmatory tests will be performed at one of the WHO Collaborating Centres for Influenza*" [24].

Використання модального дієслова *will* для позначення майбутньої дії у даному прикладі означає спонтанність рішення та не вказує на конкретний час, оскільки воно позбавлене категоричності. Таким чином Світова організація здоров'я не несе відповідальності за невиконання плану. В останньому реченні пасив допомагає уникнути називання виконавця.

Стаття не дає жодних чітких позицій щодо вже зібраних даних: "*Laboratory testing in Ukraine has confirmed it can be assumed that most cases of influenza in Ukraine are caused by the H1N1 virus; ... acute respiratory illness/influenza-like illness; Many questions remain to be answered*" [21].

Пасивна форма дієслова *assume* у поєднанні із модальним дієсловом *can* знімає відповідальність з автора повідомлення за достовірність висунутої гіпотези, а пасив "*to be answered*" не накладає зобов'язань подальшого дослідження заявлених питань самою СОЗ (Світова організація охорони здоров'я, WHO). Розмитість характеристики захворювання досягнута словоскладанням *illness/influenza-like*, "щось на зразок", тобто нечіткість заявлених фактів запобігає звинуваченню у їх недостовірності.

Таким чином статті, присвячені пандемії 2009 року на сайті СОЗ, не дають жодних достовірних даних про наявність захворювання в Україні. Проте, сайт є джерелом із високим ступенем довіри і лише згадка на ньому про хворобу, навіть позбавлена будь-яких фактичних даних, є доказом її наявності.

Частотність вживання лексики притаманної виключно охороні здоров'я та політичній сфері (див. табл.1) свідчить про те, що здоров'я виступає темою для маніпулювання (до таблиці не включено іменник *flu*, оскільки він є темою статей і тому зустрічається однаково часто для обох тематик – політичної та медичної).

Наведені вище кількісні дані свідчать про зсув головної теми медіа повідомлень із сфери охорони здоров'я на політичну: "*He (Yushchenko) told journalists that 11 people had died of H1N1 ... contradicting a Health Ministry report of only one death*" [1]. Замість того, щоб просто вказати на розбіжність даних про смертність, автор вживає дієслово *contradict*. В уяві читача на підсвідомому рівні залишається інформація про протистояння президента з Міністерством освіти, а не про кількість жертв. Це зміщує акценти з медичного на політичний аспект проблеми. У статтях згадуються імена актуальних на той час лідерів країни: "*President Viktor Yushchenko, a bitter rival of Tymoshenko's; ... Tymoshenko, herself a front-runner*" [1]. Слід зауважити, що прикметники лише розпалюють діалектику передвиборчої кампанії.

Таблиця 1

Іменник	Частотність (раз на 7 466 слів)	Іменник	Частотність (раз на 7 466 слів)
doctor	33	politic (root)	10
disease	20	Russia	10
medicine	4	Yushchenko	14
pandemic	19	Tymoshenko	15
treatment	2	President	20
infection	7	Prime Minister	9
pneumonia	14	government	15
illness	20	election	9
Всього	119	Всього	102

Матеріал дослідження, отже, засвідчує злиття трьох типів дискурсу: медичного, політичного та медійного. Що стосується основних комунікативних тактик та стратегій висвітлення пандемії 2009 року, то представники медіа вдавалися до: 1) стратегія стереотипізації та міфотворення: тактики використання чисел, подрібнення цілісної картини та замовчування фактів, навішування ярликів; 2) стратегія імунізації: тактика посилання на авторитети; 3) стратегія викривлення інформації: тактика фабрикації фактів, спрощених понять, гіперболізації; 4) стратегія модифікації ілюквативної сили висловлювань.

1. Базылев В. Н. Языковые императивы "политической корректности" / В. Н. Базылев // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2007. – № 3(23). – С. 8–10. 2. Дмитрук О.В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000–2005): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" – К., 2006 – 19 с. 3. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 833 с. 4. Михаленко Ю. П. Политический идеал Платона в контексте реальной истории Ю. Михаленко. – М.: ИФ, 2003. – 205 с. 5. Berger P. L. The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge / P.L. Berger, T. Luckmann. – Garden City, NY: Doubleday, 1966 – 358 p. 6. Brummett B. On to rhetorical relativism / B. Brummet // Quarterly Journal of Speech. – Routledge, 1982. – № 68. – P. 425–430. 7. Craig, R. T. Communication theory as a field. Communication Theory, 1999. – № 9, 119–161 p. 8. Donnelly, W. Righting the medical record: Transforming chronicle into story / W. Donnelly // Journal of the American Medical Association, 1988. – № 260. – 823–825 p. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://jama.ama-assn.org/> 9. McWhinney, I. The need for a transformed clinical method / I. McWhinney // In M. Stewart & D. Roter (Eds.), Communicating with medical patients. – Newbury Park, CA: Sage, 1989. – P. 25–40. 10. Morris, D. B. Illness and culture in the postmodern age / D.B. Morris – Berkeley: University of California Press, 1998 – 416 p. 11. Railsback C. C. Beyond rhetorical relativism: A structural-material model of truth and objective reality / C.C. Railsback // Quarterly Journal of Speech, 1983. – №69 – P. 351–363. 12. Scott Robert Lee Jr. God is my Co-Pilot / Robert Lee Jr. Scott. – New York: Ballantine Books, 1987. – 315 p. 13. Sontag S. AIDS and its metaphors / S. Sontag. – New York: Farrar, Straus & Giroux, 1988 – 215 p. 14. Teresa L. Thompson Handbook of Health Communication / [Teresa L.

T., Alicia M. Dorsey, Katherine I. Miller, Roxanne Parrott]. – Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. – 753 p. **ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.** 15. Balmforth R. Ukraine shuts schools, halts campaigning over H1N1 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/idUSTRE59T2YA20091030?sp=true>, 16. Barry E. The New York Times // Fragile Care Worsened Swine Flu in Ukraine, 11.13.2008 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2009/11/14/world/europe/14flu.html?_r=3. 17. Philip P. Pan The Washington Post // In Ukraine, much panic and politicking over H1N1 virus, 11.21.2009. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/11/20/AR2009112004023.html> 18. The Bird Flu Pandemic // Mutant H1N1 Swine Flu Or Pneumonic Plague? Number Of People In Ukraine With Mystery Illness Almost Doubles In Two Days To Nearly Half A Million! [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://thebirdflupandemic.com/archives/mutant-h1n1-swine-flu-or-pneumonic-plague-number-of-people-in-ukraine-with-mystery-illness-almost-doubles-in-two-days-to-nearly-half-a-million> 19. The Daily Mail // British scientists testing Ukrainian 'super flu' that has killed 189 people [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1227984/British-scientists-testing-Ukrainian-super-flu-killed-189-people.html> 20. The Kavkaz Center / Yushchenko called on to help Ukraine: Unknown virus is killing people. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2009/11/01/11153.shtml> 21. The Recombinomics // Clusters of Hemorrhagic H1N1 Pneumonia in Ukraine, 11.04.2009. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.recombinomics.com/News/11040901/Ukraine_Hemor_Clusters.html 22. Ria Novosti // Ukraine flu pandemic hits 1 mln people, leaves 174 dead [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://en.rian.ru/exsoviet/20091110/156780248.html> 23. Ria Novosti // Ukraine's PM says no need for state of emergency over flu [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://en.rian.ru/exsoviet/20091107/156747483.html> 24. World Health Organization // Pandemic (H1N1) 2009, Ukraine [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.who.int/csr/don/2009_11_01/en/index.html 25. World Health Organization // Pandemic (H1N1) 2009, Ukraine – update 1 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.who.int/csr/don/2009_11_03/en/index.html 26. World Health Organization // Pandemic (H1N1) 2009, Ukraine – update 2 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.who.int/csr/don/2009_11_16/en/index.html 27. World Health Organization // WHO staff review pandemic prevention steps in Ukraine [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/communicable-diseases/influenza/pandemic-h1n1-2009/who-europe-news-and-updates/who-staff-review-pandemic-prevention-steps-in-ukraine>

Надійшла до редколегії 27.09.11

І. Тирон, асист.

ВЕБ-КОМЕНТАР ЯК ЖАНР СУЧАСНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено веб-інтегрованості медійного дискурсу, для якого характерне активне використання мережевих жанрів сучасними англomовними он-лайн ЗМІ. Визначено зміст та роль веб-коментарю в сучасному медійному комунікативному просторі. Проаналізовано структурно-композиційні особливості веб-коментарю.

Ключові слова: веб-інтегрованість, веб-коментар, медійний дискурс, мережеві жанри, нові медіа.

Статья посвящена веб-интегрированности медиа-дискурса, со свойственным ему разнообразием сетевых жанров. Определена роль веб-комментария в современном медиа-пространстве. Проанализированы структурно-композиционные особенности веб-комментария.

Ключевые слова: веб-интегрированность, веб-комментарий, медиа-дискурс, новые медиа, сетевые жанры.

The article examines the phenomenon of digital genres in the modern web-integrated media-discourse. Focus is made on the structural analysis of web comments.

Key words: digital genres, media-discourse, new media, web comment, web-integration.

Актуальність статті обумовлена стрімким розвитком інформаційних технологій та зростаючою роллю електронної комунікації, що спричинило оновлення традиційної системи жанрів медійного дискурсу. Об'єктом дослідження в даній статті є веб-коментар, що розглядається як мережевий жанр в англomовних он-лайн ЗМІ. Предметом дослідження стала структурно-композиційна організація веб-коментарю.

Сучасний англomовний медіа-світ характеризується активним включенням "нових" ("мережевих" або "он-лайн") медіа в комунікативний простір Homo Sapiens. Бум створення мережевих медіа в англomовному середовищі припадає на 90-ті роки, що супроводжувалося виникненням таких лексичних одиниць як 'on-line newspaper', 'web-newspaper', 'online-only paper', 'e-zine' ('electronic magazine'), 'web-zine' ('web-magazine'). Дослідження найпопулярніших сіткових англomовних газет, що проводилися американською компанією "The Bivings Report" у 2006 році, показало активну інтеграцію веб-ознак (*web-features*) до контенту он-лайн видань [12]. Такий стрімкий веб-інтегрований розвиток мережевих ЗМІ перетворює медійний дискурс на відкриту систему, у якій он-лайн користувач є повноправним учасником у створенні дискурсивної практики. "Дружелюбність" (*'user-friendliness'*) сучасних мережевих медіа до користувача змінює підхід до медіа-дискурсу в цілому, який визначається як "форма двосторонньої комунікації, де первинна інформація належить журналісту, але її розповсюдження, доповнення, обговорення та інтерпретація лежать в джерелі можливостей користувача інформації" [6, с. 2]. Включення "особистого" в контекст "соціального" відбувається в процесі медіа-комунікації, яка реалізовується за допомогою низки мережних жанрів (*'net genres'*, *'digital genres'*). В широкому значенні "мережевий жанр" трактується як "специфічний модус існування тексту, пов'язаного з електронними носіями" [4, с. 1], у більш вузькому – як "єдність форми й змісту, що володіє певними специфічними рисами комунікативного характеру й слугує для реалізації окремих інтенцій користувача [5, с. 119].

Використання терміну "жанр" для вивчення комунікативних процесів, що відбуваються в мережі Інтернет, на думку Є. Землянкової, пов'язаний з його комплексним характером, що відповідає за складність нового комунікативного Інтернет-простору. Крім того, дослідниця вказує, що в понятті "жанр" об'єднуються екстралінгвістичні та лінгвістичні фактори комунікації, що, одночасно, дозволяє виявляти повторювальні риси у всій багатоманітності текстів, що виникають в мережі Інтернет [3, с. 6]. До визначальних параметрів мережевих жанрів відносять тематичну ознаку, комунікативну ціль, сферу спілкування, образ автора-читача, режим синхронного/асинхронного часу, форма об'єктивації (близькість до писемного/усного типу текстів), діалог/полілог,

композиція, мовні особливості [1, с. 5]. Враховуючи вищезазначені ознаки за якими виокремлюються мережеві жанри, Н. Асмус виділяє такі жанри у веб-просторі: електронна пошта, чат, форум, електронна конференція, електронна дошка, домашня сторінка, різноманітні ігри та розважальні проекти. В свою чергу, О. Селютін, запропонував власну термінологію поділу жанрів в Інтернет-просторі на "канонічні" (жанри, які вже існували до Інтернет-комунікації) та "неканонічні" (жанри, які зародилися в рамках Інтернет-простору й не можуть існувати без нього). Серед "неканонічних" жанрів вчений виокремлює електронну пошту, ICQ, чат, форум, соціальну мережу й ігровий портал [5, с. 120].

Головним джерелом розвитку мережевих жанрів є постійне вдосконалення веб-технологій. Зокрема, Є. Горошко зазначає, що саме із появою технології під назвою Web 2.0. утворюються нові мережеві жанри, які дослідниця умовно називає жанри 2.0. [2, с. 12]. До жанрів 2.0. відносять блоги, wikies, службу миттєвих повідомлень та twitter. Варто зазначити, що неологізм Web 2.0 стрімко увійшов в лексичну систему англійської мови, отримавши статус мільйонного слова [13]. А суфікс 2.0, що вживається на позначення чогось прив'язаного до наступного покоління (*'attached to the next generation of everything'*), став активним деривативним компонентом нових лексичних одиниць, які утворилися в медійному дискурсі: Healthcare 2.0, Obama 2.0., Lindsey Lohan 2.0, PR 2.0, Classroom 2.0, Publishing 2.0, Medicine 2.0, Telco 2.0, Travel 2.0, Government 2.0, Library 2.0, Business 2.0, Social Work 2.0 [13].

Аналіз змістовного матеріалу топових англomовних он-лайн видань дозволяє виокремити поняття веб-коментарю (*Web Comment*), що являється інтерактивним комунікативним мережевим жанром, за допомогою якого відкривається унікальна можливість "відкритої комунікації" з он-лайн користувачами, перетворюючи сам процес спілкування на активну гру, видовище. В віртуальному середовищі веб-коментар став невід'ємною частиною блогів, форумів, сайтів, соціальних мереж (*LinkedIn, MySpace, Facebook*), що спричинило трактування веб-коментарю як субжанру окремого гіпержанру [14]. Низка досліджень в іноземній літературі в сфері лінгвістики та медіа-комунікації свідчить про зростання інтересу до цього явища [7; 8; 9; 10; 11]. М. Потхаст (*Martin Potthast*) визначає веб-коментарі в он-лайн виданнях як короткі текстові повідомлення, що залишають он-лайн-користувачі після статті чи блогу, утворюючи таким чином низку суспільних відгуків щодо певної проблеми, висвітленою статтею, тим самим спричиняючи дискусію серед інших відвідувачів [10, с. 725]. Сукупність таких текстових повідомлень утворюють так звані 'коментувальні дошки' (*'comment boards'*, *'comment boxes'*), суспільна доступність яких заохочує інтернет-користувачів до інтерактивного спіл-

кування. В процесі коментування утворився ряд нових термінів серед яких виокремлюються наступні: 'commenter', 'comment trail', 'comment crasher', 'comment collision', 'comment whore', 'comment virginity', 'comment bomb', 'comment friends', 'comment fight', 'comment hog', 'comment jump', 'comment reader', 'comment rollover', 'comment stalker', 'comment vomit', 'comment-Kazi', 'comment-killer' [18]. Крім того, лексична одиниця 'comment' слугує за основу виникнення низки акронімів, що активно використовуються в віртуальному просторі: OOTC (Obligatory On Topic Comment), RAEBNC (Read And Enjoy But No Comment), RFC (Request For Comments), YCT (Your Comment Too), IAWTC (I Agree With This Comment), IAWTCSM (I Agree With That Comment So Much), CMB (Comment Me Back), MMBOCMB (Massage Me Back Or Comment Me Back), AYC (Awaiting Your Comments), N/C (No Comment), PC4PC (Picture Comment For Picture Comment), WYLASOMWTC (Would You Like A Saucer Of Milk With That Comment) [16].

Дослідження структурно-композиційної організації веб-коментарів у різних англomовних он-лайн виданнях дозволяє виокремити дві частини: інтродуктивну та основну, матеріальним втіленням яких є гіпертекст. Інтродуктивний блок представлений гіперпосиланням під назвою '**Comments**', що супроводжується вказуванням кількості, залишених читачами коментарів біля певної статті та текстовими повідомленнями, що заохочують Інтернет-користувачів до коментування. Заохочення до коментування реалізовується за допомогою наказово-окличних речень: "Have your say. Comment on this story now!", "Have your say on this story. Create your own profile & get interactivity today!", "Be the 1st to comment on this story. Click the button below and share your views!", "Share this article!", "Post your comment", "Join the debate and have your say now!", "Type a new comment here", "Leave a comment", "Follow this conversation by subscribing to the comment feed to this post", "Please add a comment below, or send an e-mail to fedcoach@ourpublicservice.org". Наведені приклади показують, що заклики до коментування спрямовані на негайну комунікацію та оформляються експліцитно за допомогою просторових дейтиків here/below та темпоральних дейтиків today/now. Деякі он-лайн газети використовують власну назву видання для заохочення Інтернет-користувачів до коментування, наприклад: "Comment with a Telegraph account", "Have your say on the issues of the day with MY Sun", "The Economist welcomes your views". Внаслідок включення власної назви створюється позитивний образ он-лайн видання, готового до інтерактивної комунікації зі своїми он-лайн читачами.

Комунікативна поведінка он-лайн читачів у веб-коментарях обумовлена правилами коментування, що встановлені відповідним он-лайн виданням. Аналіз змісту правил коментування у досліджуваних англomовних газетах дозволяє виокремити загальні вимоги до мовного оформлення веб-коментарів: 1) конструктивність та стислість; 2) додержання тематики, що обговорюється; 3) неприйнятність веб-коментарів з агресивним, вульгарним, расистським змістом; 4) неприйнятність веб-коментарів, що містять рекламу та спам. Водночас мовне оформлення цих правил дозволяє встановити стиль ставлення он-лайн видання до своїх читачів. Так, наприклад, в он-лайн газеті "New York Times" зафіксовані такі вимоги до учасників коментування: "The Times invites acknowledgeable outside contributors to discuss news, events and other timely issues. We welcome feedback from readers, so please comment and e-mail us your suggestions and ideas. Readers' comments are moderated Monday through Friday" [17]. Загальне мовне оформлення правил коментування налаштовує он-лайн мовця на дружнелюбне (user-friendly) спілкування. Дієслова 'invite', 'welcome' створюють атмосферу відкритості та невимушеності коментування. На позначення своїх читачів використовується іменник 'contributors', що говорить про повагу он-лайн видання до думок своїх читачів та про рівність, повноправність участі он-лайн мовців в обговоренні подій медіа-світу. Позитивна конотація прикметника 'acknowledgeable' створює конкретний образ он-лайн-комуніканта, який заохочується даним виданням. Використання лексичної одиниці 'please' сприяє ввічливому заклику читачів поділитися своїми думками з приводу певної події. І лише останнє розповідне речення інформує он-лайн комунікантів про існування системи модерації, що, в свою чергу, є застережним знаком щодо змістовного оформлення даних текстових повідомлень. Задля уникнення девіантної комунікативної поведінки, що так характерна мережевим жанрам, деякі он-лайн видання є більш вимогливішими та більш категоричнішими до своїх он-лайн читачів.

Ознайомлення з вимогами щодо комунікативної поведінки он-лайн мовців та мовного оформлення своїх думок дає змогу перейти до основної частини, що представлена сукупністю веб-коментарів. Структурна композиція веб-коментарів згідно досліджуваного матеріалу обумовлена вимогами он-лайн видавництва до авторизації користувача. Аналіз матеріалу показав, що для всіх текстових повідомлень, оформлених як коментарі учасників он-лайн спілкування, характерні такі складові: 1) ім'я або нікнейм користувача; 2) дата та час коментування; 3) текстова частина, наприклад:

16.06.10, 9:30 am Theoldman says:	Any Republicans worth a grain of salt would have had a jobs bill passed THEY PROMISED IN 2010.
Recommend Reply Report	

Крім того, як видно з прикладу, іншим комунікантам надається можливість миттєво реагувати на зміст коментарю, що досягається за допомогою гіперпосилань під текстовою частиною. Інтерактивний обмін думками з приводу певної теми між комунікантами можливий за рахунок: 1) оцінювання змісту веб-коментарю, натиснувши гіперпосилання '**recommend**'; 2) відповіді авторові веб-коментарю, сукупність яких утворює '**comment tracking**', використавши гіперпосилання '**reply**'; 3) можливості поскаржитися на автора коментарю, в разі недотримання ним правил коментування, що встановлені виданням (гіперпосилання '**report**').

Дата та число у веб-коментарях виконують дейктичну функцію та встановлюють вектор руху усього корпусу веб-коментарів до певної події, що висвітлена статтею, у зворотному напрямку – від найпершого до останнього залишеного повідомлення.

Нікнейм або мережеве ім'я, що є невід'ємною структурною частиною веб-коментарю, слугує маркером ідентифікації мовця з анонімної маси інших комунікантів. Дослідження "мовленнєвих масок" он-лайн мовців у веб-коментарях дозволяє виявити додаткову інформацію про комуніканта. Наприклад, топонімічний компонент у складі сільового імені (NYCheesecake, BraverLasVegas,

ChelseaBoy_in Thailand, LondonPhil, RichNotts) вказує на місце проживання он-лайн мовця або його якість інше відношення до географічного пункту. Водночас, структурний компонент нікнейму, представлений числівником (**Asdf40, Kiwi17, Rozywozy26, Foxy22, Scouse18, Mattant1979**) слугує засобом повідомлення віку або дати народження он-лайн мовця.

Подальший аналіз структурно-композиційних особливостей веб-коментарів показав, що окрім дати, мережевого ім'я комуніканта та текстової частини у 70 % досліджуваного матеріалу міститься ще й візуальна частина, що свідчить про полікодовий характер більшості веб-коментарів, наприклад:

18 hours ago JW Blanchard replied: I wonderd if anyone else remembered this. I was very young in the early 80's but clearly remember my mom getting hassled for waiting the paper bags. Now isn't better to 1st.) bring your own; 2nd) use paper bags; 3d) at last resort use the plastic?
Recommended

Візуальний компонент, що втілюється за допомогою "картинки користувача" (*"user picture"*) або "аватара", "аватарки" (*"avatar"*), є графічним представленням користувача, що підтверджує думку багатьох дослідників про естетизацію сучасного комунікативного простору. Аналіз матеріалу показав, що часто між візуальним компонентом та мережним іменем учасника коменту-

вання виникають інтегративні відношення, тобто такі відношення, коли неможливо відокремити вербальну та візуальну складову один від одного. При цьому взаємозв'язок між мережним іменем та аватаром базується на прямих та символічних відносинах. Прикладом символічного взаємодоповнення та взаємопроникнення псевдоніма та аватарки є наступний:

18.10.10, 3:01pm.
Just out of the interesting: can someone let me know what it feels to perfect?
No one expects perfection; just a little normality would suffice.
Posted by: TheWiseOne

Як видно із прикладу, мовне представлення нікнейму он-лайн комуніканта спрямовано на ілюстрацію розумових здібностей саме цього он-лайн мовця, що досягається прикметником *wise* в поєднанні з означенням артиклем *the*. Значення такого сітьового імені органічно доповнюється аватаркою із зображенням сови – символу мудрості.

Прикладами прямих інтегративних відношень між нікнеймом та аватаркою є представлення інформації із реального життя: власної фотографії он-лайн користувача та його іменем, прізвищем чи іншим параметром, наприклад:

Simon42
18 October 2010, 10:17AM
I know whom I trust...
Recommend

У даному веб-коментарі аватарка представлена фотографією он-лайн мовця, що перебуває у тісному зв'язку з ніком, вираженого ім'ям *Simon*, та, зазначеної кількістю років (42). Дослідження показало, що подія, яка стала центром обговорення, також впливає на вибір номінативних одиниць ідентифікації мовця та на вибір аватарки. Так, наприклад, у статтях прерогативою яких є акцент на економічні новини, вибір сітьових імен пов'язаний з семантичним полем "економіка" (*Finanzkrize, Risk Manager, Economical Etiology, BudgetMinder,*

Moneylover та ін.); у статтях на релігійну тематику – з семантичним полем "релігія" (*Pastor123, Archbishop, Believe_in_Piece* та ін.). В свою чергу, на вибір аватарки у веб-коментарі може вплинути певна подія, представлена в он-лайн статті. Так, наприклад, незліченну низку читачьких коментарів спричинила смерть легендарного американського співака Майкла Джексона. Така подія вплинула на вибір аватарки он-лайн мовців, яка у більшості була представлена малюнком "палаючої свічки" – символом вічності.

Mary Yates
26.06.09, 10am

I light a candle in your memory. I cry for you. You are my miracle. My heart is broken. I pray for you + your children everyday. Your spirit has touched mine. You will always be the biggest brightest star in the world...There will never be another you, Michael Jackson. I will always believe in you. You will forever be in my heart and prayers. God bless you....I wish you were here forever.

Таким чином, он-лайн мовці віддають шану та показують свою вічну любов до творчості співака. Водночас, як показав аналіз матеріалу, візуальна частина по відношенню до псевдоніму он-лайн мовця може бути фа-

культативною, тобто такою, що слугує декоративним значком усього мовленнєвого повідомлення.

Отже, веб-коментар у досліджуваних англомовних он-лайн газетах стає важливим елементом сучасної системи віртуальної комунікації, виступає в ролі комуні-

кативної ланки між авторами он-лайн публікацій та Інтернет-читачами, стираючи при цьому чітку відмінність між адресатом та адресантом інформації, між об'єктом та суб'єктом інформаційного впливу. Характерною рисою текстової частини веб-коментарів є суб'єктивна думка читача, що часто виражається в експресивно-емоційній формі.

1. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Теория языка" / Н.Г. Асмус. – Челябинск, 2005. – 24 с. 2. Горшко Е.Н. "Чирикающий" жанр 2.0. Твиттер или что нового появилось в виртуальном жанроведении [Электронный ресурс] / Е.Н. Горшко // Вестник Тверского государственного университета. – 2011. – №3. – С. 11 – 21. – Режим доступа к журн.: <http://www.textology.ru/article.aspx?aid=225>. 3. Землякова Е.А. Лингвистические характеристики жанра англоязычного корпоративного блога: автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е.А. Землякова. – Харьков: ФОП Сверделов, 2010. – 21 с. 4. Капанадзе Л.А. Структура и тенденции развития электронных жанров [Электронный ресурс] / Л.А. Капанадзе // Русский язык. – 2002. – №21. – Режим доступа к журн.: <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200202204>. 5. Селютин Ал. А. Актуальность использования термин "канон" для исследования жанрового своеобразия Интернет-коммуникации / Ал. А. Селютин // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – №11(192). – С. 119–123. 6. Телегина Ж. Феноменологическое пространство медиадискурса [Электронный ресурс] / Ж. Телегина // Проза.ру – 2010. – Режим доступа: <http://proza.mls.ru/2010/02/20/227>. 7. Lu Y. Rated Aspect

Summarization of Short Comments / Y. Lu, C. Zhai. – In Proc. WWW, 2009. – 291. 8. Mishne G. Leave a reply: An Analysis of Weblog Comments [Электронный ресурс] / G. Mishne, N. Glance. – Edinburgh, UK. – 2006. – Режим доступа: <http://ilps.science.uva.nl/biblio/leave-reply-analysis-weblog-comments>. 9. Neunerdt M. Ontology-based corpus generation for web comment analysis [Электронный ресурс] / M. Neunerdt, R. Mathar, B. Trevisan, E. Jacobs. / Ontology-based corpus generation for web comment analysis. In: Proceedings of the HT 2011, 6–8. Juni, University of Technology, Eindhoven (NL). – 2011. – Режим доступа: <http://www.ti.rwth-aachen.de/publications/filter?author=Rudolf%20Mathar>. 10. Potthast M. Measuring the descriptiveness of Web Comments [Электронный ресурс] / Martin Potthast // In SIGIR '09: Proceedings of the 32nd international ACM SIGIR conference on Reasearch and development in information retrieval. – 2009. – 724 – 726. – Режим доступа: <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1571941.1572097>. 11. Yee W.G. Are web user comments useful for search? [Электронный ресурс] / W.G. Yee, A. Yates. – 2009. – Режим доступа: <http://lidsir09.isti.enr.it>. 12. The Bivings Report. com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bivingsreport.com/2006/newspapers-in-the-uk>. 13. The Global Language Monitor [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.languagemonitor.com/>. 14. Жанроведение – Scholar.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iawia.net.ru>. 15. Oxford Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://oxforddictionaries.com/definition/comment#m_en_gb0165780.013. 16. NetLingvo: the Internet Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.netlingo.com/search.php>. 17. The New York Times. com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/>. 18. Urban Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.urbandictionary.com/>

Надійшла до редколегії 27.09.11

М. Бондаренко, асп.

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ ЄДИНОЇ НІМЕЧЧИНИ У СУЧАСНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

Стаття розглядає проблему ідентичності єдиної Німеччини у сучасних рекламних текстах за тактиками та стратегіями, ключовими словами та топографічними індикаторами.

Ключові слова: ідентичність, цільова культура, сучасна культура, східно- та західнонімецька рекламна комунікація.

Статья рассматривает проблему идентичности единой Германии в современных рекламных текстах на примере стратегий и тактик, ключевых слов и топографических индикаторов.

Ключевые слова: идентичность, целевая культура, современная культура, восточно-немецкая и западно-немецкая рекламная коммуникация.

The article tackles the problem of identification of unified Germany in contemporary advertising texts judging by tactics and strategies, key words as well as topographic indicators.

Key words: identification, goal culture, contemporary culture, Eastern and Western German advertising communication.

Через розпад Німеччини після Другої світової війни на дві окремі держави з різними політичними та соціальними системами, навіть після возз'єднання країни все ще відчуються відмінності в культурних уявленнях та в асоціативному мисленні. Згідно з теорією А.Томаса, залежно від походження та рівня соціалізації німців, вони послуговуються різними системами орієнтації та системами цінностей, які особливо позначаються на міжкультурному спілкуванні.

На думку Вагнера, усвідомлення цих відмінностей у системах орієнтації, насамперед їх офіційне визнання, є доволі болючим, але необхідним процесом [9: 134]. Після падіння Берлінської стіни німці із Заходу та Сходу не усвідомлювали існування різних систем культурних цінностей.

Культурні відмінності Гюшель позначає поняттями "цільова культура" на Сході та "сучасна культура" на Заході Німеччини [2: 52]. У даному дослідженні ми аналізуємо рекламну комунікацію через призму цих двох культур з метою визначення відмінностей актуальних рекламних стратегій та розв'язання питання ідентичності Німеччини як єдиної країни.

При детальнішому розгляді ситуації у НДР можна виявити тенденцію до досягання певної цілі. Звідси, власне, і поняття "цільової культури". Загалом уся ідеологія пануючої на той час партії базувалася на єдиній цілі – досягнення комунізму. Це мало відбиток на суспільстві тодішньої НДР: створення цільової системи орієнтації: ставлення певних цілей та їх досягнення, виконання та перевиконання плану і т.д.

Ідея "антифашистської Німеччини", що одночасно висувала антибуржуазні та сором'язливі рамки цінностей,

відображалася і на палітрі продукції та їх рекламі. На той період НДР взагалі відмовилася від реклами, адже за відсутності конкуренції товарів потреба у рекламі зникла. Натомість дизайн та упаковка товарів носили практичний характер. І це позиціонувалося навіть на текстах упаковок: "*Praktisch denken – Plaste schenken*" (реклама пластмасових товарів), "*bequem – trotzdem modisch*" (реклама взуття). Ще й до сьогодні марка німецького шоколаду **Ritter Sport** послуговується слоганом "*Praktisch. Quadratisch. Gut.*" [6], який став відомий не тільки по всій території Німеччини, а й поза її межами.

Певна *невинність* та *наївність*, що була притаманна східнонімецькому суспільству, ще й досі вбачається у рекламуванні продукції: "*Hier beim Spreewaldhof lieben wir das Leben wie es ist: lecker!*"; "*Mit einem frischen Sträußchen gewinnt man treue Freunde.*" [8].

Ці властивості презентації східнонімецьких продуктів на ринку збуту з одного боку абсолютно відвертають від себе увагу після возз'єднання Німеччини, оскільки "пуританська суворість" однозначно поступалася західному блиску. Однак ці властивості спричинили усвідомлення власних культурних цінностей та ідентичності. З'являється тенденція виокремитися серед усіх і **ідентичність нових земель** є регіонально обумовленою: "*In erster Linie bin ich Thüringer, in zweiter Deutsche*" [4: 164]. Тому і сьогодні східнонімецька продукція слугує індикатором східної ментальності, а регіональні продукти є матеріальним втіленням регіональної ментальності. Ця характерна риса "цільової культури" НДР залишилася і сьогодні, адже надлишок занадто яскравих товарів привертає увагу до простих речей.

Що стосується реклами товарів з колишньої Східної Німеччини, то, як зазначає Геннеке [5: 275–278], після сором'язливих спроб рекламної комунікації на початку 90х рр. з 1993 року розпочався ренесанс східної продукції – а з ним і заснування ефективних свідомих рекламних кампаній, притаманних Східній Німеччині. Після дослідження певних східнонімецьких рекламних кампаній Геннеке стверджує, що реклама суттєво відрізняється від західнонімецької. Розглянемо це на прикладі Halberstädter: "Der Tradition seit 1883 verpflichtet"; "Das Halberstädter Wertversprechen – nicht nur für Männer"; "Halberstädter bietet ein ehrliches, kräftiges Produkt mit einzigartigem Geschmack in bester Qualität. Männlich kräftiger Genuss wie er sein sollte"; "Unsere Produkte sind seit Jahren mehrfach ausgezeichnet und werden ausschließlich aus hochwertigen Rohstoffen und besten Zutaten hergestellt. Überzeugen Sie sich von unseren ehrlichen Produkten und den Qualitäten eines Familienunternehmens bei einer Betriebsbesichtigung." [3]. Слід звернути увагу на ключові слова рекламного тексту: вони і зараз створюють типовий образ так званої "цільової культури НДР":

якість (*Qualität, Wertversprechen, hochwertig*),
традиція (*Tradition, seit 1883, seit Jahren*),
чесність (*ehrliches Produkt*).

Продукт замальовується таким, яким він є, без зайвих фантазій: "wie er sein sollte" (яким він має бути). Рекламне повідомлення побудовано просто і зрозуміло: на Інтернет-сторінці поряд із рекламним текстом – безпосереднє зображення продукту та фотографії чоловіків, які насолоджуються смаком ковбасок.

У тодішній ФРН "економічне диво" завдячує американському суспільству: фашистське минуле не піддається тяжкому та довготривалому переосмисленню. За рахунок уникання занурення у проблематичне минуле вдається зробити крок у сьогодення та створити "сучасну культуру" [4: 52]. Цій культурі притаманні такі риси: розуміння культури як власне механізму самореалізації, а також вивіщення *індивідуума* на вищий щабель, як носія відповідальності за наслідки усіх прийнятих ним рішень. Відбувається інтеграційний процес Західної Німеччини у західне суспільство: усвідомлення та запозичення американських та інших західноєвропейських культурно-суспільних норм. За рахунок цього у ФРН інтенсивно активізується міжнародна та міжкультурна комунікація. Концепт "нація" стає все більш неактуальним – на відміну від існування теорії "двох німецьких націй" в НДР.

Розглянуті вище особливості "сучасної культури" ФРН безпосередньо впливають на рекламну комунікацію західнонімецької продукції, яка є автономною, індивідуальною, етично спрямованою та імпульсивною, що впадає в око при порівнянні з рекламними кампаніями східних брендів.

У нашому дослідженні ми провели аналіз актуальних рекламних повідомлень Східної та Західної Німеччини з метою встановлення існуючих відмінностей на вербальному та невербальному рівнях. Це виявляється насамперед у структурних особливостях і особливо у семантичному аспекті західнонімецьких рекламних стратегій.

У східнонімецькій рекламі наявні особливі цінності, світосприйняття та установки східних німців і свідомо підсилюється ідентичність та відчуття єдності цієї частини Німеччини.

Однак на деяких сайтах німецької продукції були також знайдені і вказівки на країну безпосередньо: "Heben Sie das Glas auf 500 Jahre Korn-Brenntradition in Deutschland! Und natürlich hat diese Tradition ihren Ursprung in Nordhausen." (*Echter Nordhäuser*) [1]. Як

бачимо, рекламодавці не забули нагадати споживачам про походження товару. Іншим яскравим прикладом є відома німецька марка *Rotkäppchen-Sekt*. Незважаючи на східнонімецьке походження, рекламодавці ідентифікують продукт як німецький: "Reisen Sie in die Vergangenheit: zurück in das Jahr 1856. Das Jahr, in dem unsere Geschichte beginnt und der Grundstein gelegt wird für Deutschlands beliebtesten Sekt." [7].

Це насамперед обумовлюється вдалими рекламними кампаніями та успіш продукції на ринку збуту по всій території Німеччини, а також за її межами.

Аргументаційні стратегії у рекламі наголошують у першу чергу на таких компонентах, які знаходять відображення у рекламних повідомленнях як на вербальному, так і на невербальному рівнях:

якість ("Schon von außen kann man die besondere Qualität dieser Schokolade erkennen"; "Über guten Geschmack lässt sich nicht streiten, vor allem nicht wenn es um Qualitätsschokolade von RITTER SPORT geht." (Ritter Sport) [119]);

традиції (пов'язаних насамперед історичною пам'яттю та ностальгічними мотивами) "Haben Sie es schon gehört? Seit über 500 Jahren wird in Nordhausen Korn gebrannt! Grund genug, die Korngläser zu füllen und kräftig anzustoßen – am besten bei einer Führung durch die Echter Nordhäuser Traditionsbrennerei, einem denkmalgeschützten Museum in Nordhausen!" [121].

Також слід зазначити наявність таких цінностей, як робота і досягнення (що реалізуються за допомогою згаданих вище параметрів: якість, гордість, традиція); егалітарне ставлення до статі, відчуття солідарності, усвідомлення "МИ".

Можна зробити висновок, що урівноваження двох культур – східно- та західнонімецької потребує ще тривалого часу. Однак, на нашу думку, відмінності між західно- та східнонімецькою рекламою буде існувати і надалі. Незважаючи на те, що товари, які мають східнонімецьке походження, знаходять свого споживача по всій території Німеччини, реклама деяких товарів все ще довгий час буде апелювати саме до східної Німеччини як до цільової групи, що обумовлюватиме концепт власне східнонімецької рекламної комунікації для деяких продуктів.

Слід зазначити, що саме регіональна реклама сприяє культурному розвитку у Німеччині, наголошуючи на власній якості, особливостях та ідентичності своїх споживачів і сприймається як альтернатива іншим можливостям. Завдяки цьому культурне різноманіття не неситиме негативної конотації, а навпаки у позитивному сенсі сприятиме нівелюванню конкуренції східної та західної продукції.

1. Echter Nordhäuser: <http://www.echternordhaeuser.de/traditionsbrennerei/index.asp>;
2. Göschel, Albrecht, Zielkultur oder Gegenwartskultur. Ost-westliche Provokationen im vereinten Deutschland. // Was bleibt – das wird. Der kulturelle Umbruch in den neuen Bundesländern. – Bonn, 1994. – S. 51–56.;
3. Halberstädter: <http://www.halberstaedter.de/>;
4. Haller, Michael, Die neugefundene Identität liegt im Regionalen // W&V PLUS 15/96: (Special neue Bundesländer): Der Ossi, wie er lebt und lebt. – 1996. ;
5. Hennecke, Angelika, Im Osten nichts Neues? Eine pragmalinguistisch-semiotische Analyse ausgewählter Werbeanzeigen für Ostprodukte im Zeitraum 1993 bis 1998. – Frankfurt am Main, 1999;
6. Ritter Sport: http://www.ritter-sport.de/de_DE/company/history/;
7. 122. Rotkäppchen: <http://www.rotkaepchen.de/ueberk/>;
8. Spreewaldhof: <http://www.spreewaldhof.net/inhalt.php?navn=home&PHPSESSID=u6te9rugdntkab40bk5j0nrt7> ;
9. Wagner, Wolf, Kulturschock Deutschland. – Hamburg, 1996.

Надійшла до редколегії 27.09.11

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

А. Дворніков, асп.

ПЕРЕКЛАДИ МИКОЛИ ЛУКАША У СВІТЛІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена вивченню творчості Миколи Лукаша у світлі досліджень постколоніального напрямку у перекладознавстві. Висвітлюються основні принципи напрямку, розкривається поняття "третього простору", проводиться аналіз перекладу балади Ф.Шіллера з позицій постколоніалізму та концепції "третього простору".

Ключові слова: художній переклад, постколоніалізм, "третій простір".

Статья посвящена изучению творчества Николая Лукаша в свете исследований постколониального направления в переводоведении. Освещаются основные принципы направления, раскрывается понятие "третьего пространства", проводится анализ перевода баллады Ф.Шиллера с позиций постколониализма и концепции "третьего пространства".

Ключевые слова: художественный перевод, постколониализм, "третье пространство".

The article is dedicated to the research of works by Mykola Lukash in the light of postcolonial studies in the translation theory. Basic guidelines of the field are highlighted, the "third space" concept is dwelled upon and a translation of a ballad by F.Schiller is analysed from the standpoint of postcolonial studies and the "third space" concept.

Key words: literary translation, postcolonial studies, "third space".

Терміни "постколоніалізм" та "постколоніальні дослідження" у перекладознавстві вперше були використані в межах новітньої концепції постколоніалізму, що виникла на базі дескриптивної школи і стала логічним продовженням принципів орієнтованості на цільову культуру. Саме поняття постколоніалізму є багатозначним: з одного боку, воно маркує дискурс опозиції по відношенню до культури-колонізатора; з іншого боку, стосується періоду незалежності колишніх колоній та зміни перекладацьких і літературних принципів, пов'язаних зі зміною політичної ситуації. Поштовх до виникнення напряму постколоніалізму надали насамперед перекладачі так званих культур "третього світу", які намагалися шляхом нових методів перекладу чинити опір усталеним перекладацьким традиціям і канонам культури-колонізатора.

Основним принципом постколоніального перекладу є реалізація культурної гетерогенності й формування національної культурної ідентичності через перекладні твори. На думку німецького літературознавця Д. Бахманн-Медік, постколоніальний переклад позначає по суті "децентралізацію і локалізацію змішаних культур, тобто міжкультурну активність, яка відбувається всупереч традиційним кордонам і перекладацьким принципам домінуючих <...> літератур" [7, с. 28].

До кола завдань постколоніальних досліджень належить, по-перше, вивчення закономірностей і методів перекладу в цільовій літературній полісистемі, обумовлених колоніальною ситуацією. По-друге, в полі зору постколоніалізму знаходяться ті перекладацькі методи й ознаки перекладних текстів, які зберігаються після перемоги колонізованого суспільства над культурою-колонізатором. Таким чином, напрям постколоніалізму по-новому розглядає принципи історичності та контекстності в художньому перекладі, започатковані представниками дескриптивної школи *Translation Studies*.

З огляду на історію української літературної полісистеми вивчення творчого методу М.Лукаша вбачається цікавим саме в контексті постколоніальних досліджень. Так, до моменту здобуття незалежності полісистеми української літератури, культури й історії знаходились у колонізованому стані. Ми згодні з оцінкою відомого філолога й культуролога Марини Новикової, яка називає добу СРСР періодом "сплющеного розвитку" українського художнього слова (і ширше – свідомості) [4, с. 44]. В умовах панування культури-колонізатора будь-який переклад відзначається коливанням між двома бінарними опозиціями: "я" – "інший", "домінуюча культура" – "національна культура", "наси́льство" – "свобода", "академічні жанрові канони" – "національні жанрові особливо-

сті", "загальнови́знані традиції перекладу (в душі культури-колонізатора)" – "національні перекладацькі традиції".

Л.Коломієць справедливо вказує на той факт, що художній переклад в колонізованому суспільстві перебуває у "складному силовому полі, структурованому владою, насильством і суб'єктивацією" [3, с. 23]. Ідеологія культури-колонізатора постійно продукує міфи, що детермінують всі сфери суспільного життя, в тому числі і галузь перекладу. Так, міф про нерозвиненість колонізованих народів і необхідність наслідувати зразки культури-колонізатора безпосередньо пов'язується з принципами вірності, точності, прозорості, однозначності, еквівалентності та адекватної репрезентації оригіналу в перекладі. Згаданий міф приховує ідеологічну настанову про оригінал як джерело абсолютного знання і влади, оскільки вихідний текст написано мовою домінантної культури-колонізатора [3, с. 24].

Тому не випадково представники постколоніального напрямку в перекладознавстві, зокрема, Г.Баба, Т.Ніраньяна, заперечують переклад як звичайну репрезентацію оригіналу, оскільки такий метод сприяє створенню тоталітаристського міфа навколо поняття перекладу [8; 9]. Тут мається на увазі визначення перекладу як тоталітарного явища, запропоноване П.Торопом, що включає в себе процес так званого переідеологізуючого переписування перекладу в залежності від політичної влади в суспільстві [6, с. 68].

Акт переписування перекладу в постколоніальних дослідженнях, згідно з міркуваннями Т.Ніраньяни, пов'язаний із тенденцією в постколоніальному суспільстві до повторного перекладу знакових творів всесвітньої літератури, а в широкому сенсі – із прагненням колонізованого народу переписати заново свою історію [9, с. 24].

Окрім того, автор наголошує на таких універсальних ознаках перекладу в колонізованому суспільстві, як прихована суперечливість, неоднорідність і відхід від перекладацьких традицій культури-колонізатора.

Всі перелічені особливості колоніального і постколоніального дискурсу виразно простежуються в історії українського художнього перекладу, й зокрема, у творчості М.Лукаша. Так, сама перекладацька настанова і переклади Майстра втілюють принципи постколоніалізму, тобто – звернення до витоків національної культури, орієнтація на читачів культури-рецептора, недотримання вимог до формальної еквівалентності "класичного" напрямку вітчизняної школи художнього перекладу, заперечення офіційного стилю уніфікованого перекладу.

За визначенням Л.Коломієць, до згаданого уніфікованого стилю належать такі риси: логічна і синтаксична впорядкованість; семантична прозорість змісту, тобто уникан-

ня двозначності; суворо обмежений словниковий склад, де переважає інтернаціональна і запозичена лексика по відношенню до суто національної лексики з регіональним, хронологічним, соціальним стилістичним забарвленням [3, с. 25]. Інакше кажучи, культура-колонізатор таким чином намагалась нівелювати культурні розбіжності й тримати під контролем не тільки вибір текстів для перекладу, а й самі продукти перекладацької діяльності, в тому числі стратегії, методи й прийоми перекладачів.

Отже, в центрі уваги представників постколоніального напрямку опиняється перекладач, який шляхом застосування певних стратегій перекладу прагне акцентувати культурну ідентичність своєї нації, тобто зафіксувати реальну історію і культуру власного народу в "тілі й факті літератури" [3, с. 45]. Вираження культурної диференціації через переклад є основою новітньої концепції "третього простору", запропонованої відомим теоретиком постколоніалізму Г.Баба.

До ключових понять згаданої концепції належить, зокрема, "гібридність" (hybridity – термін Г.Баба), що позначає особливу стратегію перекладу, яка дозволяє втілити у перекладному тексті дивергентні риси цільової культури [8, с. 36].

Такими стратегіями, згідно з принципами представників постколоніального перекладу, можуть бути метатекстові глоси, тобто вставлені пояснення перекладача, примітки, виноски цільовою мовою, переднє слово і післямова, багатомовність перекладного тексту. За словами Л.Венути, у такий спосіб перекладач виявляє себе в цільовому тексті й втілює стратегію опору

(resistance strategy) культурі-колонізатору [11, с. 24]. На нашу думку, до стратегій постколоніального перекладу належать також прийоми лексичної, морфологічної та синтаксичної апроксимації до цільової мови і культури, у випадку відсутності відповідних мовних одиниць у вихідному тексті.

Так, якщо перекладач змінює нейтральну лексичну одиницю оригіналу на стилістично забарвлену ЛО в перекладі (прийом експресивізації); замінює синтаксичну текстову оригінального жанру на іншу модель, типову для літературних жанрів цільової мови; змінює тип римування і строфіку у перекладі поезії; застосовує у перекладі тематичні зсуви або міфологічні символи, притаманні цільовій культурі, слід говорити про певні стратегії опору в дусі постколоніалізму. Згадані прийоми дозволяють, з одного боку, "виявити" перекладача, з іншого боку, свідчать про наявність "третього простору" в перекладі, оскільки новостворений текст не є ані точною репрезентацією оригіналу, ані оригінальним твором національної літератури.

В контексті постколоніалізму Миколу Лукаша можна вважати "культурним героєм" свого народу (термін Марини Новикової) [4, с. 44], оскільки переклади Майстра були кращим підтвердженням його протидії режиму. Перекладні тексти М.Лукаша демонструють відкрито опозиційний характер по відношенню до тоталітарного стилю перекладу радянської України і відзначаються саме наявністю "третього простору". Проілюструємо мовні маркери "третього простору" на прикладі фрагменту балади Ф.Шиллера "Дітогубка" (Kindesmörderin) в перекладі М.Лукаша:

Horch – die Glocken hallen dumpf zusammen,
Und der Zeiger hat vollbracht den Lauf.
Nun, so sei's denn! – Nun, in Gottes Namen!
Grabgefährten, brecht zum Richtplatz auf.
Nimm, o Welt, die letzten Abschiedsküsse!
Diese Tränen nimm, o Welt, noch hin!
Deine Gifte – o, sie schmeckten süße! –
Wir sind quitt, Du Herzvergifterin!

Fahret wohl, ihr Freuden dieser Sonne,
Gegen schwarzen Moder umgetauscht!
Fahre wohl, Du Rosenzeit voll Wonne,
Die so oft das Mädchen luftberauscht!
Fahret wohl, ihr goldgewebten Träume,
Paradieseskinde, Phantasien!
Weh! Sie starbent schon im Morgenkeime,
Ewig nimmer an das Licht zu blühn.

Schön geschmückt mit rosenroten Schleifen,
Deckte mich der Unschuld Schwanenkleid,
In der blonden Locken loses Schweifen
Waren junge Rosen eingestreut.
Wehe! – Die Geopfer der Hölle
Schmückt noch itzt das weißliche Gewand;
Aber ach! – Der Rosenschleifen Stelle
Nahm ein schwarzes Totenband.

Weinet um mich, die ihr nie gefallen;
Denen noch der Unschuld Lilien blühn,
Denen zu dem weichen Busenwallen
Heldenstärke die Natur verliehn!
Wehe! – Menschlich hat dies Herz empfunden!
Und Empfindung soll mein Richtschwert sein!
Weh! Vom Arm des falschen Manns umwunden
Schlief Louisens Tugend ein.

Ach, vielleicht umflattert eine Andre,
Mein vergessen, dieses Schlangenhertz,
Überfließt, wenn ich zum Grabe wandre,
An dem Putztisch in verliebtem Scherz!
Spielt vielleicht mit seines Mädchens Locke,
Schlingt den Kuss, den sie entgegenbringt,
Wenn, verspritzt auf diesem Todesblocke,
Hoch mein Blut vom Rumpf springt.

Вдарив дзвін на вежі **магістрату**,
Стрілки завершили повний круг.
З богом, люди! Час іти на страту,
Я прийму останню із наруг.
Ти прощай, прощай, мій **любий світе**,
Ще один цілунок мій візьми,
О лукавче, ми з тобою квити,
За отруту я плачу слізьми.

Сонячну віраду я міняю
На могильну темряву і тлінь...
Ти прощай, **рожевоцвітний** маю,
Джерело розкошів і томлінь!
Ви прощайте, мрії злототкані,
Діти раю – молодості сні!
Відцвіли ви в пуп'янку зарані,
Вам уже не бачити весни.

А мене ж недавно прикрашала
Непорочна **лебедина біль**,
1 троянди червінню лишали
В кучерях, **розмаяних, як хміль**...
На мені й тепер одежа біла,
Тільки я – зневажена всіма,
Та **стрічки барвисті** замінила
Чорна смертницька тасьма.

Плачте, плачте по мені, невинні,
Ви іще не втратили лілей,
Вам природа сили героїні
До дівочих улила груди.
Серце чуле, ах, тому виною.
Що **тягар ганьби** на мене впав!
Мій **спокусник ласкою п'яною**
Цноту зраджену приспав.

Може, іншу жертву десь чатує
Баламут, підступний **зумазвод**,
Може, десь із іншою жартує
В час, як я їду на ешафот.
Може, у жадібному заласці
Питиме той **змії** її любов
В мить, коли на цій смертельній пласі
Задзюрить моя гаряча кров.

Joseph! Joseph! Auf entfernte Meilen
 Folge Dir Louisens Totenchor,
 Und des Glockenturmes dumpfes Heulen
 Schlage schrecklich mahnend an Dein Ohr!
 Wenn von eines Mädchens weichem Munde
 Dir der Liebe sanft Gelispel quillt,
 Bohr' es plötzlich eine Höllenwunde
 In der Wollust Rosenbild!

Ha, Verräter! Nicht Louisens Schmerzen?
 Nicht des Weibes Schande, harter Mann?
 Nicht das Knäblein unter meinem Herzen?
 Nicht was Löw' und Tiger schmelzen kann?
 Seine Segel fliegen stolz vom Lande!
 Meine Augen zittern dunkel nach;
 Um die Mädchen an der Seine Strande
 Winselt er sein falsches Ach!

Йосифе! Луїзине **тужіння**
 Всюди твій тривожитиме слух,
 Дзвонів цих загрозливе гудіння
 Хай **бентежить** твій оспалий дух;
 Коли будеш **пестити кохану**,
 У **любіві** клянучись палкій,
 Хай мій жаль проб'є **пекельну рану**
 В райським щасті ваших мрій.

Зраднику! А всі мої страждання?
 А моя **неслава, поговорі**?
 А дитя, нещасний плід кохання?
 Ні, за тебе людяніший звір!
 Розпустив вітрила – й геть від мене!
 Зір мені окрила **тьма лиха**...
 Десь тепер на узбережжі Сени
 До дівчат нещиро він **зітха**.

Одразу зауважимо, що в даному фрагменті ми об'єкти аналізу ознак "третього простору" на лексичному, стилістичному і словотворчому рівні текстових одиниць (текстом у термінології Г.Тури) [10, с. 79]. До таких текстом у нашому випадку належать: восьмирядкові строфи; окремі строки; римовані комбінації з чотирьох рядків у кожній строфі, що складають закінчену смислову синтагму.

Так, на лексичному рівні у перекладі балади спостерігається (1) певна кількість поетизмів з відсутніми фольклорними мотивами цільової культури, відсутніми в оригіналі: **тужіння, бентежити, пестити, спокусник, неслава, поговорі, тягар, ганьба, невинні**;

а) *Ha, Verräter! Nicht Louisens Schmerzen?// Nicht des Weibes Schande, harter Mann?* → **Зраднику! А всі мої страждання?// А моя неслава, поговорі?**

б) *Joseph! Joseph! Auf entfernte Meilen // Folge Dir Louisens Totenchor // Und des Glockenturmes dumpfes Heulen // Schlage schrecklich mahnend an Dein Ohr!* → **Йосифе! Луїзине тужіння // Всюди твій тривожитиме слух // Дзвонів цих загрозливе гудіння // Хай бентежить твій оспалий дух;**

в) *Wehe! – Menschlich hat dies Herz empfunden! // Und Empfindung soll mein Richtschwert sein! // Weh! Vom Arm des falschen Manns umwunden // Schliefe Louisens Tugend ein* → **Серце чуле, ах, тому виною // Що тягар ганьби на мене впав! // Мій спокусник ласкою п'янкою // Цноту зражену приспав**

г) *Weinet um mich, die ihr nie gefallen* → **Плачте, плачте по мені, невинні**

Наведений фрагмент перекладу М.Лукаша відрізняється окремими прикладами (2) використання стилістично забарвлених одиниць і словотворів розмовної мови **задзюрить, зітха, лукавче**, а також рідковживаних слів **чуле, діалектизмів маю; реалії магистрат** [1].

а) *Wenn, verspritzt auf diesem Todesblocke // Hoch mein Blut vom Rumpf springt* → **В мить, коли на цій смертельній плачі // Задзюрить моя гаряча кров;**

б) *Deine Gifte – o, sie schmeckten süße! – // Wir sind quitt, Du Herzvergifterin!* → **О лукавче, ми з тобою квити // За отруту я плачу слізьми.**

в) *Um die Mädchen an der Seine Strande // Winselt er sein falsches Ach!* → **Десь тепер на узбережжі Сени // До дівчат нещиро він зітха;**

г) *Wehe! – Menschlich hat dies Herz empfunden!* → **Серце чуле, ах, тому виною;**

д) *Horch – die Glocken hallen dumpf zusammen // Und der Zeiger hat vollbracht den Lauf.* → **Вдарив дзвін на вежі магистрату // Стрілки завершили повний круг.**

На словотворчому рівні М.Лукаш широко використовує (3) авторські новоутворення різних частин мови за словотворчими моделями, продуктивними для української мови: прикметники **рожевоцвітний, оспалий**;

іменник на позначення якостей людини **зумазвод**; від-прикметниковий іменник на позначення якості предмету (метафоричний перенос) **біль**;

а) *Fahre wohl, Du Rosenzeit voll Wonne // Die so oft das Mädchen luftberauscht!* → **Ти прощай, рожевоцвітний маю // Джерело розкоші і томління!**

б) *Ach, vielleicht umflattert eine Andre // Mein vergessen, dieses Schlangenhertz* → **Може, іншу жертву десь чатує // Баламут, підступний зумазвод**

На стилістичному рівні переклад М.Лукаша відрізняється від оригінального тексту балади Ф.Шиллера (4) більшою кількістю стилістичних засобів образності й наочності, що належать до типових символів цільової культури і сприяють створенню національного колориту в перекладі, невласного оригіналу. Так, перекладач охоче використовує усталені словосполучення та епітети фольклорного характеру, зокрема, у кличному відмінку: **любий світе, лебедина біль, стрічки барвісти, ласкою п'янкою, гаряча кров, тьма лиха**; порівняння: **розмаяних, як хміль**; сталі вирази-звернення: **з богом, люди!**; метафори:

а) *Nimm, o Welt, die letzten Abschiedsküsse! // Diese Tränen nimm, o Welt, noch hin!* → **Ти прощай, прощай, мій любий світе // Ще один цілунок мій візьми;**

б) *Schön geschmückt mit rosenroten Schleifen // Deckte mich der Unschuld Schwanenkleid // In der blonden Locken loses Schweifen // Waren junge Rosen eingestreut.* → **А мене ж недавно прикрашала // Непорочна лебедина біль, // І троянди червінню лишали // В кучерях, розмаяних, як хміль...**

в) *Aber ach! – Der Rosenschleifen Stelle // Nahm ein schwarzes Totenband* → **Та стрічки барвісти замінила // Чорна смертницька тасьма**

г) *Seine Segel fliegen stolz vom Lande! // Meine Augen zittern dunkel nach* → **Розпустив вітрила – й геть від мене! // Зір мені окрила тьма лиха...**

д) *Nun, so sei's denn! – Nun, in Gottes Namen! // Grabgefährten, brecht zum Richtplatz auf.* → **З богом, люди! Час їм на страту // Я прийму останню із наруч;**

е) *Weinet um mich, die ihr nie gefallen // Denen noch der Unschuld Lilien blühen // Denen zu dem weichen Busenwallen // Heldenstärke die Natur verlieh!* → **Плачте, плачте по мені, невинні // Ви ще не стратили лілей // Вам природа сили героїні // До дівочих улила груди**

Отже, всі перелічені явища формальної та семантичної невідповідності перекладу з оригіналом на рівні слова, словосполучення і усталеного виразу в межах текстом є, на наш погляд, втіленням "третього простору" в перекладах М.Лукаша. Інакше кажучи, ті одиниці перекладу, які відсутні в оригіналі, але не спотворюють ідейно-духовного змісту першотвору, та з іншого боку, збагачують цільову культуру, є ознаками третього простору в перекладі.

Близькість творчості М.Лукаша до постколоніальної концепції "третього простору" підтверджують і міркування вітчизняних дослідників. Так, Л.Коломієць підкреслює, що в перекладних текстах М.Лукаша було закладено критику уніфікуючої нарації, тобто новотвори Майстра несли в собі ідеологічний підтекст опору – головну ознаку колоніального дискурсу. Окрім того, автор наголошує на такому факті: у постколоніальній ситуації виникають об'єктивні умови для різностильової інтерпретації тексту-джерела, однак формування "другої традиції" як альтернативної до офіційно пропагованого стилю перекладу відбувається ще в надрах колоніального суспільства [3, с. 25]. З огляду на вищевикладене, ми вважаємо М.Лукаша представником альтернативного напрямку української школи художнього перекладу, який полягає у особливостях перекладацької настанови, стилю і методу перекладу Майстра. На нашу думку, стратегії перекладу М.Лукаша вкладаються в рамки концепції "третього простору" постколоніалізму.

Підсумовуючи взаємозв'язок настанов постколоніалізму і перекладацького методу М.Лукаша, необхідно окремо згадати про його особисту роль як перекладача в українській літературній полісистемі. Ми поділяємо погляди авторитетних дослідників творчості Майстра, які стверджують, що основним завданням М.Лукаша було не стільки збагачення національної мови і жанрової системи цільової літератури шляхом художнього перекладу, скільки прагнення змінити історичний образ української культури [3, с. 337]. За влучним формулюванням М.Москаленка, гаслом перекладацької творчос-

ті М.Лукаша стала ідея "пересотворення засобами художнього перекладу української культури в її істинних, цілісних вимірах, повноцінна реалізація яких не відбулась внаслідок низки апокаліптичних катастроф української історії" [2, с. 7].

З нашого погляду, саме ідея створення альтернативної української історії та культури і є тим головним принципом, що наближає творчість М.Лукаша до постколоніального напрямку в перекладознавстві.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов. ред. В.Т.Бусел, редактори-лексикографи: В.Т.Бусел, М.Д.Василега-Дерибас, О.В.Дмитрієв, Г.В.Латник, Г.В.Степенко. – К.: Ірпінськ: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с. 2. <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%A1%D0%A3%D0%9C%D0%9E> – cite_note-2Від Бокаччо до Анолінера: Переклади М. Лукаша/ Ред.-упоряд., авт передм. "Високий шлях Миколи Лукаша" (с. 5–10) М.Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1990. – 510 с. – (Майстри поетичного перекладу). 3. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія. – К.: Вид.центр "Київський університет", 2004. – 522 с. 4. Новикова М.А. Миф и антимиф: М.Лукаш / – К.: Дух і літера, 2005. – 258 с. 5. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Літературно-переводчик-жизнь. – К.: Радянський письменник, 1986. – 225 с. 6. Тороп П. Тотальный перевод. – Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1995. – 220 с. 7. Apel F. Literarische Übersetzung. – Stuttgart: Metzler, 1983. 8. Bhabha H. The Location of Culture. – London, New York: Routledge. – 1996. – p. 36. 9. Niranjana T. Siting Translation: History, Post-structuralism, and the Colonial Context. – Berkeley-Los Angeles-Oxford: University of California Press, 1992. – 203 p. 10. Toury G. Translation, literary translation and pseudotranslation // Comparative Criticism. – Vol. VI. – Cambridge, 1984. – pp. 73–85. 11. Venuti L. The Translator's Invisibility. – London, New York: Routledge. – 1995. – p. 24.

Надійшла до редколегії 27.09.11

С. Фокін, канд. філол. наук, доц.

ГЕРУНДІАЛЬНІ ПЕРИФРАЗИ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС ІСПАНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Іспанські герундіальні перифрази слід вважати структурно-конотативною реалією по відношенню до української мови. В іспанських перекладах ці перифрази використовуються рідше, ніж в оригінальних творах. Інтерпретація абсолютної та відносної частот герундіальних перифраз оригінальних та перекладних іспаномовних творів дає змогу зробити деякі висновки якісного характеру щодо розбіжностей оригінальної та перекладної мов.

Ключові слова: перекладна мова, статистична стилістика, частота, дієслівні перифрази, аспектуальність.

Испанские герундиальные перифразы следует рассматривать как структурно-коннотативную реалию по отношению к украинскому языку. В испанских переводах данные перифразы используются реже, чем в оригинальных текстах. Интерпретация абсолютной и относительной частот герундиальных перифраз оригинальных и переводных произведений дает возможность сделать отдельные выводы качественного характера относительно различий оригинального и переводного языков.

Ключевые слова: переводной язык, статистическая стилистика, частота, глагольные перифразы, аспектуальность.

Spanish gerund periphrasis should be considered as structural-connotative realia in relation to Ukrainian. Their frequency in Spanish translation is lower, than in original Spanish texts. Interpretation of the absolute and relative frequencies of gerund periphrasis in original and translated works helps to make several qualitative conclusions about differences between the original and translational languages.

Key words: translational language, statistical stylistics, frequency, verbal periphrasis, aspectuality.

Поняття норми перекладу, одне з ключових у перекладознавстві, сьогодні виходить на якісно новий рівень. При оцінюванні перекладів, окрім критеріїв власне кореляції тексту перекладу та оригіналу – еквівалентності та адекватності – не на останній план виходить і характеристика "перекладної мови" навіть безвідносно до оригіналу. Згадуючи іронію Т. Севорі про суперечливість вимог до перекладу, який, з одного боку, має читатися як оригінальний твір, а з іншого – водночас має сприйматися як переклад [цит. за: 3, 14–15], зазначимо, що цю дилему до кінця не розв'язано й досі. Перекладна мова справді відрізняється від оригінальної, навіть коли перекладач є носієм цільової мови, і це можна вважати доведеним і загальноовизнаним фактом [2, с. 105–107]. Чи це є загальною вадою перекладів, чи їхньою неминучою характеристикою, можливо, в теорії перекладу буде розв'язано пізніше. Але для еволюції підходів щодо критики, оцінки й методів дослідження пе-

рекладної мови вже зараз необхідним і безсумнівно актуальним залишається подальше нагромадження кількісних і якісних даних про те, які саме явища тексту характеризують його як перекладний, а не оригінальний. У зв'язку з цим нашу увагу привернули твори української літератури, які були перекладені на іспанську і опубліковані в видавництві "Дніпро" в 70-ті й 80-ті роки ХХ століття, зокрема, деякі характеристики їхньої перекладної мови.

Комплексний аналіз мови тексту перекладу в усіх її виявах і на всіх рівнях, безперечно, не є зримим в рамках однієї статті, тому наразі зосередимось на одному аспекті: структурно-конотативних реаліях. При порівнянні мови перекладу і мови оригіналу в кожній з них можна виділити низку своєрідних граматичних явищ, які надають їй особливого колориту за рахунок конотативних та стилістичних відтінків, і проф. Р.П.Зорівчак на їх позначення вводить термін "структурно-конотативна реалія" [1, с. 153]. Наприклад, в українській мові, у порів-

нянні з англійською, такою виступає клична форма у звертанні, [1, с. 161], теперішній історичний час [1, с. 169] і т. ін. Повноцінне використання таких структурно-конотативних реалій у перекладі, безсумнівно, сприяє забезпеченню стилістичної адекватності твору, природності його звучання, відтворенню експресивного рівня. Ось чому, на нашу думку, при дослідженні характеристик "перекладної" мови структурно-конотативні реалії мають стати чи не першочерговим об'єктом дослідження. Зазначимо, що для практики й теорії перекладу структурно-конотативних реалій можна виділити дві принципово відмінні проблеми: 1) коли йдеться про структурно-конотативні реалії мови оригіналу, є небезпека втрати цих явищ при перекладі; 2) коли, навпаки, йдеться про структурно-конотативні реалії цільової мови, виникає менш помітна, але не менш значуща, проблема "недовикористання" їх у перекладі. Саме друга проблема в перекладознавстві досі привертала значно менше уваги дослідників. Тим не менш, окремі згадки є. Так, при перекладі з англійської на російську не в достатній кількості використовуються частки [8, с. 171–172], в іспансько-українському художньому перекладі відсутні зворотньо-пасивні форми зі значенням мимовільного стану, властиві українській мові [6, с. 13]. Отже, в цій проблемі виділяється два нюанси: по-перше, неповне використання мовного багатства цільової мови, а по-друге, – їх використання з недостатньою частотністю. Уточнимо, що в перекладознавстві термін "частотність" є доволі поширеним (див. напр., К.М. Сухенко "Фактор частотності і перевод" [5, с. 80]), в той час як серед термінів статистичного мовознавства загальноприйнятим є термін "частота" [4, с. 10].

Якщо повернутися до обраного фактичного матеріалу, то в ньому цільова мова є іспанською. В ній, як відомо, дуже розвинена система дієслівних перифраз, які, в порівнянні з українською, цілком логічно розглядати як окрему структурно-конотативну реалію, адже вони є безеквівалентними одиницями, в порівнянні з українською мовою, і, окрім сигніфікативного значення, як видно з описових граматичних праць, мають низку конотацій [16, с. 34–17 та ін...]. Згідно з "Дескриптивною граматикою іспанської мови" видавництва Іспанської Королівської Академії, виділяється 13 основних герундіальних перифраз: "estar+gerundio", "ir+gerundio", "venir+gerundio", "andar+gerundio", "llevar+gerundio", "seguir+gerundio", "perseguir+gerundio", "continuar+gerundio", "quedar(se)+gerundio", "acabar+gerundio", "terminar+gerundio", "empezar+gerundio", "comenzar+gerundio" [16, с. 33–91].

Виходячи з попередніх міркувань, можна припустити, що в українсько-іспанському перекладі перифраз буде використовуватись менше, ніж зазвичай їх використовують в оригінальних творах. Перевірка цієї гіпотези і є метою статті, а саме: проаналізувати, наскільки повно в кількісному і якісному відношеннях перекладачі художньої літератури вживають герундіальні перифрази, в порівнянні з авторами оригінальних текстів.

Матеріалом дослідження були прозові твори української літератури, перекладені на іспанську, зокрема, роман: "Тіні забутих предків" М.Коцюбинського у перекладі Х.Борисюка [14], роман Ю.Яновського "Вершники" у перекладі С.Ризванюка [13], памфлети Я.Галана у перекладі Р.Естрели [12], повість О.Довженка "Зачарована Десна" у перекладі Р. Гупала [10], переклад роману І.Франка "Захар Беркут" у виконанні С.Ризванюка [11]. Загальний обсяг опрацьованої перекладної літератури становить 191 658 слововживань.

Таблиця 1

Абсолютна частота герундіальних перифраз у перекладній літературі

	"Тіні забутих предків" М. Коцюбинського у перекладі Х.Борисюка	"Вершники" Ю.Яновського у перекладі С.Ризванюка	Памфлети Я.Галана у перекладі Р.Естрели	"Зачарована Десна" О.Довженка у перекладі Р. Гупала	"Захар Беркут" І.Франка у перекладі С.Ризванюка
Кількість слововживань у творі	27 468	37 629	30 349	21 160	75 052
Estar + gerundio	19	33	3	17	28
Ir + gerundio	57	23	5	15	17
Venir + gerundio	1			10	1
Andar + gerundio	1			2	
Llevar+gerundio					
Seguir + gerundio		7	18	2	24
Proseguir+gerundio					
Continuar+gerundio	14	1		3	3
Quedar(se) + gerundio					
Acabar+gerundio					
Terminar+gerundio					
Empezar+gerundio					
Comenzar+gerundio					
Усього перифраз	92	64	26	50	72
З них у перфектних часах	13	4	1	12	2

Щоб відповісти, наскільки повно перекладачі використовують зазначені перифрази у перекладних текстах, їх необхідно порівняти з оригінальними. Однак для іспанської мови, яка має дуже широкий ареал, слід враховувати можливу різницю як у нормі, так і в узусних характеристиках залежно від країни. Оскільки перекладачами трьох текстів з дослідженого корпусу є білінгви, іспаномовний досвід яких пов'язаний з Аргентиною, для порівняння ми залучили саме тексти з сучасної іспансь-

кої та аргентинської прози, за жанром – романи та повісті по 192 732 і 188 207 слововживань відповідно. Зокрема, проаналізовано твори А.М.Матуте "Маленький театр", М.Делібеса "Єресь", К.Х.Сели "Родина Паскуала Дуарте", Х.Кортасара "Переслідувач", Е.Сабато "Тунель", Р. Арльта "Сім божевільних", А.Біоя Касареса "Сон героїв". Суцільну вибірку здійснено з усіх текстів повністю, окрім М.Делібеса "Єресь", з якого вибірку зроблено лише з фрагмента у 95 000 слововживань.

Таке обмеження було необхідним для забезпечення рівномірності трьох порівнюваних об'єктів: іспанської оригінальної літератури, аргентинської оригінальної літератури, перекладної української літератури. Тобто, загалом вибірку перифраз здійснено з півмільйонного масиву текстів (точніше – з 572 597 слововживань, орієнтовно – 2 290 сторінок). Однак, навіть така велика кількість залишає ще багато питань без відповіді, які, безумовно, будемо розв'язувати у подальших дослідженнях.

Тим не менш, уже на цьому матеріалі після його первинної обробки можна і необхідно зробити низку беззаперечно важливих висновків. Для цього наведемо таблиці з підрахованою абсолютною та відносною кількістю вжитих перифраз у досліджених творах та прокоментуємо ті показники, які є значущими для характеристики перекладної мови. Таблицю з підрахунками перифраз у вказаних творах оригінальної літератури, з огляду на обмеженість статті, тут не наводимо.

Таблиця 2

Відносна частота герундіальних перифраз в оригінальній літературі.

	"Тіні забутих предків" М. Коцюбинського у перекладі Х. Борисюка	"Вершники" Ю. Яновського у перекладі С. Ризванюка	Памфлети Я. Галана у перекладі Р. Естрели	"Зачарована Десна" О. Довженка у перекладі Р. Гулала	"Захар Беркут" І. Франка у перекладі С. Ризванюка	СЕРЕДНЯ ЧАСТОТА
Кількість слововживань у творі	27 468	37 629	30 349	21 160	75 052	
Estar + gerundio	$6,92 \cdot 10^{-4}$	$8,77 \cdot 10^{-4}$	$0,99 \cdot 10^{-4}$	$8,03 \cdot 10^{-4}$	$2,93 \cdot 10^{-4}$	
Ir + gerundio	$20,75 \cdot 10^{-4}$	$6,11 \cdot 10^{-4}$	$1,65 \cdot 10^{-4}$	$7,40 \cdot 10^{-4}$	$2,53 \cdot 10^{-4}$	
Venir + gerundio	$0,36 \cdot 10^{-4}$			$4,30 \cdot 10^{-4}$	$0,13 \cdot 10^{-4}$	
Andar + gerundio				$0,95 \cdot 10^{-4}$		
Llevar+gerundio						
Seguir + gerundio		$1,86 \cdot 10^{-4}$	$5,93 \cdot 10^{-4}$	$0,95 \cdot 10^{-4}$	$3,20 \cdot 10^{-4}$	
Proseguir+gerundio						
Continuar+gerundio	$5,10 \cdot 10^{-4}$	$0,27 \cdot 10^{-4}$		$1,40 \cdot 10^{-4}$	$0,40 \cdot 10^{-4}$	
Quedar(se) + gerundio						
Acabar+gerundio						
Terminar+gerundio						
Empezar+gerundio						
Comenzar+gerundio						
Усього перифраз	$33,50 \cdot 10^{-4}$	$17,00 \cdot 10^{-4}$	$8,57 \cdot 10^{-4}$	$23,62 \cdot 10^{-4}$	$9,59 \cdot 10^{-4}$	$18,46 \cdot 10^{-4}$
З них у перфектних часах	$4,73 \cdot 10^{-4}$	$1,06 \cdot 10^{-4}$	$0,99 \cdot 10^{-4}$	$5,67 \cdot 10^{-4}$	$0,27 \cdot 10^{-4}$	$2,54 \cdot 10^{-4}$

Інтерпретація даних у таблиці дозволяє зробити низку висновків. 1. Згідно з нашими підрахунками, середня частота герундіальних перифраз у перекладних творах становить $18,46 \cdot 10^{-4}$, в той час як в оригінальних творах ці одиниці вживаються з середньою частотою у $23,45 \cdot 10^{-4}$ (зокрема, в творах іспанської літератури – $20,81 \cdot 10^{-4}$, а в іспанській літературі – $25,443 \cdot 10^{-4}$). Отже, в перекладних текстах перифраз менше, що загалом підтверджує висловлену гіпотезу про "недовикористання" структурно-конотативних реалій у перекладній мові; однак цей висновок є статистично-ймовірнісним, і тому може й має уточнюватись з часом. Відмінність, у нашому випадку, 21,3 % важко тлумачити однозначно як серйозну розбіжність. З погляду Ю.Найди, відмінність навіть у 10% є значною. Зокрема, дослідник зазначає: "Насправді, будь-яку рису, що піддається статистичним підрахункам, можна проаналізувати в оригінальних текстах мови адресата, а також у перекладах, а результати – порівняти. Якщо різниця виявиться більшою, ніж 10%, це, можливо, буде показником неприродності перекладної мови" [15, с. 170]. А з іншої точки зору, в статистичній стилістиці навіть 30% розбіжності може впливуватись у можливу допустову похибку. Ймовірно, у подальших дослідженнях розбіжностей частоти дасть більш показові результати порівняння по кожній перифразі окремо. 2. Якщо фактор доволі незначної відмінної частоти ще можна пояснити випадковими коливаннями, характеристиками ідіостилю у навіманні відібраних творах, то якісний репертуар вжитих у перекладах перифраз свідчить про беззаперечні відмінності пере-

кладної мови від мови оригінальних творів. Зокрема, в перекладах не з'являються такі перифрази як "llevar+gerundio", "acabar, teminar"+gerundio, "quedar(se)+gerundio". Тільки в одному з перекладів вжито перифрази "andar+gerundio", хоча в семи оригінальних творах чотири згадані типи наявні або в усіх (це стосується перифраз "quedar(se)+gerundio", "acabar/terminar/concluir+gerundio"), або в деяких творах (це стосується перифраз "llevar+gerundio", "andar+gerundio"). Зауважимо, що раніше ми вже відстежили факт невикористання перифраз "llevar+gerundio", "quedar(se) + gerundio", які можуть бути зручними перекладними еквівалентами для українського прислівника "довго" [7, с. 177]. Це не означає, що в інших перекладах перекладачі не вживають або вживатимуть рідко вказані перифрази, але загальна тенденція до їх меншого розмаїття очевидна. Це спостереження загалом підтверджує тезу М.Бейкер про те, що оригінальні тексти характеризуються більшою різноманітністю, на відміну від перекладних [9]. 3. Відмінність між аргентинськими та іспанськими текстами, за первинними спостереженнями, простежується в тому, що в іспанській мові Аргентини значно рідше, ніж в Іспанії, вживається перифраза "acabar +gerundio", натомість її компенсує частіше вживання "terminar+gerundio". 4. Ще одним аспектом у якісних відмінностях вживання перифраз в оригіналах та перекладах є їхня часова парадигма, зокрема, в перекладних текстах герундіальні перифрази вжито переважно в перфектних часах на 47,4% менше, ніж в оригінальних. 5. Кількісне та якісне зменшення структурно-

конотативних реалій у перекладних текстах у порівнянні з оригінальними слід розглядати як один з виявів універсальних законів перекладу, який потребує подальшої емпіричної перевірки і уточнень на матеріалі різних мовних пар. 6. Стилiстично-статистичний аналіз дозволяє розглядати окремі питання адекватності та еквівалентності перекладного твору, відмінності перекладної і оригінальної мови, навіть якщо дослідник не є носієм цільової мови матеріалу дослідження, адже статистично-ймовірнісні підрахунки претендують на більшу об'єктивність, ніж думка одного дослідника; статистичний метод може стати потужним знаряддям у дослідженні об'єктивного і суб'єктивного в перекладі взагалі.

Метою дослідження було дати відповідь на питання рідше в дескриптивному, ніж у прескриптивному плані. Тому, жодним чином не оцінюючи спостережену в перекладах картину за шкалою "добре/погано", ми констатували ті факти, які твердо вдалося довести. Перспективним є уточнення даних статистично-стилiстичного характеру, формулювання прескриптивних норм з огляду на критику перекладу, уточнення акцентів викладання іспанської мови як іноземної для майбутніх перекладачів (зокрема, введення та посилення вправ на активізацію вживання "недовикристаних" перифраз), тощо.

1. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (На матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

2. Калустова О.М. Мова перекладу та перекладна мова // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь: Межвузовский центр "Крым", 2004. – №50, Т.2. – С. 105–109.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учебник для институтов и факультетов иностранных языков. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Носенко И. А. Начала статистики для лингвистов. – М.: Высш. школа, 1981. – 156 с.
5. Сухенко К. М. Фактор частотности и перевод // Теория і практика перекладу. Республ. міжвід. наук. зб. – К., 1981. – Вип.5. – С. 80–83.
6. Фокін С.Б. Трансформація граматичної категорії стану при перекладі (на матеріалі іспанської та української мов). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – 18 с.
7. Фокін С.Б. Іспанські відповідники прислівника "довго": перекладознавчий та лексикографічний аспекти // Мовні і концептуальні картини світу. – К., – 2010 – Вип. 31. – 384 с.
8. Чуковский К. Высокое искусство. – М.: Советский писатель, 1988. – С. 171–172.
9. Baker, M. Reexplorer la langue de la traduction: une approche par corpus // Meta. – 1998. – Vol. 43. – N. 4. – [Електронний документ]. Режим доступу: <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/001951ar.pdf>.
10. Dovzhenko A. El Desná encantado / Traducido por R. Hupalo. – K.: Dnipro, 1972. – 86с.
11. Franko I. Zakhar Bérkut / Traducido por S. Ryzvaniuk. – K.: Dnipro, 1983. – 199 p.
12. Galán Y. Reportajes de Nuremberg / Traducido por R. Estrela. – K.: Dnipro, 1976. – 159 p.
13. Janovskij J. Los jinetes. / Traducido por S. Ryzvaniuk. – K.: Dnipro, 1982. – 127 p.
14. Kotsiubinskiy M. La sombra de los antepasados olvidados y otros relatos / Traducido del por J. Borysiuk. – K.: Dnipro, 1972. – 330 p.
15. Nida E., Taber R. The theory and practice of translation. – Leiden.: E.J.Brill, for United Bible Societies, – 1982. – 218 p.
16. Yllera A. Las perifrasis verbales de gerundio y participio // Gramática descriptiva de la lengua española. T. 3. Entre la oración y el discurso. Morfología. – Madrid: Espasa, 1999. – P. 3391–3443.

Надійшла до редколегії 27.09.11

I. Шиянова, канд. філол. наук, доц.

ЗМІНА ПОРЯДКУ СЛІВ ЯК ЗАСІБ ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ РЕЧЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

Окрім збереження порядку слів у перекладі порівняно з оригіналом, зміна порядку лексем також може служити засобом відтворення функціональної перспективи речення. Статтю присвячено аналізу випадків, що носять регулярний характер для пари мов іспанська-українська.

Ключові слова: переклад, функціональна перспектива речення, порядок слів.

Наряду с сохранением порядка слов в переводе в сравнении с оригиналом изменение порядка лексем также может служить средством воспроизведения функциональной перспективы предложения. Статья посвящена анализу случаев, которые носят регулярный характер для пары языков испанский-украинский.

Ключевые слова: перевод, функциональная перспектива предложения, порядок слов.

The functional sentence perspective can be reproduced in translation both by keeping or changing the word order. The article deals with cases that are regular for Spanish-Ukrainian combination.

Key words: translation, functional sentence perspective, word order.

Зберігати чи змінювати порядок слів у перекладі? Аби відповісти на це запитання, слід, безумовно, взяти до уваги роль порядку слів у мовах, що вступають у контакт при перекладі. Так, і в іспанській, і в українській порядок слів виступає, поруч з інтонацією, основним засобом вираження функціональної перспективи речення (ФПР) або його комунікативної структури, тобто, такої, що виявляється і залежить від ситуації комунікації. При цьому, як правило, висловлення розпочинається з того, що вже є "відомим", або теми, і завершується чимось комунікативно "новим", комунікативно найбільш значущим, або ремою.

Той факт, що для обох названих мов порядок слів насамперед служить вираженню ФПР, дає підстави припускати, що саме з допомогою цього засобу можна досягти адекватного відтворення ФПР у перекладі. При цьому, принципово можливими видаються два основних варіанти: збереження порядку слів у перекладі порівняно з оригіналом або його зміни.

Метою нашої статті став аналіз випадків зміни порядку слів у перекладі, що носять регулярний характер для пари іспанська-українська, тлом для якого виступив стилістичний опис закономірностей його збереження.

Наш емпіричний матеріал свідчить про те, що у перекладі з іспанської українською збереження позицій лексем реалізується в основному завдяки двом перекладацьким прийомам: синтаксичному уподібненню і змінам у семантико-синтаксичній структурі повідомлення.

До першого вдаються, як правило, за умови подібності семантико-синтаксичних схем, за якими в двох мовах прийнято описувати ту чи іншу денотативну ситуацію. Так, у наступному прикладі: *Por fin Dédee se ha levantado y ha apagado la luz.* [1] – *Врешті Деде підвелася й погасила світло.* [2, с. 197] / *Урешті Деде встала і вимкнула світло.* [3, с. 86] і в оригіналі, і в перекладі представлено схему "детермінант – підмет – однорідні присудки – прямий додаток", де підметом є агент дії, а присудок виражений дієсловами на позначення активної дії, неперехідної і перехідної, що, в свою чергу, зумовлює наявність прямого додатку. Таким чином, у перекладі використано аналогічну структуру, збережено набір повнозначних слів і порядок їх слівування, що за В.Н. Комісаровим і є випадком синтаксичного уподібнення [3, с. 250].

Окрім варіантності окремих лексичних відповідників, представленої у перекладах (*se ha levantado* – підвелася, встала; *ha apagado* – погасила, вимкнула), викорис-

тання цього способу перекладу може супроводжуватись певними трансформаціями на рівні різних членів речення. Це, звичайно, виводить такі випадки з числа тих, що повністю підпадають під визначення синтаксичного уподібнення, оскільки, як правило, характеризується зміною числа повнозначних слів або їх лексикограматичного оформлення. Як приклад можна назвати додавання тематичних елементів, зокрема, підмета, зумовлене нормою мови перекладу: *Sudó*. [4] – Полковник упріє. [5, с. 151] або особливою реалізацією валентностей предикату у цільовій мові: *¿Ves mi valija, Bruno? Caben dos trajes, y dos pares de zapatos*. [1] – Бачиш мою валізу, Бруно? У неї вміщається два костюми і дві пари черевиків. [2, с. 203] /Бачиш мою валізу, Бруно? У неї вміщаються два костюми і дві пари взуття. [3, с. 90]. У першому випадку в перекладі введено відомий з контексту підмет (полковник), що забезпечує повноту українського двоскладного речення. У другому дієсловом з просторовою семантикою вміщається зумовлене додавання локатива у неї. У цьому зв'язку можна згадати також випадки синтаксичної компресії і декомпресії, як правило, при вираженні другорядних членів речення. Наприклад: *Y la melodía con que se canta está a tono con la tristeza miserable de los versos*. [6] – І мелодія цієї пісні відповідає сумному змісту віршів. [7, с. 88]; *La ropa blanca estaba sin planchar a causa del asma de la mujer*. [4] – Біле вбрання було не випрасуване, бо жінка хворіла. [5, с. 148]. У першому прикладі підрядне означальне перетворено в перекладі на означення, а в другому обставина причини – на підрядне із відповідним значенням. Згортання і розгортання пропозиції, що має місце при синтаксичній компресії/декомпресії, не впливає на порядок компонентів висловлення у перекладі порівняно з оригіналом, оскільки така трансформація сама по собі не вимагає зміни у загальному порядку слів. Додавання чи вилучення лексем у таких випадках відбувається в основному за рахунок компонентів, відомих з контексту, а відтак, тематичних, що при збереженні позиції трансформованого компонента висловлення не впливає на його роль у ФПР.

Отже, при наслідуванні семантико-синтаксичної схеми вихідного повідомлення в перекладі можна зберегти порядок слів, навіть якщо на рівні окремих членів речення доводиться вдаватися до певних лексикограматичних трансформацій. Використання цього способу перекладу можливе тоді, коли у вихідній і цільовій мовах схеми, що вживаються для опису конкретних ситуацій, є схожими.

В інших випадках доводиться вдаватися до зміни семантико-синтаксичної схеми висловлення. Як правило, така зміна зачіпає предикат висловлення і, як наслідок, інші, залежні від нього члени. Це виражається у застосуванні конверсних трансформацій, змін предикату, зумовлених вибірковістю вихідної та цільової мов щодо ознак предметної ситуації, аж до заміни сигніфікату висловлення. Кожна з цих трансформацій може стати предметом окремого розгляду, що не входить у цілі даної статті, тому зараз наведемо і прокоментуємо лише кілька прикладів: 1) *La casa fue construida hace apenas dos años. –dijo el coronel*. [4] – Але ж будинок стоїть усього два роки. [5, с. 179]; 2) *Pregunta en el quiosco si ha llegado el "Pueblo"*. [8, р. 86] – Спитай у кіоску, чи привезли "Пueblo"... [9, с. 101]; 3) *La cosa no tiene arreglo*. [8, р. 91] – Тут нічого не вдієш. [9, с. 107]. У першому випадку спостерігається заміна пасиву на актив, що супроводжується також зміною лексичного наповнення: в перекладі вказується не на дію, а на її

результат. У другому дієслово-присудок в активній формі змінено в перекладі на дієслово в неозначено-особовій формі, що дозволяє уникнути персоніфікації, не притаманної даному опису ситуації українською мовою. Зазначені зміни позначаються на розподілі семантичних і синтаксичних функцій, але не на порядковій позиції слів, що дозволяє лексемам зберігати свої позиції у висловленні і, відповідно, свої ролі у ФПР. Те саме можна сказати і про третій приклад. У ньому денотативну ситуацію в перекладі представлено з допомогою іншого набору сем, аніж в оригіналі. Водночас, очевидним є паралелізм комунікативних структур повідомлення в оригіналі і перекладі, який виражається насамперед однаковим порядком релевантних для вираження смислу повідомлення лексем.

Таким чином, аналіз емпіричного матеріалу підтверджує, що збереження порядку слів є тим засобом, який дозволяє відтворити ФПР оригіналу у перекладі. Водночас, у частини проаналізованих нами прикладів відтворення ФПР оригіналу було неможливе без зміни порядку слів.

Так, привертають увагу випадки зміни позиції детермінанту. І в іспанській, і в українській мові детермінант найчастіше розташовується на початку речення. Як правило, він має часову або просторову семантику, виступаючи в такий спосіб фоновою кулісою, чия позиція і функція зумовлюють тематичність даного компонента висловлення. Тим не менш, за нашими спостереженнями, в іспанському оригіналі детермінант, що має ознаки "відомості", може розташовуватись і наприкінці висловлення, у позиції після реми. При цьому тематичність такого детермінанту, як правило, чітко "прочитується" завдяки різним чинникам.

Одним з цих чинників є відомість з попереднього контексту. Наприклад: *Ahora lo tenía en las manos y la sorpresa de la posesión anuló la injuria padecida, pero la voz del padre estaba diciendo: Que alguien sepa que eres un hombre, y había una orden en la voz*. [10] – Тепер він тримає його в руці, і несподіванка володіння ним витіснила образу, проте батько мовив: "Нехай знають, що ти мужчина", – і в голосі його був наказ. [11, с. 510]. В оригіналі маємо прямий повтор, який у перекладі знято завдяки заміні (*la voz del padre* – *батько*). Тематичність детермінанту в перекладі досягається завдяки вказівному займеннику (*в голосі його*) і винесенню у позицію, типову для тематичних компонентів висловлення.

Окрім прямого повтору, про тематичність детермінанту можуть свідчити вказівний або присвійний займенник, наприклад: *Johnny estaba en gran forma en esos días*. (...). [1] – Джонні був *modi* в чудовій формі, (...). [2, с. 199] / У ті дні Джонні перебував у чудовій формі, (...). [3, с. 88]. І Ю. Покальчук, і Г. Грабовська вдалися до перестановки детермінанта, відобразивши, хоча і по-різному, його роль куліси і частини теми.

Тематичність детермінанту може також визначатись ситуацією спілкування. Так у послідовності речень: *Dédé me ha alcanzado una silla y yo he sacado un paquete de Gauloises. Traía un frasco de ron en el bolsillo*. (...). [1] – детермінант *en el bolsillo* прямо не вживається у попередньому контексті, проте, очевидно, що сигарети герой витяг (*he sacado*) саме з кишені, де, крім того, лежала й пляшка рому, про що повідомляється у наступному реченні. Обидва перекладачі змінили порядок слів, перенісши тематичний детермінант на початок речення: *Діде підсунула мені крісло, і я дістаю пачку сигарет "Голуаз". У кишені в мене*

була пляшка рому, (...). [2, с. 197] / В кишені у мене є плящина рому, (...). [3, с. 85].

Важливим чинником може бути довжина детермінанту у порівнянні з іншими компонентами висловлення. Для іспанської мови відома тенденція: більш довгий елемент розташовується "правіше", тобто ближче до кінця речення. Наприклад: (...) *el sacerdote le ordenó que fuera recordando sus sueños y que se los confiara al clarear el día*. [12] – (...) *священик звелів йому згадувати ті свої сни й удосвіта звіряти їх*. [13, с. 16]. В оригіналі відчувається важливість інтонаційного підсилення на присудковій другого підрядного *se los confiara*, що разом із попереднім присудком виступає ремою висловлення, і певного спаду на пострематичному детермінанті *al clarear el día*. Збереження за детермінантом цієї ж позиції в українському перекладі неможливе через неможливість у даному контексті подібного інтонаційного виділення неостаннього елементу висловлення. Цим і зумовлюється, на нашу думку, зміщення його з позиції під логічним наголосом, якою він поступається групі присудка.

Іншим проявом узусу вихідної мови є тенденція до дистанційного розташування двох детермінантів. У такому випадку один з них, як правило, розташовується на початку речення, а інший – у постпозиції до присудка [2 та інш. 2000, 5]. Наприклад: *En Asturias, se canta esto en el pueblo de Navia*. (...) [6] – В Астурії, *в селі Навія, співають*: (...) [7, с. 88]. В українській мові не існує подібної тенденції, що призводить до перестановки: обидва детермінанти розміщуються на початку висловлення, як і годиться фоновій кулісі.

Таким чином, в іспаномовному оригіналі місце компонента висловлення може не завжди однозначно співвідноситися з його роллю у ФПР. Зокрема, це стосується детермінанта. Вочевидь, його комунікативна вага в таких випадках виявляється не стільки через позицію у висловленні, скільки через контекстуальні і ситуативні маркери, що дозволяють одержувачу повідомлення сприймати його як тему, а не рему. Повний аналіз причин такого розташування в іспаномовному тексті може стати предметом окремого дослідження. Для перекладу з іспанської на українську важливо вміти вирізнити тематичний детермінант всупереч його прикінцевій позиції у висловленні і змінювати його розташування у перекладі, відповідно до норм цільової мови.

Зміна порядку слів у перекладі з іспанської на українську може відбуватися і при відтворенні комунікативної структури висловлень із рематичним піком на початку. Найчастіше роль власне реми випадає в такому випадку підмету. З точки зору перекладу принципово важливим виявляється характер тексту, в якому вжито подібне висловлення. Нами було помічено, що при появі регресивного порядку рема-тема у недіалогічному писемному мовленні в перекладі, як правило, спостерігається його зміна на прогресивний тема-рема. Наприклад: *A esta clase pertenecen los textos más suaves y tranquilos por los que el niño puede correr relativamente sin temores. Andalucía tiene hermosos ejemplos*. [6] – До цього типу належать тексти м'якші і спокійніші, дитина може слухати їх не лякаючись. *Чудові зразки таких пісень відомі в Андалузії*. [7, с. 91]. В ролі підмета другого речення оригіналу вжито власну назву *Andalucía*, яка з'являється у цьому контексті вперше і не має такого смислового зв'язку із попереднім реченням, як додаток (*textos – ejemplos*). Відчувається, що інтонаційний малюнок цього речення також служить виділенню підмета. В перекладі позиції лексем змінено відповідно до принципу поступового зростання комунікативної ваги.

Як і у випадку з детермінантом, на тематичність якого можуть "працювати" відповідні мовні засоби (означений артикль, вказівні і присвійні займенники, згадування у попередньому контексті тощо), вживання підмета в ролі реми теж може супроводжуватись відповідними "маркерами": неозначеним артиклем, запереченням, словами типу *otro, pocos*, використанням видільної конструкції. Наприклад: 1) *A esa altura una especie de revelación cayó sobre él*. [14] – І тут йому сяйнула *думка*. [15, с. 128]; 2) *Otro recuerdo, en el que también había una noche y con inminencia de aventura, brotó de aquél*. [10] – Той спомин викликав *інший*, де також були ніч і неминуча пригода. [11, с. 510]; 3) *Está dentro de un mundo poético inaccesible, donde ni alcahueta imaginación, ni la fantasía tienen entrada*; (...) [6] – Вона живе в неприступному поетичному світі, куди не *ввійдуть ні риторика, ні звідниця-уява, ні фантазія*; (...). [7, 93–94]; 4) *El sabor preciso de aquel momento era lo que ahora buscaba*; (...) [10] – То було саме те, що він *шукав*, – *присмак давньої мими*; (...) [11, с. 510]. В усіх наведених прикладах в оригіналі підмет є смисловим центром, вагомішим у комунікативному плані за ті компоненти висловлення, що сліднують за ним. За нашими спостереженнями, такі речення можуть зустрічатись на початку абзацу, наприкінці або з'являтись у його середині. Їх поєднує те, що вони мають порядок підмет-присудок, що відображає тенденцію до прямого порядку слів в іспанській мові. Залишається питання про ступінь експресивності таких висловлень, адже відомо, що регресивний порядок рема-тема не завжди служить цілям емпізи, зокрема, як у випадку підмета-реми в англійській мові, що має фіксований порядок слів [3, 23]. Взявши до уваги загалом нейтральний тон оповіді уривків, де зустрічаються проаналізовані приклади, можна стверджувати, що перехід до "прогресивного" порядку тема-рема при їх перекладі українською цілком відповідає нормам цільової мови, адже збереження регресивної структури призвело б до створення емпатичних висловлень.

Випадки збереження препозиції реми до теми можна зустріти, насамперед, у перекладі діалогічного мовлення, наприклад: *Parece que Rory Friend tiene uno*. – *Здається, сакс є у Рорі Френда*. [2, с. 198] / *Здається, у Рорі Френда є один*. [3, с. 86]. Ю. Покальчук привів порядок слів у відповідність із з принципом прогресивного зростання комунікативної ваги, Г. Грабовська – навпаки, зберегла порядок слів оригіналу, додавши висловленню ознак спонтанності. Ім'я (Рорі Френд), що згадується вперше, виступає ремою і набуває інтонаційного виділення, що легко прочитується і сприймається природно у контексті розмовного мовлення.

Водночас, у недіалогічному писемному мовленні стилістична маркованість порядку слів і відповідне інтуїтування реми на початку українського висловлення часто можна виявити лише при уважному аналітичному читанні. Так, у перекладі розповідного речення наголос цілком може припасти на останню частину, а не на початок. Наведемо аналізоване речення із невеликим передконтекстом: *¿Qué causas pudo tener Góngora para hacer su revolución lírica? ¿Causas? Una nativa necesidad de belleza nueva le lleva a un nuevo modelado del idioma*. [16, р. 66] – Які ж причини спонукали Гонгору здійснити революцію в літературі? Причини? *Вроджена спрага нової краси змушує його по-новому будувати фразу*. [17, с. 54–55]. Тим не менш, контекстуальний аналіз переконливо свідчить про рематичність групи підмета як в оригіналі, так і в перекладі.

Таким чином, при відтворенні іспанських висловлень з рематичним піком на початку серйозним чинником, що може вплинути на перекладацьке рішення, виявляється доцільність надання висловленню емфатичного або, навпаки, нейтрального звучання. Емфаза меншою мірою притаманна українському недіалогічному писемному мовленню, як наслідок, у перекладі відбувається зміна порядку лексем порівняно з оригіналом.

Отже, порядок слів виступає основним засобом, що служить відтворенню ФПР у перекладі з іспанської на українську. Це впливає з того, що він є провідним засобом вираження ФПР у кожній з цих мов, і підтверджується аналізом емпіричного матеріалу, проведеним нами на паралельних текстах. Подібні дослідження дозволяють визначити закономірності використання порядку слів для конкретної пари мов і тому мають проводитись в рамках кожної часткової теорії перекладу окремо.

Згідно з результатами нашого аналізу, збереження порядку слів у перекладі досягається завдяки кільком прийомам. По-перше, синтаксичному уподібненню, яке може ускладнюватись додатковими трансформаціями на рівні окремих членів речення, проте не зачіпає основної семантико-синтаксичної схеми, яка в двох мовах є у таких випадках схожою, і не впливає на розподіл комунікативних ролей всередині висловлення, оскільки додавання і інші трансформації в основному стосуються тематичних компонентів. По-друге, зміні семантико-синтаксичної схеми повідомлення шляхом конверсних трансформацій, заміни предикату, зумовлених вибірковістю вихідної та цільової мов щодо ознак предметної ситуації, і заміни сигніфікату висловлення. Завдяки цьому в перекладі вдається зберегти позиції релевантних лексем, відтворивши в такий спосіб їх ролі у ФПР. Як можливість не вдаватися у перекладі до суттєвих лексико-граматичних трансформацій, так і їх потреба викликані, в першу чергу, особливостями двох мов, що вступають у контакт при перекладі.

Такі ж причини лежать в основі зміни порядку слів як засобу відтворення ФПР у перекладі з іспанської на українську. Зокрема, нами було розглянуто два випадки відмінностей в організації комунікативної структури в двох мовах. Йдеться про переклад іспанських висловлень із пострематичним розташуванням тематичного детермінанту і висловлень із основним рематичним піком на початку. На відміну від іспанської мови, де такі структури за звичай експресивно нейтральні, в українській тематичний детермінант, як правило, відкриває

висловлення, що і зумовлює зміни порядку слів у перекладі. Висловлення організується відповідно до принципу поступового збільшення комунікативної ваги його елементів і при перекладі іспанських регресивних структур із ремою-підметом на початку. Це надає українському перекладу стилістичної нейтральності. Збереження в перекладі послідовності рема-тема, навпаки, підвищує експресивність висловлення і робить його стилістично маркованим, тому найчастіше вживається у контекстах, сприятливих для вірного інтонавання логічного центру, зокрема, у діалогічному мовленні.

Опис причин лінгвістичного характеру видається нам першим необхідним кроком для виявлення подальших закономірностей й інших чинників, що можуть зумовлювати зміни порядку слів у перекладі.

1. Калустова О.М., Шиянова І.М., Танич К.А., Квасюк Н.Ю., Коломієць М.О. Курс письмового перекладу. Іспанська мова. – Granada, Método Ediciones, 2000. – 181 p.; 2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.; 3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

Ілюстративний матеріал:

1. Cortázar J. El perseguidor. www.literaberrinto.com/Cortazar/elperseguidor.htm;
2. Кортасар Х. Гонитва. /Пер. з ісп. Ю.Покальчука. //Латиноамериканська повість. – К.: Дніпро, 1978. – С. 197–245; 3. Кортасар Х. Переслідувач. /Пер. з ісп. Г.Грабовської. //Всесвіт. – 2007. – № 11 – 12. – С. 85–116;
4. García Márquez G. El coronel no tiene quien le escriba. <http://www.literatura.us/garciamarquez/coronel.html>;
5. Маркес Г.Г. Полковникові ніхто не пише /Пер. з ісп. Ж.Коневої та Л.Олевського. //Латиноамериканська повість. – К.: Дніпро, 1978. – С. 147–193;
6. García Lorca F. Las naranjas infantiles. [usuaris.tinet.cat/pic/libros/glorca/g001203.htm](http://www.usuaris.tinet.cat/pic/libros/glorca/g001203.htm);
7. Гарсія Лорка Ф. Колискові нічні. /Пер. з ісп. М.Москаленка. //Думки про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1975. – С. 84–104;
8. Medio D. Andrés. //Perfeccionismo español. – М.: Международные отношения, 1976. – С. 84–93;
9. Медіо Д. Андрес. /Пер. з ісп. Г.Латника. //Світло у вікні – К.: Дніпро, 1986. – С. 98–109;
10. Borges J. L. El hacedor. www.literatura.us/borges/hacedor.html;
11. Борхес Х.Л. Творець. /Пер. з ісп. С.Борщевського //Алеф: Прозові твори. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 509–510;
12. Borges J. L. El etnógrafo <http://www.cord.edu/faculty/gargurev/etnografo.html>;
13. Борхес Х.Л. Етнограф. /Пер. з ісп. С.Борщевського //Всесвіт. – 1989. – № 8. – С. 15–16;
14. Cortázar J. Una flor amarilla. <http://www.ciudadseva.com/textos/cuentos/esp/cortazar/unafloamarilla.html>;
15. Кортасар Х. Жовта квітка. /Пер. з ісп. Ю.Покальчука. //Таємна зброя: Новели. – К.: Дніпро, 1983. – С. 127–135.
16. García Lorca F. La imagen poética de don Luis de Góngora. //Obras completas. – Madrid: Aguilar, 1972. – P. 62–85;
17. Гарсія Лорка Ф. Поетичний образ у дона Луїса де Гонгора. /Пер. з ісп. М.Москаленка //Думки про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1975. – С. 49–77.

Надійшла до редколегії 27.09.11

О. Пономаренко, канд. філол. наук, доц.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ІТАЛІЙСЬКИХ ЕТНОСПЕЦИФІЧНИХ КОНЦЕПТІВ В ПОЛІТИЧНОМУ ТА ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті йдеться про засади існування та самобутності національних мов, поняття етносу, їх взаємний вплив, а також про сукупність особливих ознак, притаманних певному народу як носієві етнокультури, та відображення цих ознак у мові й мовленні. Запропоновано робочу дефініцію поняття "етносспецифіка" у політичному та дипломатичному дискурсі Італії.

Ключові слова: етнос, нація, етносспецифіка, політичний дискурс, дипломатичний дискурс.

В статье речь идет о принципах существования и самобытности национальных языков, понятии этноса, их взаимном влиянии, а также о совокупности особых признаков, присущих определенному народу как носителю этнокультуры, и отражение этих признаков в языке и речи. Предложено рабочую дефиницию понятия "этноспецифика" в политическом и дипломатическом дискурсе Италии.

Ключевые слова: этнос, нация, этносспецифика, политический дискурс, дипломатический дискурс.

The article deals with the principles of existence and distinctive character of the national languages, with the notion of ethnicity, their mutual influence, as well as with a set of special features inherent in a certain people (nation) as ethnic culture bearer, and with the representation of these characteristics in language and speech. A working definition of the term "ethnospecificity" in the political and in the diplomatic discourse of Italy.

Keywords: ethnicity, nation, ethnospecificity, political discourse, diplomatic discourse.

У світі існує понад 6800 мов, з яких популярних – лише сорок. Ними спілкується близько 66% населення планети [5]. До останніх належить й італійська мова. Про

безпеку поширених мов можна не хвилюватися, адже звично вважати, що під загрозою опиняється доля лише тих мов, якими мало хто розмовляє. Смерть мови – це

втрата людством частинки унікальності, адже мова є віддзеркаленням життя і світу, в якому живе народ. Лінгвісти дійшли висновку, що до кінця ХХІ ст. зникне половина з сьогодішніх мов [5]. Звісно, домінуючим чинником для таких песимістичних прогнозів є кількісний показник носіїв цих мов. Але останніми роками дедалі частіше доводиться чути і про небезпеку глобалізації як одного з головних факторів впливу на мови, їхні особливості, характер змін, ступінь збереженості їх самотності, автономності. Та й важко не погодитися з Л.Костенко, що було б наївно мріяти "про свободу в умовах глобалізації", і що "нації вмирають не від інфаркту, спочатку їм відбирає мову" [14].

На сьогодні комунікативний простір є сукупністю зв'язків між людьми, соціумами, державами [12, с. 117–118]. І чи не найвизначнішою його рисою є глобалізованість у найширшому розумінні: від світової економіки до культурного обміну. І не дивно, що ефективність спілкування продовжує займати чільне місце в наукових розвідках, засвідчуючи водночас значимість як економічних, політичних, соціальних, інформативних чинників, так і вузько семантичних, прагматичних аспектів обміну інформацією. У цьому ключі актуальним, перспективним, але ще недостатньо дослідженим є напрямок вивчення етноспецифіки національних мов у глобалізованому суспільстві, та проявів етноспецифіки у спеціальних дискурсах, які функціонують у межах мов.

То що ж таке нація та етнос? Якими є роль і вплив мови на їх формування, подальший розвиток, існування? І як сукупність ознак, притаманних певній нації та етносу, відображається у відповідних мовах? Як позначається етноспецифіка на процесі лінгвокреативістики мови назагал і її спеціальних дискурсів зокрема? Пошуку відповідей саме на ці питання й присвячена наша наукова розвідка.

"Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб", – писав Іван Огієнко [7]. Він визначав її як національну ознаку, вважав, що у мові – культура та сутність свідомості народу"... Мова – це спосіб "самоідентифікації в історичному просторі, метасоціальна площина, що відображає стан генетичної інформації в людині й на рівні нації (соціальний філогенез). Феномен мови у третьому тисячолітті вийшов за межі суто лінгвістичних знань. Вона виконує націєтворчу функцію: соціалізація людини відбувається в атмосфері національної мови. З цієї причини у визначеннях нації більшість дослідників подають мовний компонент, а в ієрархії атрибутів нації мова посідає домінантне місце – поряд із національною самосвідомістю, елементом і виявом якої є ставлення до мови" [3].

Для вироблення робочої дефініції понять етноспецифіки та етноспецифічного в політичному та дипломатичному дискурсі варто визначити зміст складових термінів.

Нація – полісемантичне поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот. Існує два основних значення терміну: політична спільнота громадян певної держави – політична нація (як синонім терміну держава, коли мається на увазі її населення) та етнічна спільнота (етнос) з єдиною мовою і самосвідомістю (особистим відчуттям "національної ідентичності", колективним усвідомленням єдності і відмінності від інших) [6]. У цьому значенні "нація" фактично є синонімом до "народ".

Нації визначаються низкою характеристик, які стосуються як індивідуальних її членів, так і всієї спільноти. Тобто, націю потрібно трактувати як спільність людей, що формується завдяки єдності таких засад [11]: територіальних (власна територія, "життєвий простір"); етнічних (люди здебільшого одного етнічного складу: самосвідомості, мови, усвідомлення спільності поход-

ження, історії, традицій); економічних (спільність господарських зв'язків універсального рівня); загальнокультурних (мови, традицій, звичаїв, обрядів), адже немає мови – немає і нації. Нація згасає, якщо втрачається її культура, порушуються традиції, нехтуються звичаї, забувається історія; психологічних (спільні риси психічного складу, сформовані у процесі спільного життя, діяльності, спілкування). Звісно, всі згадані засади потрібно розглядати лише в їхньому органічному взаємозв'язку та взаємозумовленості. І все ж, найістотнішими чинниками, що формують націю, є: спільність походження, мови, культури. Власна мова часто вважається визначальною особливістю нації (незалежно від її комунікативного значення). В одних випадках мова є винятковою для нації, і, можливо, основою національної ідентичності. В інших – національна мова також використовується іншими націями. Деякі ж нації самоідентифікуються як багатомовні. Та хоча жодна нація не може бути визначена винятково мовою, бо це фактично створило б відкриту спільноту (для будь-кого, хто вивчав мову), все ж мова є, по суті, вирішальною серед національних ознак. Аналогічно, більшість націй визначаються власною культурою, яка є унікальною для нації і впливає включно на процеси формування та зміни національної мови.

Етнос – це група людей, об'єднаних спільними ознаками: об'єктивними чи суб'єктивними. Різні напрямки в етнології включають в ці ознаки походження, мову, культуру, територію проживання, самосвідомість тощо [4]. Нині термін "етнос" став науковим поняттям як еквівалент давньогрецького "демос" (народ) у значенні специфічної міжпоколінної історико-культурної і природної, усвідомленої людьми спільноти. Щоб підкреслити саме таке його значення, інколи поєднують обидва слова у словосполученні "етноси-народи". Поняття "етнос" вживається і для означення всіх історичних типів етнічних спільнот від племен до сучасних націй. В найширшому розумінні він означає весь еволюційний ланцюжок виникнення і становлення історичних типів етнічних спільнот; стадії "етносу": рід → плем'я → союз племен → народність → народ → нація. Це також людська спільність, соціокультурні утворення історичних спільнот людей, в той час, коли "нація" – це результат еволюційного процесу та соціо-культурне оформлення етносу.

Кожен етнос має власні особливості, те що вирізняє її з-поміж інших, свою специфіку – особливості, притаманні тільки певному предмету, явищу чи роду, класові предметів, явищ тощо; істотні ознаки, що відрізняють цей об'єкт від усіх інших [12]. Таким чином, у контексті досліджень, які знаходяться в площині нашого фахового наукового інтересу, вбачається можливим запропонувати робочу дефініцію поняття "етноспецифіка" у політичному та дипломатичному дискурсі Італії як сукупності різнорівневих мовних, мовленнєвих, парамовних, метамовних елементів, засобів і ознак, притаманних італійським професійним політикам і кар'єрним дипломатам, яка виявляється та простежується при аналізі їхнього усного та писемного мовлення, є результатом дискретизації універсального (спільного для всіх етносів) мисленнєвого коду в межах італійської мови, а також втілює національно-специфічні особливості світосприйняття, світовідчуття, світопереживання реального світу.

Услід за І.О. Голубовською [2, с. 3] вважаємо, що доцільно говорити про існування національно-мовної моделі світу – як виражених "засобами певної мови світовідчуття і світосприйняття етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і

себе самого в цьому світі". Відтак, "дослідити мовну картину певної національної мови означає виявити етнічну спрямованість мовного значення та способи її маркування на всіх структурних рівнях мовної системи, що імплікує залучення до аналізу таких різномірних мовних явищ, як внутрішня форма слова, культурні концепти (на лексичному рівні); загальні семантичні категорії оцінки, модальності, агентивності тощо". Дослідниця доводить, що "субстанціонально-ідеальний простір мови, що є єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національного світосприйняття і національного способу мислення" [2, с. 4].

По суті, будь-яка мова (включно – італійська), втілює та віддзеркалює універсальні поняття через специфічні елементи й складові етнічної ментальності, тобто властивого тільки їй способу світосприйняття, світовідчуття, світопереживання, осмислення, уявлення, оцінювання реальної дійсності представниками певного "етносу-народу". При цьому такі етноспецифічні маркери можна виявити на всіх мовних рівнях і у всіх її дискурсах. Серед проаналізованих нами етномаркованих елементів досліджуваних дискурсів, можна говорити про існування етномаркованих лексичних одиниць [8] і граматичних структур (флористична символіка: *ulivo, olivo* [10]; назви кольорів і відтінків: *azzurro*; особливості передачі гендерних маркерів: *la ministra*; специфіка утворення деяких назв партій і продуктивна здатність цих твірних основ: *Margherita, margheritare*; "Берлускитальяно" як підвид дипломатичного дискурсу Італії, комунікативні особливості епохи Фраттіні тощо). Варто відзначити наявність етноспецифічних просодичних засобів, притаманної лише італійцям міміки, жестикулювання, а також стратегій і тактик, застосовуваних політиками та дипломатами Італії в міжкультурній комунікації.

Безсумнівно, доля народу нерозривно пов'язана з долею мови. У свою чергу, мова народу "є тим стержнем,

на якому формується культурна самобутність цього народу" [1]. Адже "кожний етнос крізь притаманні йому мовні та культурні форми певним чином розвиває і деталізує цей "загальний поняттєвий базис людства", тим самим визначаючи своє "національне обличчя" [2, с. 3]. Тому вивченню етноспецифіки італійської мови у цілому як культуротворного та націєтворного компонента та її функціонуванню у сфері політичного і дипломатичного спілкування, розпочату в попередніх дослідженнях [9], буде приділено ще немало уваги і в подальших наукових розвідках.

1. Гаджихамедов Н. Цитати. – <http://www.bibliokid.if.ua/novyny/ostanni-novyny/503-9-lystopada-den-ukrainskoi-pysemnosti-ta-movy.html>.
2. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості. – <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3630.html>.
3. Дроздовський Дм. Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову. – <http://www.viche.info/journal/274/>.
4. Етнос. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Етнос>.
5. "Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову". – Високий замок. 17.05.2011 р. – <http://tzybulyanskabigmimet.blogspot.com/2011/05/lina-kostenko-mova-naciya.html>.
6. Нація. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Нація>.
7. Ориєнко І. Цитати. – <http://www.bibliokid.if.ua/novyny/ostanni-novyny/503-9-lystopada-den-ukrainskoi-pysemnosti-ta-movy.html>.
8. Пономаренко О.В. Етноспецифічні та лінгвістичні особливості поняття "ПЛОЩА" в Італії. – Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 26, ч. 2.
9. Пономаренко О.В. Ухильність як етноспецифіка мовних і мовленнєвих преференцій у політичному дискурсі Італії (досвід для дипломатів). – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdau/2009_15/43.pdf.
10. Пономаренко О.В. L'ULIVO ha bisogno del suo POSTO AL SOLE: вплив лексики політичного дискурсу на загальнонавчання. – Мовні та концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 16, кн. 2.
11. Поняття етносу. Рід, плем'я, народність, нація. – <http://www.refine.org.ua/pageid-3374-1.html>.
12. Сідельніков В. П., Сушинська І. М. Деякі особливості сучасного комунікативного простору. http://www.librar.org.ua/sections_load.php?s=policy&id=78&start=3. – С. 117–118.
13. Специфіка. – <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/135069/Специфика>.
14. Творчий вечір Л.Костенко. – Харків. – Ч.1. – <http://www.youtube.com/watch?v=HVfmY6ZSZA4>.

Надійшла до редколегії 27.09.11

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 44

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Підписано до друку 23.11.11. Формат 60х84^{1/8}. Вид. № Іф2. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 300. Ум. друк. арк. 9,83. Обл.-вид. арк. 9,14. Зам. № 211-5888

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"

01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28

e-mail: vpc@univ.kiev.ua

WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>